

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง “แนวคิด คุณค่าและการสร้างพลังทางสังคม ของวัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร ตำบลพระปฐมเจดีย์ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม” ผู้ศึกษาได้ศึกษาและค้นคว้าเอกสาร และรายงานการวิจัย ทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้าเสนอเนื้อหาตามลำดับดังต่อไปนี้

- ๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการ
- ๒.๒ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์
- ๒.๓ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับงานประจำปี
- ๒.๔ ประวัติวัดพระปฐมเจดีย์และการจัดงานประจำปี
- ๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการ

จากการทบทวนแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการ ผู้วิจัยได้ประมวลมาจากแนวคิดของนักวิชาการ โดยจะนำเสนอในประเด็นที่เกี่ยวกับความหมาย แนวคิดและทฤษฎีดังรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๑.๑ ความหมายเกี่ยวกับการบริหารจัดการ

การจัดการ คือ การที่ผู้จัดการและผู้ปฏิบัติงานต้องวางแผนและดำเนินงานให้เป็นไปตามที่กำหนดไว้ โดยต้องมีการกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ นโยบาย เป้าหมายและกลยุทธ์ ที่ชัดเจนในการดำเนินงานขององค์กร^๑

ราชบัณฑิตยสถาน ให้นิยามคำว่า “การจัดการ” ไว้ว่า สั่งงานควบคุมงาน^๒

ส่วนในภาษาอังกฤษตรงกับคำว่า “Management” มีคำนิยามไว้ว่า “Management or being managed ; administration of business concerns or public undertaking ; persons engaged in this”^๓

พจนานุกรมนานาชาติ กรออีเออร์ The Grolier International Dictionary ได้ให้ความหมายว่า การบริหารเป็นศิลปะหรือนำนโยบายของรัฐบาล ธุรกิจ หรืองานราชการของรัฐไปปฏิบัติ^๔

^๑ พะยอม วงศ์สารศรี, องค์การและการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร : พรานนกการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๓๖.

^๒ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๒๙๘.

^๓ Allen R.E. cd, The Oxford Dictionary of Current English, (Great Britain, Oxford University Press, 1985), pp. 445.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) กล่าวว่า การบริหาร หมายถึง การทำงาน ให้สำเร็จโดยอาศัยผู้อื่น เมื่อว่าตามคานิยามนี้ การบริหารในพระพุทธศาสนาเริ่มมีขึ้นเป็นรูปธรรม สองเดือนนับจากวันที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ นั่นคือวันอาสาฬหบูชา เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเทศนาเป็นครั้งแรกแก่พระปัญจวัคคีย์ ซึ่งทำให้เกิดพระสงฆ์ขึ้น เมื่อมีพระสงฆ์ขึ้น เป็นสมาชิกใหม่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนาอย่างนี้ พระพุทธเจ้าก็ต้องบริหารคณะสงฆ์^๕

พระมหาวิฑูชัย วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี) กล่าวว่า ผู้บริหารงานที่ดีจะต้องมีวิธีการบริหารงานที่จะทำให้ชนะใจลูกน้อง ธรรมะสำหรับผู้บริหารงาน คือ จะต้องมีความหนักแน่นมั่นคง และสามารถเป็นเสาหลักในการสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ลูกน้องได้ มีความสามารถในการแบ่งงานให้ลูกน้องทำตามความชำนาญของแต่ละบุคคลและรู้จักกระจายอำนาจให้แก่ลูกน้องได้ช่วยแบ่งเบาภาระของตนเอง ดังนั้น ผู้บริหารงานที่ดีจึงเป็นผู้ที่คอยดูแลภาพรวมในการทำงานของบุคคลในองค์กร^๖

สิริภพ เหล่าลาภะ กล่าวถึงความหมายของการบริหารไว้ ๒ นัย คือ ๑) คำว่า บริหาร มาจากภาษาบาลีว่า บริหาร มาจากศัพท์ว่า ปริ แปลว่า รอบ และ หร ธาตุในความนำไป ดังนั้น คำว่า บริหาร จึงแปลว่า นำไปโดยรอบ อีกสำนวนหนึ่ง คำว่า บริหาร แปลว่า อ้อมหนี, หลีกหนี, หลบหนี ดังในประโยคภาษาบาลีว่า “ปัญหํ ปริหริตํ สมฺตฺโล” แปลว่า ผู้สามารถเพื่อการอ้อมหนี หลีกหนี หลบ ซึ่งปัญหา หรือแปลว่า ผู้สามารถบริหารปัญหา และนำปัญหาไปโดยรอบ หรือกำจัดปัญหาให้หมดสิ้นไป ๒) คำว่า บริหาร แปลมาจากภาษาอังกฤษ ว่า Administer และ Administration แปลความหมาย คือ การปกครอง ดำเนินการ อำนาจการ จัดการ ส่งเสริม และบำรุง^๗

คาร์ลิสเล่ (Carlisle) ได้ให้ความหมายของการบริหารว่า เป็นเรื่องของการใช้ทรัพยากรขององค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ การบริหารจะเป็นเรื่องของกระบวนการผสมผสานหรือการประสานงาน เพื่อดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมาย วัตถุประสงค์ของกลุ่มอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล จากความหมายนี้ คาร์ลิสเล่ ได้สรุปว่า

๑. การบริหารเป็นกระบวนการ
๒. การบริหารเป็นเรื่องขององค์กรที่เกี่ยวข้องกับคน
๓. การบริหารที่มีประสิทธิผล ทำให้ได้ผลที่ต้องการและมีการตัดสินใจที่ถูกต้อง
๔. การบริหารที่มีประสิทธิภาพทำให้มีการใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด
๕. การบริหารทำให้มุ่งเน้นลงไปที่กิจกรรมเพื่อบรรลุเป้าหมาย^๘

เฟรนช์ และ ซาวอด (French and Seward) ได้ให้ความหมายของการจัดการ ไว้ใน Dictionary of Management ว่า การจัดการ คือ กระบวนการ กิจกรรม หรือการศึกษาเกี่ยวกับการ

^๕The Grolier International Dictionary, (Danbury, CT : Grolier, 1992), pp. 11.

^๖พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธวิธีบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๓.

^๗พระมหาวิฑูชัย วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี), **คนสำราญงานสำเร็จ**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด มหาชน, ๒๕๕๐), หน้า ๒๕-๓๒.

^๘สิริภพ เหล่าลาภะ, **พุทธศาสตร์การเมือง**, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๕), หน้า ๑๔๐.

^๙Carlisle, Howard M, **Management Concepts and Situation**, (USA : Science Research Association, 1976), pp. 8.

ปฏิบัติหน้าที่ในอันที่จะเชื่อมั่นได้ว่า กิจกรรมต่างๆ ดำเนินไปในแนวทางที่จะบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหน้าที่ในอันที่จะสร้างและรักษาไว้ซึ่งสถานะที่จะเอื้ออำนวยต่อการบรรลุวัตถุประสงค์ด้วยความพยายามร่วมของกลุ่มบุคคล^๙

ปีเตอร์ เอฟ ดร๊อคเกอร์ (Peter F. Drucker) กล่าวว่า การบริหาร คือ ศิลปะในการทำงานให้บรรลุเป้าหมายร่วมกับผู้อื่น ภายในสภาพองค์กรนั้นๆ ทรัพยากรด้านบุคคลจะเป็นทรัพยากรหลักขององค์การที่เข้ามาร่วมกันทำงานในองค์การ ซึ่งคนเหล่านี้จะเป็นผู้ใช้ทรัพยากรด้านวัตถุอื่นๆ เครื่องจักร อุปกรณ์ วัตถุดิบ เงินทุน รวมทั้งข้อมูลสนเทศต่างๆ เพื่อผลิตสินค้าหรือบริการออกจำหน่ายและตอบสนองความพอใจให้กับสังคม^{๑๐}

มิเชล เอ. ฮิตและคณะ (Michael A. Hitt et al) ได้ให้ความหมายการจัดการไว้ในหนังสือ *Effective Management* ว่า การจัดการ คือ การประสมประสานทรัพยากรต่างๆ เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปเพื่อบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล^{๑๑}

เฮอร์เบิร์ต เอ. ซีมอน (Herbert A. Simon) กล่าวถึงการบริหารว่าหมายถึง กิจกรรมที่บุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป ร่วมกันดำเนินการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์^{๑๒}

ชวาร์ต (Schwartz) ให้ความหมายของการบริหารว่า เป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ในด้านการบริหารที่เป็นศาสตร์ (scientific management) จะเป็นเรื่องของการใช้ความรู้ที่ได้รับการพิสูจน์ และจัดเป็นระบบแล้ว ในการจัดการต่อกิจกรรมขององค์การอย่างมีแบบแผน เช่น ในเรื่องของการวิเคราะห์วิธีการทางสถิติ การใช้เหตุผลด้านการบริหารที่เป็นศิลป์ (artistic management) เป็นเรื่องของการใช้ความรู้สึก ทักษะ ความคิดสร้างสรรค์ เพื่อดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายขององค์การการบริหารทั้งที่เป็นศาสตร์และศิลป์ มีความจำเป็นในสถานการณ์ปัจจุบันนี้ ซึ่งการเลือกใช้จะขึ้นกับสถานการณ์และความจำเป็นและความเหมาะสมในแต่ละสถานการณ์^{๑๓}

กล่าวโดยสรุป การบริหาร หมายถึง การนำเอาศาสตร์และศิลป์มาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับการจัดการเพื่อให้เป็นกระบวนการจนบรรลุวัตถุประสงค์ตามที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยอาศัยปัจจัยต่างๆ ได้แก่ คน เงิน วัสดุสิ่งของ เทคโนโลยีสมัยใหม่ และวิธีปฏิบัติงานเป็นอุปกรณ์ในการดำเนินงาน โดยที่ศาสตร์ คือ ความรู้ ความสามารถของผู้บริหาร ส่วนศิลป์ คือ ประสบการณ์จากการทำงานและทักษะของผู้บริหารแต่ละคนที่จะนำหลักการและทฤษฎีไปปรับหรือประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์และสิ่งแวดล้อมได้ อย่างไรก็ตาม การบริหาร มิได้อาศัยปัจจัยส่วนบุคคลของผู้บริหารเป็นสำคัญเท่านั้น ยังต้องอาศัยปัจจัยส่วนอื่นๆ ด้วยโดยเฉพาะ การทำงานร่วมกันอย่างเป็น

^๙Derek French and Saward Heather, *Dictionary of Management*, (Second Edition, Aldershot : Gower, 1983).

^{๑๐}Peter F. Drucker อ้างใน สมพงศ์เกษมสิน, *การบริหาร*, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓), หน้า ๖.

^{๑๑}Michael A. Hitt et al., *Effective Management*, West Pub Co. (January 1979).

^{๑๒}Herbert A. Simon, *Administrative Behavior*, (New York : Macmillan, 1947), pp. 3.

^{๑๓}Schwartz, David, *Introduction to Management : Principles, Practice and Process*, (New York : Hascourt Brace Jovanovich, 1980), pp. 12.

ทีมของกลุ่มคน อาศัยความร่วมมือร่วมใจของทีมงาน หรือบุคลากรในทุกระดับขององค์กรนั้น เป็นสำคัญด้วยจึงจะทำให้เกิดประสิทธิภาพในการบริหารอย่างแท้จริง

๒.๑.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการ

การบริหารจัดการโดยทั่วไป จะมีลักษณะเป็นกระบวนการวิธี หรือเป็นการกำหนดขั้นตอนในการปฏิบัติงาน หรือเป็นลำดับรายการในการบริหาร ซึ่งในการบริหารนั้น จะต้องมียุทธศาสตร์การก่อนหลังว่าจะต้องทำอะไรก่อนและต่อไปจะทำอะไร ซึ่งจัดว่าเป็นหลักเกณฑ์วิธีการทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Management) กระบวนการบริหารจะกำหนดขอบเขตและหน้าที่ตามขั้นตอนต่างๆ ไว้อย่างชัดเจน

คณาจารย์ภาควิชาบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ได้กล่าวถึงแนวคิดของ เฮนรี ฟาโยล (Henry Fayol) นักวิชาการเหมืองแร่ชาวฝรั่งเศส ผู้เป็นต้นกำเนิดในการเสนอองค์ประกอบมูลฐานของการบริหารแบบกระบวนการ ๕ ประการ ที่เรียกว่า POCCC ไว้ดังนี้^{๑๔}

๑. การวางแผน (Planning) หมายถึง การสร้างทางเลือกหรือแนวทางดำเนินการไว้ล่วงหน้า เพื่อใช้ในการตัดสินใจในอนาคต

๒. การจัดองค์การ (Organizing) หมายถึง การกำหนดโครงสร้างหน่วยงานและระบุหน้าที่โดยการผสมผสานระหว่างวัตถุ คน และเงิน

๓. การบังคับบัญชา (Commanding) หมายถึง การทำให้เกิดการดำเนินงานตามที่ได้มีการกำหนดไว้ ซึ่งการบังคับบัญชาที่ดีนั้นจะต้องมีการติดต่อสื่อสาร ๒ ทาง กล่าวคือการยอมให้ผู้ใต้บังคับบัญชาสามารถแสดงความคิดเห็นได้

๔. การประสานงาน (Coordinating) หมายถึง การรวมความพยายามของผู้ปฏิบัติงาน และช่วยสนับสนุนให้เกิดการติดต่อสื่อสารระหว่างกัน เพื่อให้การทำงานสำเร็จ

๕. การควบคุม (Controlling) หมายถึง การติดตามการดำเนินงานให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนด

ทองหล่อ เดชไทย ได้กล่าวถึง การบริหารเป็นการจัดการอย่างมีระเบียบแบบแผนเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด และทำให้งานดำเนินไปอย่างราบรื่น บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ด้วยความร่วมมือของกลุ่มบุคคล และยังเสนอว่า “การบริหาร” และ “การจัดการ” นั้นบางครั้งอาจให้แทนกันได้เนื่องจากเป็นกิจกรรมที่หวังผลขั้นสุดท้ายอย่างเดียวกัน คือ ความสำเร็จของงาน “การบริหาร” ใช้มากในการบริหารรัฐกิจ ส่วน “การจัดการ” ใช้มากในทางธุรกิจหรืออาจกล่าวว่า “การบริหาร” มุ่งเน้นที่การกำหนดนโยบายและการวางแผน ส่วน “การจัดการ” เป็นการนำนโยบายและแผนไปดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ตั้งไว้^{๑๕}

สมยศ นาวิการ ได้ให้ความหมายของการบริหารเชิงกลยุทธ์ หมายถึง การตัดสินใจและการบริหารที่มีผลกระทบต่อผลการดำเนินงานระยะยาวขององค์กรประกอบการกำหนดกลยุทธ์

^{๑๔} คณาจารย์ภาควิชาบริหารรัฐกิจ, สรุปเนื้อหาวิชาทฤษฎีองค์การ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๙), หน้า ๙.

^{๑๕} ทองหล่อ เดชไทย, หน่วยที่ ๑ แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารสาธารณสุข, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๕), หน้า ๕.

และการควบคุมกลยุทธ์ จะมุ่งตรวจสอบ ประเมินโอกาสและอุปสรรคภายในสภาพแวดล้อมภายนอก และมุ่งตรวจสอบประเมินจุดอ่อนและจุดแข็ง อุปสรรคภายใน สภาพแวดล้อมภายในบริษัท^{๑๖}

สุพิน เกชาคุปต์ ได้กล่าวถึง การบริหารแบบมีส่วนร่วม (Participation Management) เป็นแนวทางการบริหาร ที่เปิดโอกาสให้พนักงานเข้ามามีส่วนร่วมในการคิด การวางแผน และการตัดสินใจในงานต่างๆ ที่เขามีส่วนรับผิดชอบอยู่ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมขององค์กรทำให้พนักงานเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ มีส่วนได้ส่วนเสียกับการดำเนินงานต่างๆ ขององค์กรใดที่ใช้นโยบายการบริหารแบบนี้เป็นการแสดงให้เห็นว่าฝ่ายบริหารเห็นความสำคัญของพนักงาน ที่มีต่อความสำเร็จขององค์กร ทำให้เกิดความรู้สึกที่ดี มีความภูมิใจ และรับผิดชอบต่องานอย่างเต็มที่ ซึ่งเป็นการจูงใจในการทำงานที่ดีวิธีหนึ่ง^{๑๗}

สรุปได้ว่า แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารนั้น จะครอบคลุมถึงหน้าที่ในการบริหาร อันประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์การ การสั่งการหรือการมอบหมายงาน การประสานงาน การรายงาน และการงบประมาณ นอกจากนี้องค์ประกอบที่สำคัญของการบริหาร จะประกอบด้วย วัตถุประสงค์ที่แน่นอน ทรัพยากรในการบริหาร มีความประสานระหว่างกัน และประสิทธิภาพ ประสิทธิผลในการบริหารงาน ซึ่งแนวคิดเหล่านี้จะครอบคลุมไปถึง การบริหารแบบมีส่วนร่วม และการบริหารเชิงกลยุทธ์

๒.๑.๓ ทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการ

นักวิชาการที่มีชื่อเสียงหลายท่านได้คิดค้นการบริหารงานออกมาเป็นทฤษฎีที่เราหลายคนหลายท่านได้ศึกษาแล้วสามารถนำไปปฏิบัติได้จริงและทำให้การทำงาน ประสบผลสำเร็จมาแล้วหลายหน่วยงาน ในแต่ละท่านจะรูปแบบที่ไม่เหมือนกันและบางท่านอาจจะมีรูปแบบของทฤษฎีที่เหมือนกันดังที่ได้ศึกษามาดังนี้

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต) ได้กล่าวถึง การบริหารเป็นวิธีการทำให้งานสำเร็จโดยอาศัยผู้อื่น (Getting things done through other people) และกล่าวว่าหน้าที่ของผู้บริหารเป็นกรอบในการพิจารณาของผู้บริหารให้สำเร็จ มี ๕ ประการ ตามคำย่อภาษาอังกฤษว่า “POSDC” ดังนี้ คือ^{๑๘}

๑. P คือ Planning หมายถึง การวางแผน เป็นการกำหนดแนวทางการดำเนินงานเพื่อความสำเร็จที่จะตามมาในอนาคต ผู้บริหารที่ดีต้องมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลเพื่อกำหนดทิศทางขององค์กร

๒. O คือ Organizing หมายถึง คือ การจัดองค์การ เป็นการกำหนดโครงสร้างความสัมพันธ์ของสมาชิกและสายบังคับบัญชาภายในองค์กร มีการแบ่งงานกันทำ และการกระจายอำนาจ

๓. S คือ Staffing หมายถึง งานบุคลากร เป็นการสรรหาบุคลากรใหม่ การพัฒนาบุคลากร และการใช้คนให้เหมาะสมกับงาน

^{๑๖} สมยศ นาวิการ, การบริหารเชิงกลยุทธ์, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๒.

^{๑๗} สุพิน เกชาคุปต์, การจัดการปฏิบัติงาน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๙๒ – ๙๓.

^{๑๘} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต), พุทธวิธีบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๓ – ๕.

๔. D คือ Directing หมายถึง การอำนวยการ เป็นการสื่อสารเพื่อให้เกิดการดำเนินการตามแผน ผู้บริหารต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีและต้องมีภาวะผู้นำ

๕. C คือ Controlling หมายถึง การกำกับดูแล เป็นการควบคุมคุณภาพของการปฏิบัติงานภายในองค์กร รวมทั้งกระบวนการแก้ปัญหาภายในองค์กร

ธงชัย สันติวงษ์ ได้นำหลักการงานของ เฟรดริก ดับเบิลยู. เทเลอร์ (Frederick W. Taylor) บิดาแห่งการบริหารที่มีหลักเกณฑ์ได้พัฒนาการบริหารที่มีหลักเกณฑ์ซึ่งมีพื้นฐานอยู่ในหลักการ (Principles) ที่สำคัญ ๔ ประการ คือ^{๑๙}

๑. ต้องมีการคิดค้นและกำหนดวิธีที่ดีที่สุด (One Best Way) สำหรับงาน แต่ละอย่างคือ ต้องมีการกำหนดวิธีการทำงานที่ดีที่สุดที่ช่วยให้สามารถทำงานเสร็จลุล่วงไปด้วยดีตามวัตถุประสงค์ มาตรฐานของงานจะต้องมีการจัดวางเอาไว้ โดยมีหลักเกณฑ์ที่ได้พิสูจน์มาแล้วว่าเป็นวิธีที่ดีที่สุดจริง และในเวลาเดียวกันการจ่ายผลตอบแทนแบบจูงใจต่างๆ ก็จ่ายให้ตามผลผลิตทั้งหมด

๒. ต้องมีคัดเลือกและพัฒนาคนงาน โดยตระหนักถึงความสำคัญและคุณค่าของการรู้จักงานให้เหมาะสมสอดคล้องกับคนงาน นอกจากนี้ต้องมีการอบรมคนงานให้รู้จักวิธีการทำงานที่ถูกวิธีด้วย และในการคัดเลือกคนงานจะต้องมีการพิจารณาเป็นพิเศษที่จะให้ได้คนที่มีความสมบัติที่ดีที่สุดตรงตามงานที่จะให้ทำ

๓. ด้วยวิธีการพิจารณาอย่างรอบคอบเกี่ยวกับวิธีการทำงาน ควบคู่กับการพิจารณาคนงานนี้ คนงานจะไม่คัดค้านต่อวิธีการใหม่ที่ได้กำหนดขึ้น เพราะโดยหลักเหตุผลคนงานทุกคนจะเห็นจริงถึงโอกาสที่เขาจะได้รับรายได้สูงขึ้นจากการทำงานถูกวิธีที่จะช่วยให้ได้ผลผลิตสูงขึ้น

๔. การประสานร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดระหว่างผู้บริหารและ คนงาน ฝ่ายบริหารควรจะได้ประสานอย่างใกล้ชิดเป็นประจำกับคนงานที่เป็นผู้ปฏิบัติงาน แต่ต้องไม่ใช่โดยการลงมือปฏิบัติงานที่ควรจะเป็นงานของคนงานเท่านั้น จากหลักการดังกล่าว พบว่าวิธีการต่างๆ ล้วนแต่เป็นวิธีการที่มีหลักเกณฑ์ตามหลักวิทยาศาสตร์ ทำให้เกิดทฤษฎีการบริหารขึ้นมาและได้เสนอแนะว่า ผู้บริหารต้องมีบทบาทเป็นจุดกลางของปัญหาและความสำเร็จของกลุ่มที่จะต้องรับผิดชอบเอาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประสิทธิภาพของกลุ่มมาคิดวิเคราะห์และปรับปรุงหาทางออกให้ได้เป็นผลดีที่สุดสำหรับกลุ่ม ให้ดีขึ้นและมากขึ้นเรื่อยๆ

ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคนอื่นๆ ได้กล่าวถึงทฤษฎีของ เฮนรี ฟาโยล (Henry Fayol) ว่า ได้กำหนดหลักการในการบริหารจัดการขึ้น ๑๔ ประการเป็นส่วนประกอบสำคัญในการเพิ่มประสิทธิภาพของกระบวนการบริหารจัดการ ดังนี้^{๒๐}

๑. การแบ่งงานกันทำ (Division of Labor) เฮนรี ฟาโยล ได้เสนอว่า คนงานควรจะได้รับ การมอบหมายหน้าที่ให้ปฏิบัติมากขึ้น หรือได้รับการกระตุ้นให้มีความรับผิดชอบ ในผลลัพธ์ของงานมากขึ้น ซึ่งหลักการนี้จะสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในองค์กรยุคปัจจุบันได้

^{๑๙} ธงชัย สันติวงษ์, **องค์การและการบริหาร**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๓), หน้า ๔๗ - ๔๘.

^{๒๐} ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคนอื่นๆ, **ทฤษฎีองค์การ : ฉบับมาตรฐาน**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสาร, ๒๕๔๕), หน้า ๖๘ - ๖๙.

๒. อำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ (Authority and Responsibility) แวเปเบอร์ และ เฮนรี ฟาโยล ได้ให้ความสำคัญของอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ อำนาจหน้าที่แบบเป็นทางการของแวเปเบอร์จะได้อำนาจมาจากตำแหน่งหน้าที่ของผู้บริหารในสายการบังคับบัญชา ส่วนอำนาจหน้าที่แบบไม่เป็นทางการจะได้รับความชำนาญงานของบุคคล (Expertise) ความรู้ทางด้านเทคนิค (Technical Knowledge) ความมีคุณค่าทางศีลธรรม (Moral Worth) และความสามารถในการนำ (Leading) และสร้างความผูกพันกับผู้ใต้บังคับบัญชา ตลอดจนเน้นว่าอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบควรอยู่คู่กัน

๓. การมีผู้บังคับบัญชาคนเดียว (Unity of Command) ฟาโยล กล่าวว่า คำสั่งสองคำสั่ง (Dual Command) อาจก่อให้เกิดปัญหาในการทำงาน เช่น การรายงานจะมีความเกี่ยวข้องในเมื่อผู้ควบคุมสองคนได้ให้คำสั่งกับผู้ใต้บังคับบัญชาเพียงคนเดียว ทำให้เกิดการสับสนในบางสถานการณ์ คำสั่งสองคำสั่งนี้ทำให้เกิดความยุ่งยากแก่ผู้บังคับบัญชา และทำให้เกิดการสับสนในลำดับชั้นของอำนาจหน้าที่แบบเป็นทางการ (Formal Hierarchy of Authority) การประเมินอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบของผู้บริหารในระบบผู้บังคับบัญชาสองคนจะเป็นการยาก และผู้บริหาร จะไม่สนใจในความรู้สึของผู้ใต้บังคับบัญชา มักจะโกรธและอาจไม่ให้ความร่วมมือในอนาคตถ้าผู้ใต้บังคับบัญชาไม่เชื่อฟัง

๔. สายการบังคับบัญชาตามอำนาจหน้าที่ (Line of Authority) เป็นสายการบังคับบัญชาจากผู้บริหารในระดับบนสู่ผู้ปฏิบัติงานในระดับล่างขององค์การ ความสัมพันธ์ของการจำกัดความยาวของสายการบังคับบัญชา โดยการควบคุมจำนวนของระดับในลำดับชั้นของการบริหารจัดการ จำนวนที่ดีที่สุดของลำดับชั้นการบังคับบัญชา (Hierarchy) คือความยาวของการติดต่อสื่อสารระหว่างผู้บริหารระดับสูงและพนักงานระดับล่าง รวมถึงความล่าช้าใน การวางแผน (Planning) และการจัดการองค์การ (Organizing) ซึ่งการจำกัดจำนวนของระดับชั้นการบังคับบัญชาให้น้อยลงจะทำให้ปัญหาในการติดต่อสื่อสารลดลง และองค์การจะมีการปฏิบัติงานที่รวดเร็วและมีความยืดหยุ่นมากขึ้น ภายในองค์การได้มีการแบ่งแยกแผนกต่างๆ ซึ่งแต่ละแผนกจะมีระดับชั้นการบังคับบัญชาโดยผู้บริหารในระดับกลางและระดับต้นของสาย การบังคับบัญชาแต่ละแผนก ต้องมีปฏิสัมพันธ์กับผู้จัดการในระดับเดียวกันในแผนกอื่นๆ ซึ่งปฏิสัมพันธ์นี้ช่วยในการตัดสินใจให้เร็วขึ้น เนื่องจากผู้บริหารจะรู้จักบุคคลอื่น และรู้วิธีการในการแก้ปัญหาเพิ่มมากขึ้น สำหรับการทำงานข้ามแผนกหรือการทำงานข้ามสายนั้นเป็นการสร้างทีมงานข้ามสาย ซึ่งสามารถควบคุมโดยผู้นำของแต่ละทีม

๕. การรวมอำนาจ (Centralization) เป็นการรวมอำนาจของการบังคับบัญชาไว้ที่ผู้บริหารระดับสูงขององค์การ ซึ่งอำนาจหน้าที่จะไม่ได้รวมไว้ที่ผู้บริหารระดับสูงของสาย การบังคับบัญชา แต่เป็นการกำหนดว่า ควรมีการรวมอำนาจไว้ที่ผู้บริหารระดับสูงเท่าไร อย่างไร และมีการกระจายอำนาจให้กับผู้ใต้บังคับบัญชาและคนงานในระดับล่างอย่างไร สิ่งนี้ถือว่ามีความสำคัญเนื่องจากว่าจะมีผลกระทบต่อพฤติกรรมของพนักงานในทุกระดับขององค์การ

๖. การมีเป้าหมายเดียวกัน (Unity of Direction) เป็นการออกแบบหรือกำหนดแผนในการปฏิบัติงานของผู้บริหารและคนงานที่ใช้ทรัพยากรขององค์การ องค์การใดที่ไม่มีการวางแผนจะทำให้ขาดประสิทธิภาพและขาดประสิทธิผล ซึ่งจะไม่มีการมุ่งไปสู่กิจกรรม ของกลุ่มหรือกิจกรรมของบุคคล แต่การวางแผนจะเริ่มที่ผู้บริหารระดับสูงทำงานเป็นทีมร่วมกับกลยุทธ์ขององค์การ ซึ่งจะต้องมี

การติดต่อกับผู้บริหารในระดับกลางที่มีส่วนในการตัดสินใจว่า จะใช้ทรัพยากรขององค์การอย่างไร เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามกลยุทธ์ หลักการในข้อนี้ ยึดหลักว่า กิจกรรมของแต่ละกลุ่มต้องมีจุดหมายและแผนเดียวกัน

๗. หลักความเสมอภาค (Equity) ความเสมอภาคคือ ความเป็นธรรม (Justice) ความยุติธรรม (Impartiality) และความเหมาะสม (Fairness) สำหรับสมาชิกทุกคนภายในองค์การซึ่งในปัจจุบันพนักงานมีความต้องการความเสมอภาคมากขึ้นเป็นการจัดการที่ใช้หลักความเท่าเทียมกัน

๘. การออกคำสั่ง (Order) วิธีการจัดการซึ่งอยู่ในตำแหน่งนั้นในการจัดหาเพื่อให้องค์การได้รับประโยชน์สูงสุด และเป็นการจัดหางานให้แก่พนักงานโดยใช้ผังองค์การ (Organization Chart) เพื่อแสดงให้เห็นถึงตำแหน่งและหน้าที่ของพนักงานแต่ละคน และเป็นการชี้วัดว่าตำแหน่งของพนักงานแต่ละคนอาจจะมีการเลื่อนขั้นได้ในอนาคต การวางแผนเกี่ยวกับอาชีพได้รับความสนใจมากขึ้นในองค์การยุคปัจจุบัน เนื่องจากทรัพยากรมนุษย์ถือว่า มีความจำเป็นที่จะต้องให้การฝึกอบรม (Training) และการพัฒนากำลังแรงงาน (Developing) โดยองค์การจะกำหนดตำแหน่งหน้าที่สำหรับคนทุกคน และทุกคนจะเข้าใจตำแหน่งหน้าที่ของตน

๙. ความคิดริเริ่ม (Initiative) เป็นความสามารถของบุคคลในการกระทำสิ่งต่างๆ โดยปราศจากการสั่งการจากผู้บังคับบัญชา ผู้บริหารจะต้องกระตุ้นให้พนักงานมีความคิดริเริ่มซึ่งความคิดริเริ่มนี้นับถือว่าเป็นจุดแข็งขององค์การ เนื่องจากจะสามารถสร้างนวัตกรรมใหม่ๆ ได้ผู้บริหารมีความต้องการทักษะ (Skill) และไหวพริบ (Tact) เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างองค์การและความต้องการของพนักงาน และความสามารถ (Ability) จะทำให้เกิดความสมดุล ซึ่งเป็นสิ่งที่ชี้วัดความสามารถของผู้บริหารระดับสูงในการพัฒนาและการบริหารงาน

๑๐. ความมีระเบียบวินัย (Discipline) เป็นการมุ่งให้ความสำคัญเกี่ยวกับเรื่อง การเชื่อฟัง (Obedience) อำนาจ (Power) การใช้กฎบังคับ (Application) และลักษณะของการแสดงความนับถือออกมา สำหรับอำนาจของผู้บังคับบัญชา ความมีระเบียบวินัยเป็นบุคลิกลักษณะที่เกี่ยวข้องกับผู้บริหารหลายๆ คนที่สามารถสร้างความน่าเชื่อถือให้แก่ผู้ปฏิบัติงานทั้งหมด และทำงานอย่างเข้มแข็งเพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์การ ความมีระเบียบวินัยจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายในองค์การกับคุณสมบัติของผู้นำภายในองค์การ และเป็นความสามารถของผู้บริหารในการที่จะปฏิบัติตามอย่างยุติธรรมอีกด้วย

๑๑. ค่าตอบแทน (Remuneration of Personnel) การให้รางวัลประกอบด้วยโบนัส และแผนการแบ่งกำไร เป็นการช่วยกระตุ้นการทำงานของพนักงานได้ การให้หรือการจ่ายค่าตอบแทนให้แก่พนักงานมีความสำคัญอย่างมากต่อความสำเร็จขององค์การ ระบบรางวัลที่มีประสิทธิภาพสามารถให้ความยุติธรรมทั้งพนักงานและองค์การ รวมทั้งสามารถกระตุ้นผลผลิตเพิ่ม โดยการให้รางวัล เพื่อเป็นการสนับสนุนให้มีผลผลิตเพิ่มขึ้น โดยยึดหลักว่าการจ่ายค่าตอบแทนควรยุติธรรมและตอบสนองความพึงพอใจสูงสุดทั้งนายจ้างและลูกจ้างเท่าที่จะทำได้

๑๒. ความมั่นคงในงาน (Stability of Tenure of Personnel) ความมั่นคงในงานมีความสำคัญต่อการจ้างงานระยะยาว เมื่อพนักงานอยู่ในองค์การซึ่งมีแนวโน้มจะทำงานเป็นทีมเป็นระยะเวลานาน โดยพยายามพัฒนาทักษะ และปรับปรุงความสามารถในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร

ขององค์การ การจ้างงานระยะยาวเป็นปัจจัยสำคัญที่ใช้อธิบายการประสบความสำเร็จของบริษัทขนาดใหญ่ในญี่ปุ่น

๑๓. ผลประโยชน์ส่วนตัวมีความสำคัญน้อยกว่าผลประโยชน์ขององค์การ (Subordination of individual interests to the common interest) ผลประโยชน์ขององค์การถือว่าเป็นประโยชน์ของทุกๆ คน หรือของทุกกลุ่มในองค์การ ในขณะที่องค์การยังดำเนินกิจการอยู่จะต้องมีการกำหนดผลประโยชน์เพื่อให้เกิดความยุติธรรมระหว่างองค์การและสมาชิกภายในองค์การ

๑๔. ความสามัคคี (Esprit de corps) เป็นความรู้สึกร่วมกันของสมาชิกภายในองค์การที่ช่วยสนับสนุนการทำงานของสมาชิกในกลุ่ม ในการออกแบบประยุกต์ของอำนาจหน้าที่ตามลำดับชั้นภายในองค์การ และสิทธิในการสั่งการ หรือการบริโภคน และความร่วมมือกัน ถือว่าเป็นส่วนประกอบสำคัญในการทำให้องค์การบรรลุผลสำเร็จและมีการพัฒนา ความสามัคคีจะสามารถบรรลุผลสำเร็จได้หากมีการติดต่อกันระหว่างผู้บริหารและคนงาน โดยการติดต่อเพื่อแก้ไขปัญหาในสถานการณ์ที่สำคัญ เพราะความสามัคคีคือพลัง เมื่อสมาชิกมีความสามัคคีกันสูงก็จะทำให้องค์การมีความแข็งแกร่ง

ดิน ปรัชญพฤทธิ ได้เสนอภารกิจสำคัญในการบริหารไว้ ๗ ประการ คือ^{๒๑}

๑. การวางแผน หมายถึง การกำหนด โครงการอย่างกว้างๆ ว่ามีอะไรบ้าง ที่จะต้องลงมือปฏิบัติตามลำดับ วางแนววิธีปฏิบัติพร้อมด้วยวัตถุประสงค์ของการปฏิบัติงานนั้น ก่อนลงมือปฏิบัติการ

๒. การจัดองค์การ หมายถึง การจัดรูปโครงสร้างหรือเค้าโครงของการบริหาร โดยกำหนดอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานย่อยหรือตำแหน่งต่างๆ ของหน่วยงานให้ชัดเจน พร้อมทั้งกำหนดลักษณะ และวิธีการติดต่อสัมพันธ์ตามลำดับชั้นแห่งอำนาจหน้าที่ สูงต่ำลดหลั่นลงไป

๓. การจัดคนเข้าทำงาน หมายถึง การบริหารงานเกี่ยวกับตัวบุคคลของหน่วยงานการบริหารบุคคลดังกล่าว รวมทั้งตั้งแต่การแสวงหาคนทำงานมาบรรจุ การแต่งตั้ง การฝึกอบรม และการพัฒนาบุคคล การบำรุงขวัญ การเลื่อนขั้น ลดชั้น ตลอดจนการพิจารณาให้พ้นจากงาน และการบำรุงรักษาสภาพของการทำงานให้ดี และมีประสิทธิภาพให้คงอยู่ต่อไป

๔. การสั่งการ หมายถึง การอำนวยการหรือการวินิจฉัยสั่งการ หลังจากการได้วิเคราะห์และพิจารณาโดยรอบคอบ รวมทั้งการติดตามดูแลให้มีการปฏิบัติตามคำสั่งนั้นๆ

๕. การประสานงาน หมายถึง การประสานงานหรือติดต่อ สัมพันธ์กับหน่วยงานย่อยหรือตำแหน่งต่างๆ ในองค์การ เพื่อก่อให้เกิดการทำงานที่มีประสิทธิภาพ ไม่มีการทำงานที่ซ้ำซ้อนหรือขัดแย้งกัน สามารถทำงานประสานความกลมกลืนกัน เพื่อวัตถุประสงค์หลักขององค์การ

๖. การรายงาน หมายถึง การเสนอรายงานไปยังผู้บังคับบัญชาหรือยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งบนและล่าง เพื่อทราบความก้าวหน้าของงานทุกระยะสะดวกแก่การประสานงานอื่นจะเป็นการสร้างใจอันดีร่วมกัน ตลอดจนเป็นการบำรุงขวัญไปในตัวด้วย

๗. การงบประมาณ หมายถึง การจัดสรรทรัพยากร หรือการทำงานงบประมาณการเงินวางแผนหรือโครงการในการจ่ายเงิน การบัญชีและการควบคุมดูแลการใช้จ่ายเงินโดยรอบคอบและรัดกุม

^{๒๑}ดิน ปรัชญพฤทธิ, **หลักการจัดการ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๒๔ - ๒๖.

วิลเลียม อูชี (William Ouchi) ได้กล่าวทฤษฎีของการบริหาร คือ ทฤษฎี Z โดยหลังจากการศึกษาการบริหารของธุรกิจญี่ปุ่น และสหรัฐอเมริกา และได้ทำการประสมประสานกัน โดยมีแนวคิดด้านการบริหาร ดังนี้^{๒๒}

๑. การจ้างงานระยะยาว
๒. การตัดสินใจเป็นเอกฉันท์
๓. ความรับผิดชอบเฉพาะบุคคล
๔. การประเมินผลและการเลื่อนตำแหน่งแบบค่อยเป็นค่อยไป
๕. การควบคุมในตัวเองไม่เป็นทางการโดยมีการวัดผลอย่างชัดเจนและเป็นทางการ
๖. เส้นทางอาชีพแบบเชี่ยวชาญเฉพาะด้านในระดับปานกลาง
๗. มีความเกี่ยวข้องในลักษณะครอบครัว

สรุปได้ว่า ทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารเป็นพฤติกรรมอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นกระบวนการทางสังคมที่ผู้บริหารใช้สำหรับตัดสินใจ เพื่อเป็นแนวทางในการบริหารหน่วยงานหรือองค์กรต่างๆ ทั้งที่เป็นองค์กรที่เป็นหน่วยงานของรัฐและเอกชน ให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ตามเป้าหมาย โดยนำทรัพยากรมาใช้ให้ประหยัด ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวนี้ต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ เพื่อให้บุคคลต่างๆ เกิดความร่วมมือกันในการปฏิบัติงาน ซึ่งกระบวนการบริหารเป็นภารกิจที่ผู้บริหารต้องปฏิบัติหน้าที่ตามลำดับขั้นตอน เป็นระบบ มีการวางแผน การจัดการ หรือการจัดหน่วยงานต่างๆ ภายในองค์กร การสรรหาบุคคลเข้าทำงาน การสั่งการ การประสานงาน การรายงานผลการปฏิบัติงาน การงบประมาณ ก่อให้เกิดประสิทธิภาพ และประสิทธิผลสูงสุดต่อองค์กร

๒.๒ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์

การบริหารกิจการคณะสงฆ์เป็นการบริหารงานของคณะสงฆ์ที่ทุกท่านจำเป็นต้องให้ความสำคัญต่อการดูแลคณะสงฆ์ ในพระพุทธศาสนาเป็นการปกครองเพื่อการศึกษา การปกครองและความสงบเรียบร้อยที่เกิดจากการปกครองนั้น มิใช่เป็นจุดหมายในตัว แต่เป็นปัจจัยคือสภาพเอื้อเพื่อช่วยให้แต่ละบุคคลบรรลุจุดหมายแห่งการศึกษาหรือเพื่อเป็นหลักประกันของการศึกษาทั้งสิ้นถ้าไม่ปกครองด้วยการศึกษา ก็ต้องปกครองด้วยอำนาจเมื่อปกครองด้วยอำนาจก็เกิด ความรู้สึกในเชิงปฏิบัติ ที่เอียงไปในทางที่ขัดแย้งกัน ด้วยเหตุนี้ การปกครองแบบใช้อำนาจใช้อำนาจและจะเน้นการลงโทษมากยิ่งขึ้นตามลำดับไม่ใช่การปกครองแบบพยายามสร้างคนดี แต่เป็นการปกครองแบบกำจัดคนเลวนั่นเองดังนั้นจึงได้มีการออกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ คือรูปแบบของการปกครองสงฆ์ไว้เพื่อเป็นรูปแบบของการดูแลและการปกครองคณะสงฆ์ให้อยู่อย่างเป็นระเบียบเรียบร้อยดีงาม

^{๒๒} Ouchi William, *Organization and Management* , (Eaglewood Cliffs : Prentice Hill, 1971), pp..283.

พระราชบัญญัติการดูแลกิจการคณะสงฆ์ มีระเบียบการดังนี้

(๑) รัฐและมหาเถรสมาคมควรร่วมกันกำหนดนโยบายให้พุทธศาสนิกชนไปวัดในวันอาทิตย์ เพื่อปลูกฝังให้คนไทยใกล้ชิดศาสนาธรรมและสามารถนำหลักศาสนาธรรมปรับใช้ในวิถีชีวิตตนได้

(๒) สถาบันผลิตพระสังฆาธิการควรกำหนดนโยบาย แผนและมาตรการในการพัฒนาศักยภาพของพระสงฆ์ให้เป็นผู้มีความพร้อมในด้านการบริหารวัดเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้เป็นแหล่งฟื้นฟูและพัฒนาจิตใจและพัฒนาตนให้ถึงพร้อมในการปฏิบัติภารกิจทั้ง ๖ ด้านของคณะสงฆ์รวมทั้งเป็นกัลยาณมิตรของศาสนิกชน สามารถปลูกฝังและฝึกอบรมให้เยาวชนมีสัมมาทิฐิในการดำรงชีวิต

(๓) วัดควรปรับเปลี่ยนบทบาทให้ทันกับสังคมในเชิงรุก คือจัดโครงการและกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมโดยรวมและมีบทบาทในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยดึงศาสนิกชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของวัดและพระเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาสังคมและชุมชน มีภาครัฐสนับสนุนงบประมาณ

(๔) มหาเถรสมาคมควรมีมาตรการให้ยุติพุทธพาณิชย์ อันเป็นการลดความศรัทธาของศาสนิกชน

(๕) พระสงฆ์ควรเป็นแบบอย่างที่ดีในด้านศีลธรรมและจรรยาเพื่อปลูกศรัทธาให้เกิดขึ้นกับประชาชนในท้องถิ่น

(๖) ฝ่ายปกครองคณะสงฆ์ทุกระดับควรให้ความสำคัญแก่วัดและพระสงฆ์ที่มีบทบาทให้การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและพัฒนาเยาวชนและศาสนิกชนในแต่ละบทบาทหน้าที่ตามภารกิจคณะสงฆ์ เช่น สนับสนุนด้านงบประมาณ ความก้าวหน้า ด้านสมณศักดิ์การพัฒนาศักยภาพและเชิดชูยกย่องให้เป็นที่ยอมรับแก่หมู่คณะสงฆ์

การบริหารกิจการคณะสงฆ์เป็นการวางแผนการปกครองคณะให้เป็นอยู่ด้วยความเรียบร้อยมีระเบียบแบบแผนที่มีการปกครองเป็นคณะให้คณะสงฆ์ได้อยู่อย่างความเป็นระเบียบเรียบร้อย จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการบริหารกิจการคณะสงฆ์ เพื่อดูแลในด้านต่างๆ ด้วยความเรียบร้อย จึงได้มีนักวิชาการได้ให้ความหมายของการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไว้ ดังนี้

๑. ด้านการปกครอง

การปกครองคณะสงฆ์เป็นรูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ซึ่งเป็นองค์กรหนึ่งที่เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์ โดยเฉพาะเกิดขึ้นในสังคมชาวพุทธที่มีรูปแบบและประวัติอย่างยาวนาน

ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ตามแบบพระธรรมวินัย

การปกครองคณะสงฆ์ได้มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล หลักที่ใช้ในการปกครองครั้งนั้น คือพระธรรมวินัยพระพุทธเจ้าทรงปกครองคณะสงฆ์โดยธรรมมาธิปไตย กล่าวคือ ทรงแสดงธรรมบัญญัติพระวินัย การบริหารกิจการคณะสงฆ์และการพระพุทธศาสนา และทรงวินิจฉัยอธิกรณ์ของพระสงฆ์ โดยที่พระองค์ทรงเป็นพระธรรมราชา มีพระสารีบุตรเป็นพระธรรมเสนาบดีเป็นผู้ช่วยตามที่ทรงโปรดให้ช่วย พร้อมพระโมคคัลลานะและพระเถระทั้งหลาย ผู้เป็นสังฆมิตรและสังฆปริณายกเป็นหมู่ๆ ทรงมอบให้สงฆ์เพื่อเป็นสมานสังวาสกัน เป็นไปตามหลักพระธรรมวินัย และต้องมีมติเป็นเอกฉันท์เป็นสำคัญ

ทัศนะนักปราชญ์เกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ ดังสุนทร ญ รังสี กล่าวไว้ว่า^{๒๓}

๑. สังคมสงฆ์ มีการบัญญัติพระวินัยเพื่อใช้ปกครองสงฆ์ หรือใช้เป็นหลักปฏิบัติของพระภิกษุ แต่พระวินัยนั้นเป็นพุทธบัญญัติทั้งหมดหาใช่สงฆ์หรือผู้แทนของสงฆ์เป็นผู้บัญญัติอย่างที่รัฐสภาเป็นผู้บัญญัติกฎหมายในระบอบประชาธิปไตยไม่ จุดประสงค์ในการบัญญัติพระวินัยก็เพื่อให้พระสงฆ์อยู่ร่วมกันด้วยดี พ้นจากมลทินและกิเลสต่างๆ ทำให้ประชาชนเกิดความเลื่อมใส และเป็นเครื่องส่งเสริมการปฏิบัติธรรมดังข้อความว่า “ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้แล เราจักบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุทั้งหลายด้วยอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการ คือ เพื่อความดีแห่งสงฆ์ ๑ เพื่อความสำราญแห่งสงฆ์ ๑ เพื่อข่มบุคคลผู้เก้อยาก ๑ เพื่อสำราญแห่งภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก ๑ เพื่อป้องกันอาสวะอันบังเกิดจากปัจจุบัน ๑ เพื่อกำจัดอาสวะอันจักบังเกิดในอนาคต ๑ เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส ๑ เพื่อความเลื่อมใสยิ่งของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว ๑ เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม ๑ เพื่อถือพระวินัย ๑”^{๒๔}

๒. ด้านการบริหาร ในสมัยเมื่อยังมีพระสาวกไม่มาก พระพุทธองค์ทรงบริหารพระศาสนาด้วยพระองค์เองโดยมีพระสาวกที่สำคัญ เช่น พระสารีบุตร และพระมหาโมคคัลลานะช่วยแบ่งเบาภาระบ้างตามความจำเป็น ต่อมาเมื่อมีพระสาวกเพิ่มมากขึ้น และมีผู้ขอเข้าอุปสมบทในพระพุทธศาสนามากขึ้น ก็ได้ทรงอนุญาตให้พระสาวกอุปสมบทแก่ผู้เข้ามาขอบวชได้โดยให้ผู้ขอบวชเปล่งวาจาถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ครั้นต่อมาเมื่อภิกษุเพิ่มมากขึ้นอีกทรงมอบความเป็นใหญ่ให้แก่สงฆ์ในการทำกิจกรรมทั้งปวงของพระพุทธศาสนา เช่น การให้บรรพชาอุปสมบท การกรานกฐิน กำหนดเขตสีมา การระงับอธิกรณ์ เป็นต้น ซึ่งเท่ากับเป็นผู้บริหารงานพระศาสนาตามระเบียบที่ได้ทรงกำหนดไว้นั่นเอง ส่วนการบริหารคณะสงฆ์โดยรูปองค์กร เช่น มหาเถรสมาคมนั้นไม่บัญญัติในพระวินัย แต่ก็มีได้ชัดพระวินัย

๓. ด้านตุลาการ สถาบันตุลาการทางพระพุทธศาสนามีลักษณะบางอย่างคล้ายกับสถาบันตุลาการทางราชอาณาจักร มีกฎหรือระเบียบที่สังคมวางไว้เป็นบรรทัดฐานแห่งการกระทำของบุคคลในสังคม ป้องกันไม่ให้มีการกระทำ หรือความประพฤติที่เป็นปฏิปักษ์ต่อความสงบสุขของสังคม ฝ่ายอาณาจักรมีกฎหมายเป็นหลักในการปกครอง ส่วนฝ่ายพุทธจักรมีพระธรรมวินัยเป็นหลัก ทั้งฝ่ายอาณาจักรและพุทธจักร มีกระบวนการพิจารณาดีหรืออธิกรณ์และมีวิธีลงโทษตามโทษานุโทษ แต่ลักษณะการลงโทษตามพระวินัยกับโทษของกฎหมายบ้านเมืองมีข้อแตกต่างกันมาก ความผิดร้ายแรงบางอย่างของบรรพชิต เช่น ความผิดทางเพศสำหรับฝ่ายอาณาจักรอาจถือว่าไม่ผิดการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล มีโครงสร้างตามความเห็นของ ไชย ญ พล ได้กล่าวไว้^{๒๕}

^{๒๓} สุนทร ญ รังสี, สถาบันทางการเมืองตามแนวพุทธศาสตร์ รัฐศาสตร์แนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๐), หน้า ๓๕-๖๐.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๑.

^{๒๕} ไชย ญ พล, การปกครองของพระพุทธเจ้าระบอบธรรมาธิปไตย, (กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย ๒๕๓๗), หน้า ๑๗๒-๑๗๓.

ลักษณะการใช้อำนาจการปกครองคณะสงฆ์ตามพระธรรมวินัย

การใช้อำนาจในการปกครองคณะสงฆ์ พระพุทธเจ้าทรงวางกรอบเพื่อประโยชน์แก่การปกครองจึงทรงบัญญัติไว้ ๑๐ ประการดังนี้^{๒๖}

๑. เพื่อความรับทราบวาทะแห่งสงฆ์
๒. เพื่อความสำราญแห่งสงฆ์
๓. เพื่อข่มบุคคลเพื่อเกื้อยาก
๔. เพื่อการอยู่สำราญแห่งภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก
๕. เพื่อป้องกันอาสวะอันบังเกิดจากปัจจุบัน
๖. เพื่อกำจัดอาสวะอันจักบังเกิดในอนาคต
๗. เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส
๘. เพื่อความเลื่อมใสยิ่งของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว
๙. เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม
๑๐. เพื่อถือตามพระวินัย

การปกครองคณะสงฆ์

การปกครองคณะสงฆ์เป็นการปกครองตามพระธรรมวินัย คือ การปกครองคณะสงฆ์จะยึดถือพระธรรมวินัยเป็นธรรมนูญการปกครองโดยใช้อำนาจรัฐ และจารีตเป็นหลักอุดหนุนการปกครองคณะสงฆ์ หากมีความไม่เรียบร้อยเกิดขึ้นในคณะสงฆ์ต้องอาศัยอำนาจรัฐมาช่วยจัดการแก้ไขความไม่เรียบร้อย ในรัฐสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงถวายอำนาจรัฐช่วยคณะสงฆ์จัดระบบการปกครอง ทรงตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ มาในรัฐสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ได้ยกเลิกพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ และได้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ จัดระบบการปกครองใหม่ ให้มีรูปแบบคล้ายกับการปกครองแบบราชาอาณาจักร มาในสมัยพระบาทสมเด็จพระภูมิพลอดุลยเดช ได้ทรงยกเลิกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ เพื่อจัดการปกครองคณะสงฆ์ในรูปแบบใหม่ จึงได้ทรงตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และถัดมาในปี พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ใช้เป็นรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ และเป็นหลักจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบัน^{๒๗}

การปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้ระบุตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายกเป็นประมุขสงฆ์ไทยและสงฆ์อื่น ทรงบัญชาการคณะสงฆ์ทางมหาเถรสมาคมตามอำนาจกฎหมาย และพระธรรมวินัยและทรงตราพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราชโดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมาย พระธรรมวินัย และกฎหมายมหาเถรสมาคม และสมเด็จพระสังฆราชทรงอยู่ในฐานะที่ผู้ใดจะหมิ่นประมาท ดูหมิ่นหรือแสดงความอาฆาตมาดร้ายมิได้ โดยมีมหาเถรสมาคมเป็นองค์กรปกครองสูงสุด คณะสงฆ์และสามเณรต้องอยู่ภายใต้การปกครอง

^{๒๖} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๙/๒๘-๒๙.

^{๒๗} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณีโต), เอกสารประกอบคำบรรยายเรื่องการปกครองคณะสงฆ์และการพระศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑.

ของมหาเถรสมาคม ซึ่งมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธานและกรรมการโดยตำแหน่งและกรรมการแต่งตั้ง

ในการปกครองคณะสงฆ์ แบบแผนการปกครองออกเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนหลักการกำหนดหน่วยงาน เขตการปกครอง ผู้ปกครองหรือผู้รับมอบหมายงาน หรือผู้มอบหมายงาน ปฏิบัติงานคณะสงฆ์ และส่วนย่อยๆ ได้แก่ แบบแผนการกำหนดอำนาจหน้าที่ การควบคุมบังคับบัญชา

การประสานงาน การตั้งผู้รักษาการแทน และการวางระเบียบการปฏิบัติอื่นๆ

ระเบียบการปฏิบัติปกครองคณะสงฆ์กำหนดให้มีเจ้าคณะมหานิกายและเจ้าคณะธรรมยุตปกครองบังคับบัญชาวัด และพระภิกษุสามเณรในนิกายนั้นๆ โดยมีแบบการปกครองคณะสงฆ์ ส่วนกลางและระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค^{๒๘}

ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง มีมหาเถรสมาคมเป็นศูนย์กลางรวมอำนาจปกครอง และกิจการคณะสงฆ์ทั้งสิ้นของคณะสงฆ์ไทย เป็นศูนย์กลางรวมเขตการปกครองและเจ้าคณะส่วนกลาง ซึ่งเป็นผู้ปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง โดยกำหนดเขตการปกครองได้แก่ เขตการปกครองบังคับบัญชาเจ้าคณะ เจ้าอาวาสและภิกษุสามเณรในนิกายนั้นๆ ในส่วนกลาง จะแยกส่วนปกครองเป็นคณะนิกายเรียกว่า “หน” มี ๔ หน คือ หนกลาง หนเหนือ หนตะวันออก และหนใต้ ในส่วนของคณะธรรมยุต เรียกว่า คณะธรรมยุต จะรวมเขตปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค และวัดธรรมยุตเป็นเขตเดียวกัน

การปกครองสงฆ์ในส่วนกลาง ได้แก่ เจ้าคณะหนใหญ่ ซึ่งเป็นพระสังฆาธิการในส่วนกลาง เป็นผู้ประสานงานกับสมเด็จพระสังฆราช มีมหาเถรสมาคม เป็นหน่วยงานในส่วนกลางและประสานงานกับเจ้าคณะในส่วนภูมิภาค ปฏิบัติหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตปกครองของตน เรียกว่า หน มีเจ้าคณะหนใหญ่ ๕ หน คือ

๑. เจ้าคณะใหญ่หนกลาง
๒. เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ
๓. เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก
๔. เจ้าคณะใหญ่หนใต้
๕. เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุต

อำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ของเจ้าคณะหนใหญ่ ในเขตปกครองของตนมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ ดังนี้^{๒๙}

๑. ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช

๒. ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษา สงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปด้วยดี

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒.

^{๒๙} คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, การปกครองคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๘๔.

๓. วินิจฉัยการลงนิคมกรรม วินิจฉัยข้ออุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัยชั้นภาค หรือมีอำนาจหน้าที่ในกรณีที่ได้รับมอบหมายอย่างอื่นจากมหาเถรสมาคม

๔. แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะภาคให้เป็นไปโดยชอบ

๕. ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าคณะและเจ้าอาวาส ตลอดถึงพระภิกษุสามเณรผู้อยู่ในบังคับบัญชาหรืออยู่ในเขตปกครองของตน และชี้แจงแนะนำการปฏิบัติหน้าที่ของผู้อยู่ในบังคับบัญชาให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย

๖. ตรวจการและประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตนระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ในส่วนภูมิภาค การปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ได้กำหนดส่วนหลักไว้อย่างชัดเจนในมาตรา ๒๑ ของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค ได้จัดเขตการปกครองออกเป็นภาค จังหวัด อำเภอ ตำบลจำนวนตำบล และเขตปกครองให้เป็นไปตามกำหนดในกฎหมายมหาเถรสมาคม ส่วนมาตรฐาน ๒๒ กำหนดให้พระภิกษุเป็นผู้ปกครองตามชั้น ตามลำดับชั้น คือ เจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะจังหวัดรองเจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบล เมื่อมหาเถรสมาคมเห็นสมควรจะจัดให้มีรองเจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะอำเภอ และรองเจ้าคณะตำบลเป็นผู้ช่วยเจ้าคณะชั้นนั้นๆ ด้วยก็ได้พระภิกษุผู้ปกครองคณะสงฆ์ ทุกตำแหน่ง เรียกว่าพระสังฆาธิการเป็นภิกษุผู้ทำงานโดยสิทธิขาดทางคณะสงฆ์ โดยมีอำนาจเต็มแบบรวมตำแหน่งซึ่งนอกเหนือจากตำแหน่งดังกล่าวข้างต้นแล้วยังรวมไปถึงเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส เจ้าคณะ และเจ้าอาวาสเป็นผู้ทำงานคณะสงฆ์อย่างมีอำนาจเต็มกฎหมาย และควบคุมงานทุกส่วนในเขตปกครองหรือในวัด

บทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้านการปกครอง

การบริหารงานเป็นกิจการของคณะสงฆ์มี ๖ ด้าน คือ ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการสาธารณูปการ ด้านการสาธารณสงเคราะห์ ซึ่งผู้ศึกษาจะศึกษาเฉพาะด้านการปกครองเพียงด้านเดียว

ภาพรวมการปกครองคณะสงฆ์ไทย อยู่ภายใต้การปกครองโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ฉบับ พ.ศ. ๒๕๐๕ โดยกำหนดอำนาจหน้าที่มหาเถรสมาคมในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ เกี่ยวข้องกับการควบคุมและส่งเสริมกิจการคณะสงฆ์ที่เคยถูกจัดเป็นอำนาจหน้าที่ของสังฆมนตรีแห่งองค์การ ๔ ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๔๔ ปัจจุบัน มหาเถรสมาคมมีอำนาจที่เกี่ยวกับงานคณะสงฆ์ ๖ ประเภท คือ

๑. การปกครอง
๒. การศึกษา
๓. การศึกษาสงเคราะห์
๔. การเผยแผ่
๕. การสาธารณูปการ
๖. การสาธารณสงเคราะห์

การบริหารงานของมหาเถรสมาคม เป็นไปในลักษณะที่ว่ากรรมการทั้งหมดร่วมกันรับผิดชอบงานทั้ง ๖ ประเภท โดยไม่มีการแต่งตั้งเป็น “กระทรวง” ให้ชัดเจน แล้วมอบหมายให้

กรรมการรูปใดรูปหนึ่งทำหน้าที่เป็น “รัฐมนตรี” เพื่อกำกับดูแลเป็นการเฉพาะ และการบริหารงาน
กิจการคณะสงฆ์ มีอำนาจคือ

ก. อำนาจนิติบัญญัติของมหาเถรสมาคม ในฐานะที่ปฏิบัติหน้าที่ของสังฆสภา มหาเถร
สมาคมจึงมีอำนาจฝ่ายนิติบัญญัติ ดังนี้

- ๑) ตามกฎหมายมหาเถรสมาคม
- ๒) ออกข้อบังคับมหาเถรสมาคม
- ๓) วางระเบียบมหาเถรสมาคม
- ๔) ออกคำสั่งมหาเถรสมาคม
- ๕) มีมติมหาเถรสมาคม
- ๖) ออกประกาศมหาเถรสมาคม

ข. อำนาจบริหารของมหาเถรสมาคม โดยที่อำนาจการปกครองและบริหารกิจการคณะ
สงฆ์ของคณะสังฆมนตรีเดิมได้ตกเป็นอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคม ดังนั้น มหาเถรสมาคม จึงมี
อำนาจหน้าที่ด้านการบริหาร ดังต่อไปนี้

- ๑) จัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์
- ๒) จัดแบ่งเขตการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค
- ๓) จัดตำแหน่งผู้ปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค
- ๔) แต่งตั้งและถอดถอนผู้ปกครองคณะสงฆ์

และในนามคณะกรรมการมหาเถรสมาคม นั้น จะมีคณะอนุกรรมการที่มหาเถรสมาคม
แต่งตั้งอีกหลายคณะ คือ

- ๑) คณะกรรมการการศึกษาของสงฆ์
- ๒) คณะกรรมการอำนวยการพระธรรมทูต
- ๓) คณะกรรมการร่างกฎนิคหกรรม
- ๔) คณะกรรมการจัดตั้งทุนสาธารณสงเคราะห์และศึกษาสงเคราะห์
- ๕) คณะกรรมการควบคุมพระภิกษุสามเณรไปยังต่างประเทศ (ศ.ต.ภ.)

การปกครองคณะสงฆ์ไทยปัจจุบันนี้ มีการแบ่งเขตปกครองตามลำดับชั้นคือ ตั้งแต่เจ้า
คณะใหญ่ เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล และเจ้าอาวาส โดยแบ่งสาย
การปกครอง ดังนี้

๑) เจ้าคณะใหญ่หนกลาง ปฏิบัติหน้าที่ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ มหานิกาย
ภาค ๑, ๒, ๓, ๑๓, ๑๔, และ ๑๕

๒) เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ ปฏิบัติหน้าที่ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ มหานิกาย
ภาค ๔, ๕, ๖ และ ๗

๓) เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก ปฏิบัติหน้าที่ในเขตการปกครองคณะสงฆ์
มหานิกาย ภาค ๘, ๙, ๑๐, ๑๑, และ ๑๒

๔) เจ้าคณะใหญ่หนใต้ ปฏิบัติหน้าที่ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ มหานิกายภาค
๑๖, ๑๗, และ ๑๘

๕) เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุต ปฏิบัติหน้าที่ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ธรรมยุติกนิกายทุกภาค

และเขตการปกครองคณะสงฆ์แบ่งตามภาค ๑๘ ภาค ประกอบด้วยจังหวัดต่างๆ ได้แก่ ภาค ๑- ภาค ๑๘ เป็นต้น

ส่วนการจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคเป็นไปตามความในมาตรา ๒๒ ของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ที่กำหนดขึ้น ตำแหน่งพระสังฆาธิการ หรือผู้ปกครองคณะตามลำดับชั้นต่อไปนี้

- ๑) เจ้าคณะภาค
- ๒) เจ้าคณะจังหวัด
- ๓) เจ้าคณะอำเภอ
- ๔) เจ้าคณะตำบล
- ๕) เจ้าอาวาส

ค. อำนาจตุลาการของมหาเถรสมาคม การพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์หรือคดีความในคณะสงฆ์ มหาเถรสมาคมอาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๒๕ แห่งพระราชบัญญัติฉบับนี้ได้ตรากฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๑ พ.ศ. ๒๕๒๑ ว่าด้วยการลงนิคหกรรม กฎมหาเถรสมาคมนี้แบ่งอำนาจการพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์ ออกเป็น ๓ ชั้น คือ

๑) การพิจารณาชั้นต้น เป็นอำนาจของเจ้าอาวาสที่ภิกษุถูกฟ้องสังกัดอยู่ ถ้าผู้ถูกฟ้อง เป็นเจ้าอาวาสหรือเจ้าคณะก็ให้เป็นอำนาจของเจ้าคณะผู้ปกครองคณะสงฆ์เหนือขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง

๒) การพิจารณาชั้นอุทธรณ์ เป็นอำนาจของคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์ ซึ่งจะประกอบด้วยเจ้าคณะหรือผู้ปกครองเหนือขึ้นไปกว่าเจ้าอาวาสหรือเจ้าคณะผู้พิจารณาในชั้นต้น

๓) การพิจารณาชั้นฎีกา เป็นอำนาจของมหาเถรสมาคม คำสั่ง หรือคำวินิจฉัยของมหาเถรสมาคมในการลงนิคหกรรมไม่ว่าในกรณีใดให้เป็นอันถึงที่สุด

จะเห็นได้ว่า การที่ฝ่ายรัฐบาลได้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ออกมาบังคับใช้ได้เป็นประจักษ์พยานอย่างดีที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรกับศาสนจักรเพราะการออกพระราชบัญญัติฉบับนี้ รัฐบาลได้เชื่อว่าการอุปถัมภ์แก่คณะสงฆ์ ทั้งนี้เพราะคณะสงฆ์ไม่มีอำนาจลงโทษพระภิกษุผู้ประพฤติล่วงละเมิดพระธรรมวินัยขั้นร้ายแรง และไม่ยอมสละสมณเพศทั้งไม่มีอำนาจลงโทษผู้ใส่ความคณะสงฆ์ หากคณะสงฆ์ปล่อยไว้อย่างนั้นจะนำความเสื่อมเสียมาสู่วงการคณะสงฆ์ ในกรณีคณะสงฆ์จำเป็นต้องพึ่งอำนาจรัฐเพื่อสร้างความศรัทธาให้กับพระธรรมวินัยและความบริสุทธิ์แห่งพระศาสนา แม้ว่ามหาเถรสมาคมมีอำนาจปกครองคณะสงฆ์อย่างเต็มที่ ข้อนี้ไม่ได้หมายความว่าคณะสงฆ์มีอิสระจากการควบคุมของกลไกของรัฐ

บทบาทพระสังฆาธิการ

พระธรรมญาณมุนี (ทองย้อย กิตติทินฺโน) กล่าวว่า พระสังฆาธิการมีบทบาทหน้าที่ในการปกครองคณะสงฆ์ โดยมีหลักการปกครองคือมุ่งความสงบเรียบร้อย มุ่งความเจริญของงาม และ

มุ่งความสามัคคีปรองดอง ซึ่งทั้ง ๓ ประการนี้เป็นเครื่องวัดสมรรถภาพของการปกครอง ในขณะเดียวกันในการปกครองพระสงฆ์ให้ได้ผลดีตามหลักการ ดังกล่าวนั้น^{๓๐}

พระปลัดเกียรติกศักดิ์ สันทวีวรกุล กล่าวว่า พระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส ทุกรูปต้องพัฒนาตนเองให้อยู่ในระเบียบวินัยก่อนเป็นประการแรก ประการที่สองจะต้องมีรูปแบบการปกครองในวัดวาอารามให้เรียบร้อย และประการสุดท้ายจะต้องจัดรูปแบบในการศึกษาเล่าเรียนแผนกพระปริยัติธรรมขึ้น เช่น แผนกนักธรรม แผนกบาลี ขึ้นในวัดของตน นอกจากนี้จะต้องอบรมวิปัสสนากรรมฐานให้กับพระภิกษุสามเณร เรียกว่า พัฒนาจิตใจของพระภิกษุสามเณรให้มีความมั่นคง เพื่อพระภิกษุสามเณรจะได้นำหลักการพัฒนาจิตใจนี้ไปสู่เด็ก หรือเยาวชนหรือยุวพุทธให้หันเข้ามาศึกษาหาความรู้ด้านพระพุทธศาสนา เรียกว่า จริยธรรม การให้การศึกษาด้านจริยธรรมก็คือการเปิดโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ขึ้น การเปิดโรงเรียนเด็กเล็ก ที่เรียกว่าเด็กก่อนเกณฑ์ ซึ่งเป็นโครงการของมหาเถรสมาคม ก็เพื่อเป็นการชักจูงเด็กเล็กให้หันเข้ามาฟังพระสงฆ์ พระสงฆ์ก็มีบทบาทช่วยเหลือเด็กเล็กด้วยเมตตาธรรม เด็กเล็กเหล่านี้ ก็คือลูกหลาน ชาวบ้านที่ต้องออกไปประกอบอาชีพ เมื่อวัดรับดูแลลูกหลานให้ ความเลื่อมใสศรัทธาต่อวัด ต่อ พระพุทธศาสนาก็บังเกิดขึ้นกับประชาชน จึงเห็นได้ว่า พระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส นอกจากจะมีหน้าที่ในการดูแลวัดพัฒนาวัดแล้ว ยังต้องช่วยเหลือและพัฒนาชุมชนพร้อมกันไปด้วย^{๓๑}

พระสังฆาธิการ เป็นนามบัญญัติตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕ ได้กำหนดบทบาทอำนาจหน้าที่การปกครองคณะสงฆ์ ในเขตปกครองของตน ได้แก่ การรักษาความเรียบร้อยดีงามการศาสนศึกษา การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ การศึกษาสงเคราะห์ และการสาธารณสงเคราะห์ รวมทั้งการนิคมกรรมหรือการวินิจฉัย อภิกรณ์ หรือความผิดทางพระธรรมวินัยของพระภิกษุ

กฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๔ (พ.ศ. ๒๕๔๑) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการ ได้กำหนดจริยาพระสังฆาธิการซึ่งพระสังฆาธิการต้องปฏิบัติตามบทบาทของพระสังฆาธิการดังต่อไปนี้

๑. ต้องเคารพเอื้อเฟื้อต่อกฎหมาย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎกระทรวง กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราชและปฏิบัติตามพระธรรมวินัยโดยเคร่งครัด

๒. ต้องเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชา ซึ่งสั่งโดยชอบด้วยอำนาจหน้าที่ ถ้าไม่เห็นพ้องด้วยคำสั่งนั้น ให้เสนอความเห็นคัดค้านเป็นลายลักษณ์อักษรภายใน ๑๕ วัน นับแต่วันที่ได้รับทราบคำสั่งและเมื่อได้คัดค้านดังกล่าวมานั้นแล้ว แต่ผู้สั่งมิได้ถอนหรือแก้คำสั่งนั้น ถ้าคำสั่งนั้นไม่ผิดพระวินัยต้องปฏิบัติตาม ต้องรายงานจนถึงผู้สั่งในกรณีมีการคัดค้านคำสั่งให้ผู้ส่งรายงานเรื่อง

^{๓๐} พระธรรมญาณมุนี (ทองย้อย กิตติทินโน), การแสวงหาเส้นทางการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ไทย, อ้างในพระปลัดเกียรติกศักดิ์ สันทวีวรกุล, “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดกระบี่”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘).

^{๓๑} พระปลัดเกียรติกศักดิ์ สันทวีวรกุล, “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดกระบี่”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘).

ทั้งหมดไปยังผู้บังคับบัญชาเหนือตน เพื่อพิจารณาสั่งการต่อไป ในการปฏิบัติหน้าที่ ห้ามทำข้ามผู้บังคับบัญชาเหนือตน เว้นแต่จะได้รับอนุญาตพิเศษเป็นครั้งคราว

๓. ต้องตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ด้วยความระมัดระวัง มิให้เกิดความเสียหายแก่การคณะสงฆ์และการพระศาสนาและห้ามมิให้ละทิ้งหน้าที่โดยไม่มีเหตุอันควร

๔. ต้องปฏิบัติหน้าที่โดยชอบและห้ามมิให้ใช้อำนาจหน้าที่ในทางที่ไม่สมควร

๕. ต้องสุภาพเรียบร้อยต่อผู้บังคับบัญชาเหนือตนและผู้อยู่ในปกครอง

๖. ต้องรักษาส่งเสริมสามัคคีในหมู่คณะและช่วยเหลือซึ่งกันและกันในทางที่ชอบ

๗. ต้องอำนวยความสะดวกในหน้าที่การคณะสงฆ์และการพระศาสนา

๘. ต้องรักษาข้อความอันเกี่ยวกับการคณะสงฆ์ที่ยังไม่ควรเปิดเผย

ทั้ง ๘ ข้อนี้ เป็นจรรยาอันพระสังฆาธิการต้องถือปฏิบัติตามโดยเคร่งครัด เพราะละเมิดแล้วย่อมได้รับโทษฐานละเมิดจรรยา

หน้าที่และอำนาจเจ้าอาวาสและผู้รักษาการแทน

โดยที่วัดเป็นสถาบันหลักในการปกครองและการดำเนินกิจการคณะสงฆ์ และพระศาสนาที่สำคัญสุด กฎหมายคณะสงฆ์บัญญัติให้วัดมีฐานะเป็นนิติบุคคล และให้เจ้าอาวาสเป็นผู้แทนวัดในกิจการทั่วไป ให้เจ้าอาวาสเป็นผู้ปกครองวัด เจ้าอาวาสนั้นมีฐานะเป็นผู้ปกครองวัดและและมีฐานะเป็นผู้แทนวัด ทั้งมีฐานะเป็นเจ้าพนักงานตามมาตรา ๔๕ แห่งราชบัญญัติคณะสงฆ์ เจ้าอาวาส จึงเป็นผู้มีความสำคัญต่อความเสื่อมความเจริญของคณะสงฆ์และพระศาสนา แม้ผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสก็มีฐานะอย่างเดียวกับเจ้าอาวาส เพราะความสำคัญดังกล่าว จึงบัญญัติหน้าที่และอำนาจเจ้าอาวาสไว้โดยชัดเจนในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้กำหนดอำนาจและหน้าที่ของเจ้าอาวาสไว้ใน หมวด ๕ ว่าด้วยเรื่องของวัดไว้ในมาตราที่ ๓๗-๓๘ มีข้อความดังต่อไปนี้

มาตรา ๓๗ เจ้าอาวาสมีหน้าที่ดังนี้

๑) บำรุงรักษาวัด จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี

๒) ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนัก อาศัยอยู่

นั้นปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎหมายเถรสมาคมข้อ บังคับ ระเบียบหรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม

๓) เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอน พระธรรมวินัยแก่บรรพชิต และคฤหัสถ์

๔) ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล

มาตรา ๓๘ เจ้าอาวาสมีอำนาจ ดังนี้

๑) ห้ามบรรพชิตและคฤหัสถ์ ซึ่งมีได้รับอนุญาตของเจ้าอาวาสเข้าไปอยู่อาศัย

๒) สั่งให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ ซึ่งไม่อยู่ในโอวาทของเจ้าอาวาสออกไปเสียจากวัด

๓) สั่งให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยในวัด ทำงานภายในวัดหรือให้ทำทัณฑ์บนหรือให้ขอขมาโทษในเมื่อบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ในวัดนั้นประพฤติดิฉันคำสั่งเจ้าอาวาสซึ่งได้สั่งโดยชอบด้วยพระธรรมวินัย กฎหมายมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบหรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม

อนึ่ง เพราะวัดจะต้องมีเจ้าอาวาสหรือผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาส ซึ่งอาจปฏิบัติหน้าที่ได้ไม่ว่างเว้นเลย จึงมีบทบัญญัติโดยชัดเจนในมาตรา ๓๙ ดังนี้

“มาตรา ๓๙ ในกรณีที่ไม่มีเจ้าอาวาสหรือเจ้าอาวาสไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้แต่งตั้งผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาส ให้ผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาส มีอำนาจและหน้าที่เช่นเดียวกับเจ้าอาวาส การแต่งตั้งผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาส ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในกฎหมายธรรมนูญสมาคม”

หน้าที่และอำนาจตามมาตรา ๓๗ และ ๓๘ เป็นหน้าที่และอำนาจโดยภาพรวม ส่วนอำนาจและหน้าที่โดยส่วนย่อย ยังมีในบทบัญญัติอื่นๆ อีกส่วนรองเจ้าอาวาสและผู้ช่วยเจ้าอาวาส เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาส มีอำนาจหน้าที่ตามที่เจ้าอาวาสมอบหมาย

การปกครองคณะสงฆ์ในยุคปัจจุบันนี้ได้มีการพัฒนาเป็นลำดับ จากการได้มีการตราพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ในรัชกาลที่ ๕ และในรัชกาลที่ ๘ มีตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับ พ.ศ. ๒๔๘๔ กำหนดรูปแบบการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย จนมาถึงสมัยรัชกาลที่ ๙ ปัจจุบันมีการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์อีกสองฉบับ คือ ฉบับ พ.ศ. ๒๕๐๕ และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ มีการจัดรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ที่ชัดเจนและเป็นสัดส่วนในการบริหารงานคณะสงฆ์มากยิ่งขึ้น และมีการพัฒนาการด้านเทคโนโลยี บูรณาการด้วยหลักพุทธธรรมนำการปกครองไปพร้อมกับความเจริญและมีกฎหมาย พระราชบัญญัติ ข้อบังคับ ระเบียบต่างๆ มาเกื้อกูลพระธรรมวินัย โดยเฉพาะการปกครองคณะสงฆ์มีรูปแบบที่แตกต่างไปจากสมัยก่อนมาก ฉะนั้น ผู้ที่จะเป็นผู้นำในการปกครองคณะสงฆ์ในยุคปัจจุบันนี้ต้องเป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์ มีความรู้ ความสามารถ และเป็นผู้เพียบพร้อมด้วยจริยวัตรข้อปฏิบัติ เป็นที่ยอมรับของคณะสงฆ์และสังคมโดยรวม

พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณฺโณ) ได้กล่าวว่า การควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม หมายถึงงานในหน้าที่ของพระสงฆ์ในการปกครองดูแลพระภิกษุ สามเณร ในเขตการปกครองของตน ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัยและตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ทั้งนี้ คำว่า “การปกครอง” แปลว่า การควบคุมดูแลรักษาควบคุมให้ท่านอยู่ในที่ที่ท่านควรจะอยู่^{๓๒}

พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคล) ได้กล่าวว่า การบริหารหมู่คณะ คือ การปกครองดูแล ตลอดทั้งแนะนำสั่งสอน อบรม พระภิกษุ สามเณรและคฤหัสถ์ ที่มีที่อยู่หรือพำนักอยู่ในวัด ให้ประพฤติอยู่ในพระธรรมวินัย ตามกฎหมายของบ้านเมือง กฎข้อบังคับ ระเบียบคำสั่ง และการประกาศของมหาเถรสมาคม^{๓๓}

สรุปได้ว่า บทบาทภารกิจในการบริหารจัดการวัดด้านการปกครองในปัจจุบันนอกจากเจ้าอาวาสจะต้องคำนึงถึงพระธรรมวินัย กฎหมายบ้านเมืองและกฎหมายคณะสงฆ์เป็นต้นแล้ว สิ่งที่สำคัญที่พึงตระหนัก คือความเจริญมั่นคงของวัด การพัฒนาวัดให้มีศักยภาพที่เอื้ออำนวย

^{๓๒} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณฺโณ), เอกสารประกอบคำบรรยาย เรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๘๗.

^{๓๓} พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคล), การบริหารวัด, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (นครปฐม : เพชรเกษมการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๓๐.

คุณประโยชน์ต่อประชาชน ชุมชนและสังคม ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยกลไกการบริหารจัดการอย่างมีระเบียบและต้องการทำอย่างต่อเนื่อง

๒. ด้านการศาสนศึกษา

การศึกษาเป็นกิจการของคณะสงฆ์ประเภทหนึ่งที่สำคัญมาก พระธรรมปิฎก ได้กล่าวไว้ว่า “...ถ้าเราไม่สามารถสร้างเครื่องมือและพัฒนานั้นอย่างดีเหลือเกินมีประสิทธิภาพ แต่คนใช้เครื่องมือไม่เป็นบัณฑิต อาจนำไปใช้ในทางโทษได้ โบราณถือว่า ยืนดาบให้กับโจร ฉะนั้นการสร้างคนให้เป็นบัณฑิตจึงเป็นเรื่องสำคัญ...”^{๓๔} ในอานาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคมมีความตอนหนึ่งว่า “ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษาของคณะสงฆ์” (มาตรา ๑๕ ตรี) และในระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ ส่วนกลางมหาเถรสมาคมได้กำหนดวิธีดำเนินการควบคุมและส่งเสริมศาสนศึกษาว่า “ให้เป็นไปตามที่กำหนดในระเบียบมหาเถรสมาคม” ทั้งได้กำหนดอานาจหน้าที่เจ้าคณะทุกส่วนทุกชั้นว่า “ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษาให้ดำเนินไปด้วยดี”^{๓๕}

การศาสนศึกษา หมายถึง การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนาของบรรพชิตและคฤหัสถ์ เป็นกิจการของคณะสงฆ์ประการหนึ่งที่สำคัญยิ่งในอานาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคมมีความตอนหนึ่งว่า “ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษา” ของคณะสงฆ์ (ม.๑๕ ตรี) และในระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง มหาเถรสมาคมได้กำหนดวิธีดำเนินการควบคุม และส่งเสริมการศาสนศึกษาว่า “ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษาให้ดำเนินไปด้วยดี”

การศาสนศึกษา หมายถึง การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยของบรรพชิตและคฤหัสถ์หรือการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมซึ่งเป็นหนึ่งในสี่ธรรม ๒ ประการของบรรพชิตและคฤหัสถ์^{๓๖} ในปัจจุบันจัดการศึกษาของสงฆ์ เป็น ๒ ส่วน คือ

- การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม – บาลี
- การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ^{๓๗}

การศาสนาศึกษา หมายถึง ปรีติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ และมุ่งให้ศึกษาตามหลักไตรสิกขา

- สีลสิกขา การอบรมกาย วาจา
- จิตสิกขา การอบรมใจ
- ปัญญาสิกขา การอบรมกาย วาจา ใจ ด้วยปัญญา^{๓๘}

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้ให้ทัศคติเกี่ยวกับการศึกษาในหนังสือขอบฟ้าแห่งความรู้ไว้ว่า “การศึกษามาจากภาษาบาลีว่า สิกขา คำว่า สิกขา มีรากศัพท์ว่า สิกข หมายถึง วิชฺโชปาทาน แปลว่า การแสวงวิชา ส่วนคำว่า วิชา หมายถึง ความรู้สภาวะแท้จริงของสิ่งทั้งหลาย

^{๓๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), รวบรวมบทความทางวิชาการพระพุทธศาสนาและปรัชญา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๑.

^{๓๕} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปโล) **คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๘๗.

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๗.

^{๓๗} ไพบุลย์ เสียงก้อง, **วัดพัฒนา ๔๔**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๔), หน้า ๒๑.

^{๓๘} พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), **คู่มือบริหารกิจการคณะสงฆ์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๑๕๙.

ดังนั้น สิกขาหรือศึกษาจึงหมายถึงการแสวงหาวิชาหรือความรู้แจ้ง ซึ่งก็คือปัญญานั้นเอง การศึกษาเป็นกระบวนการแสวงหาปัญญาและกำจัดอวิชชาไปพร้อมกัน เมื่อปัญญามา อวิชชาก็หายไป เหมือนแสงสว่างเกิดขึ้นก็ขับไล่ความมืดไปด้วย พระพุทธเจ้าจึงเปรียบปัญญาเหมือนแสงสว่างว่า นตฺถิ ปญญา สมา อาภา ไม่มีแสงสว่างใดเสมอด้วยปัญญา แสงสว่างคือปัญญาขับไล่ความมืด คือ อวิชชา

ภารกิจของการศึกษา คือการสร้างปัญญาหรือวิชา ซึ่งหมายถึงความรู้สภาวะแท้จริงของสรรพสิ่งรู้งิริงให้ถึงแก่นแท้ของสิ่งทั้งปวงไม่ว่าจะเรียนเรื่องอะไรก็ตาม ความรู้อย่างนี้ท่านเรียกว่า ยถาภูตญาณทัศนะ”^{๓๙}

พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณโณ) ได้กล่าวถึงการจัดการศาสนศึกษา ดังกล่าวว่า คณะสงฆ์ยังมิได้กำหนดวัตถุประสงค์ไว้โดยชัดเจนแต่โดยหลักสูตรและเนื้อวิชาแล้ว คงอนุมานได้ว่า มีวัตถุประสงค์ ๙ ประการ คือ

๑. เพื่อพระสงฆ์รักษาตนและหมู่คณะ
๒. เพื่อใช้อบรมสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์
๓. เพื่อใช้พัฒนาชาติบ้านเมืองด้วยคุณธรรมของพระศาสนา
๔. เพื่อใช้ในกิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนา
๕. เพื่อรักษาหลักพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนา
๖. เพื่อสร้างศาสนทายาทสืบอายุพระพุทธศาสนา
๗. เพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา
๘. เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม
๙. เพื่อความมั่นคงของประเทศชาติอันเป็นส่วนรวม

พระมหาสมทรง สิรินธโร และคณะ ได้กล่าวว่า บทบาทที่วัดและพระสงฆ์จะทำได้คือการศึกษ การเผยแผ่และการสงเคราะห์ ซึ่งในส่วนของการศึกษานั้น เป็นการให้บริการด้านการศึกษ แก่พระสงฆ์ คือ การมีโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ นับเป็นทางหนึ่งในการสร้างอุปาสก อุปาสิกา ให้ได้พุทธศาสนิกชนที่มีคุณภาพและเป็นกำลังของศาสนาอีกประการหนึ่งก็คือการไปสอนวิชาศีลธรรมตามโรงเรียนต่างๆ เป็นการอนุเคราะห์สังคมด้วยธรรมทานการที่ให้พระสงฆ์ได้เข้าไปมีบทบาทในการศึกษาของชาติ ดังกล่าวนี้นี้จะทำให้เยาวชนและสังคมเห็นความสำคัญของวัดและพระสงฆ์

การบริหารกิจการคณะสงฆ์ในด้านการศาสนศึกษา

การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยของบรรพชิตและคฤหัสถ์หรือการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมซึ่งเป็นหนึ่งในสัทธรรม ๒ ประการของบรรพชิตและคฤหัสถ์ ในปัจจุบันจัดการศึกษาของสงฆ์ เป็น ๒ ส่วน คือ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี และการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ

การศาสนศึกษา หมายถึง ปรียัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ และมุ่งให้ศึกษาตามหลักไตรสิกขา คือ สीलสิกขา การอบรมกาย วาจา จิตสิกขา การอบรมใจ ปัญญาสิกขา การอบรมกาย วาจา ใจ ด้วยปัญญา

^{๓๙} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **ขอบฟ้าแห่งความรู้**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๑), หน้า ๒ - ๓.

การศึกษาตามหลักพุทธศาสนา หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ เพื่อสร้างความรู้ระดับต่างๆ ให้เกิดขึ้นสู่สังคม เมื่อรู้แล้วจะได้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี และสร้างสรรค์ในตัวเองในคนอื่นและสังคม การศึกษาในทางพระพุทธศาสนานั้น เป็นการศึกษาพระปริยัติธรรมและการศึกษาอื่นๆ อันสมควรแก่สมณะ การบวชเรียนคือ การศึกษาโดยการบรรพชาเป็นสามเณรอุปสมบทเป็นพระภิกษุเพื่อศึกษาและปฏิบัติตามพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าเนื้อหาของการศึกษาของพระภิกษุสามเณร ก็คือ พระพุทธศาสนานั้นเองสภาพการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในสมัยปัจจุบัน การศึกษาปริยัติธรรม การศึกษาอื่นๆ อันควรแก่สมณะเป็นกิจการสำคัญอย่างหนึ่งที่คณะสงฆ์จัดให้มีการดำเนินการตามที่กำหนดไว้ในอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคมตอนหนึ่งว่า “ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษาของคณะสงฆ์” และในระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางก็ได้กำหนดวิธีดำเนินการควบคุมและส่งเสริมศาสนศึกษาว่า “ให้เป็นไปตามที่กำหนดในระเบียบมหาเถรสมาคม” และในส่วนของการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคได้กำหนดอำนาจหน้าที่เจ้าคณะทุกส่วนทุกชั้นว่า “ควบคุมและส่งเสริมศาสนศึกษา ให้ดำเนินไปด้วยดี” การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในปัจจุบัน ได้จัดการศึกษาออกเป็น ๒ ส่วน คือ

๑. การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลี การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมตามหลักสูตร แบ่งเป็น ๓ ชั้น คือ นักธรรมชั้นตรี นักธรรมชั้นโท นักธรรมชั้นเอก ถ้าเป็นฆราวาสมี อุบาสก อุบาสิกา หรือแม่ชี ที่ศึกษาเล่าเรียนเรียกว่า ธรรมศึกษา แบ่งออกเป็นธรรมศึกษาชั้นตรี ธรรมศึกษาชั้นโท และธรรมศึกษาชั้นเอก การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีตามหลักสูตร แบ่งออกเป็น ๘ ชั้น คือ ประโยค ๑ - ๒ และเปรียญธรรม ๓ - ๙

๒. การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา การจัดการเรียนตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ โดยกระทรวงประกาศให้เป็นระเบียบว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรมเมื่อวันที่ ๒๙ กันยายน ๒๕๓๕ มีทั้งระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลายเพื่อให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร ทั้งวิชาสามัญและการศึกษาพระปริยัติธรรมควบคู่กันไปเพื่อให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้หลักธรรม และหากพระภิกษุเณรเหล่านี้มีความประสงค์จะลาสิกขาก็สามารถนำวุฒิการศึกษาที่ได้รับไปใช้เพื่อการศึกษาต่อในสถานศึกษาหรือใช้สมัครงานเพื่อประกอบอาชีพได้การศึกษาเล่าเรียน การศึกษาหลักธรรมคำสั่งสอนแล้ว ยังได้ชื่อว่าเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาไว้อีกด้วยโดยเฉพาะ การศึกษาภาษาบาลี เพราะถ้าไม่รู้ภาษาบาลีแล้ว ก็จะไม่มีความรู้และเข้าใจพระพุทธรวณะในพระไตรปิฎก ถ้าขาดความรู้เรื่องพระไตรปิฎกแล้ว พระพุทธศาสนาก็จะต้องเสื่อมสูญไปด้วยเหตุนี้ กษัตริย์ผู้เป็นศาสนูปถัมภกตั้งแต่โบราณมาจึงทรงทำนุบำรุงสนับสนุนฐานันดรพระราชทาน ราชูปการต่างๆ มินิตยภัต เป็นต้น

การศึกษาพระพุทธศาสนาทั้งในส่วนคันถธุระ และวิปัสสนาธุระจึงถือว่าเป็นหน้าที่โดยตรงหรือหน้าที่หลักของพระสงฆ์ เป็นการศึกษาเล่าเรียน เพื่อปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเพื่อพัฒนาชีวิตโดยดำเนินตามองค์ประกอบของการศึกษาพระพุทธศาสนาที่สำคัญ ๓ ประการ คือ

๑. ปริยัติ ได้แก่ การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยนับเป็นองค์ประกอบสำคัญโดยความเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติและการศึกษาเล่าเรียนปริยัติธรรมนั้นเป็นการศึกษาภาคทฤษฎี คือ การศึกษาธรรมวินัย ให้มีความรู้พื้นฐานอย่างแจ่มแจ้ง เพื่อให้เกิดความกระจ่างแจ้งว่าคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ ที่จัดเป็นธรรมบทนั้นบทนี้ว่าด้วยเรื่องอะไร ถ้าผู้เรียนจะน้อมนำเอาธรรมคำสั่งสอน

มาปฏิบัติเพื่อเป็นแนวทางหรือแสงประทีปแห่งชีวิต จะทำอย่างไรและเมื่อปฏิบัติตามแล้วจะได้ผลอย่างไร เรียกว่า ปริยัติ

๒. ปฏิบัติ ได้แก่ การน้อมนำเอาหลักธรรมคำสอนที่ได้เรียนรู้ในทางภาคทฤษฎีนั้นมาสู่ภาคปฏิบัติ คือนำมาประพฤติปฏิบัติจริงๆ เพื่อเป็นการอบรมกาย วาจาและใจ กล่าวอีกในหนึ่งก็คือ นำเอาหลักธรรมที่เรียนรู้แล้วนั้นเป็นแนวทางหรือปทัฏฐานแห่งชีวิตให้เหมาะสมกับฐานของตน เรียกว่า ปฏิบัติ

๓. ปฏิเวธ ได้แก่ ผลของการปฏิบัติธรรมนั้น เช่น พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก พระอรหันตสาวิกา และพระอริยบุคคล เป็นต้น ผู้ได้รับผลแห่งการปฏิบัติ ซึ่งทำให้ยกฐานะจากปุถุชนธรรมดาขึ้นมาเป็นพระอริยบุคคล การบรรลุดุธรรมขั้นนั้นๆ ตามภูมิธรรมที่ตนปฏิบัติ นั้น ไม่มีใครมายกย่องหรือแต่งตั้งให้ แต่การยกฐานะดังกล่าวเป็นโดยอัตโนมัติ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ฐานะหรือตำแหน่งแห่งพระอริยเจ้านั้นไม่มีการแต่งตั้งให้จะรู้ได้ด้วยตนเองคือ เป็นปัจเจกตั้งเวทิตัพโพ วิญญูหิ เรียกว่า ปฏิเวธ

งานหลักหรือภารกิจที่สำคัญของสถาบันสงฆ์คือการศึกษาาระบบต่างๆ ที่จัดขึ้น ในทางปกครองก็ดี ทางเลี้ยงชีพก็ดี ทางชีวิตสังคมก็ดี ล้วนมุ่งเน้นให้เป็นเครื่องมือส่งเสริมสนับสนุนระบบการศึกษาอบรมทั้งนั้น กล่าวได้ว่าการศึกษาเป็นความหมายหรือเป็นตัวแท้ของชีวิตพรหมจรรย์ คำสอนและบทบัญญัติต่างๆ ในทางพระพุทธศาสนามีสาระสำคัญที่ส่งเสริมการศึกษาการอบรม ด้วยเหตุนี้ จึงจำเป็นต้องมีระบบการฝึกหัดอบรมเพื่อให้บุคคลได้พัฒนาคุณสมบัติและความสามารถต่างๆ ตลอดจนลงมือกระทำการต่างๆ ด้วยวิธีการอันถูกต้องเพื่อเข้าสู่จุดมุ่งหมายหรือบรรลุนั้นๆ คือต้องมีการศึกษาเท่านั้นเอง^{๔๐}

ดังนั้น เมื่อพูดในด้านประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนา การจัดการศึกษาระบบเปิดในพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นครั้งแรกเมื่อท่านอัญญาโกณฑัญญะฟังพระพุทธเจ้าแสดงปฐมเทศนาชื่อ ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ครั้นพอฟังเทศน์จบท่านอัญญาโกณฑัญญะ ได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นพระโสดาบัน เป็นพระเสขะคือต้องศึกษาต่อไปจนกว่าจะบรรลุพระอรหันต์จึงจะจบหลักสูตรสูงสุดในพระพุทธศาสนา และเป็นพระอเสขะคือไม่ต้องศึกษา เมื่อยังไม่เป็นพระอรหันต์ท่านต้องขอบวชเพื่อศึกษาต่อไปในกรณีนี้พระพุทธเจ้าทำหน้าที่เป็นพระอุปัชฌาย์บวชให้ท่านด้วยพระวาจาสั้นๆ ว่า “เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด พระธรรมเรากล่าวไว้ดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบ” คือ พระอัญญาโกณฑัญญะเมื่อบวชเป็นพระภิกษุแล้วยังต้องศึกษาต่อในพระพุทธศาสนาเพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบ จุดนี้เองที่ทำให้เกิดความจำเป็นในการจัดการศึกษาสำหรับผู้เข้ามาบวช เพราะต้องถือนิสัยคืออาศัยอยู่ในความดูแลรับผิดชอบของพระอุปัชฌาย์จนกว่าจะบวชครบ ๕ ปี^{๔๑}

^{๔๐} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), พระพุทธศาสนากับการศึกษาในอดีต, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), หน้า ๗ - ๙๙.

^{๔๑} พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), กระบวนการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา ๒๕๔๓), หน้า ๒ - ๓.

สรุปได้ว่า องค์ประกอบในการจัดการศาสนศึกษา^{๔๒} ดังกล่าวจะดีหรือไม่ประการใดขึ้นกับเจ้าสำนักเรียนและหรือเจ้าสำนักศาสนศึกษาและครูอาจารย์ผู้บริหารการศาสนศึกษาที่ได้ช่วยแบกภาระการศาสนศึกษาอย่างเต็มกำลัง อันเป็นการแสดงความกตัญญูต่อพระศาสนาและคณะสงฆ์ การจัดการศาสนศึกษานั้น แผนกที่ประสบปัญหามาก คือ การจัดการศึกษาแผนกบาลี เพราะขาดแคลนทั้งครูและนักเรียนและอุปสรรคอื่นๆ ซึ่งคณะสงฆ์จะต้องช่วยจัดการศึกษาแผนกบาลีให้เจริญก้าวหน้า การศึกษาพระปริยัติธรรมทั้งแผนกบาลีและแผนกธรรมเป็นการศึกษาหลักและสำคัญยิ่งของคณะสงฆ์ คือ

๑. พระสงฆ์ควรศึกษาหลักธรรมให้ถ่องแท้ทั้งปริยัติและปฏิบัติ เพื่อให้พร้อมที่จะปฏิบัติภารกิจทั้ง ๖ ด้านของคณะสงฆ์

๒. พระสงฆ์ควรพัฒนาตนให้รอบรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมเพื่อรู้เท่าทันต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคม อันจะส่งผลต่อศักยภาพในการอบรมพัฒนาจิต การเผยแผ่ศาสนธรรมแก่ศาสนิกชน เช่น ด้านการบริหาร ด้านกฎหมาย กฎระเบียบของสงฆ์และ

๓. ระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ควรปรับปรุงยุคให้เหมาะกับยุคสมัย

๓. ด้านการศึกษาสงเคราะห์

ความหมายของการศึกษาสงเคราะห์

การศึกษาสงเคราะห์ หมายถึง การจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลหรืออุดหนุนจนเจือการศึกษาอื่นนอกจากศาสนศึกษาหรือสถาบันการศึกษา หรือบุคคลผู้กำลังศึกษาเล่าเรียน^{๔๓}

การศึกษาสงเคราะห์ หมายถึง การจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลหรืออุดหนุน จนเจือหรือการช่วยเหลือเกื้อกูลหรืออุดหนุนจนเจือการศึกษาอื่นนอกการศาสนศึกษาหรือสถาบันการศึกษา หรือบุคคลผู้กำลังศึกษาเล่าเรียนคณะสงฆ์ได้กำหนดการศึกษาสงเคราะห์เป็นกิจการอันหนึ่งของคณะสงฆ์ การศึกษาสงเคราะห์นั้นว่าโดยลักษณะ ควรแยกเป็น ๒ ลักษณะ คือ

๑. การศึกษานอกเหนือจากการศาสนศึกษาที่พระสงฆ์ดำเนินการเพื่อการสงเคราะห์ประชาชน หรือพระภิกษุสามเณร จัดได้ ๔ ประเภท คือ

(๑) โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา วัดหรือมูลนิธิในวัดจัดตั้งขึ้น เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลเด็กและเยาวชนที่ยากจนบางแห่งมีนักเรียนเฉพาะชาย - หญิง เรียนร่วมกันกับภิกษุสามเณร ปัจจุบันโรงเรียนประเภทนี้ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน

(๒) โรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์ ตั้งตามพระราชประสงค์ และอยู่ในพระบรมราชานุเคราะห์และอยู่ในสังกัดของคณะกรรมการการศึกษาเอกชน ปัจจุบันมีจำนวน ๓ แห่ง คือ โรงเรียนวัดศรีจันทร์ จังหวัดสมุทรปราการ โรงเรียนวัดบึงเหล็ก จังหวัดนครพนม และโรงเรียนนันทบุรีวิทยา จังหวัดน่าน

^{๔๒} สุภาพร มากแจ้ง, การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ ปี ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา), หน้า ๘๘.

^{๔๓} พระมหาศักดิ์พิชิต ฐานสิทฺโธ (ชัยดี), “ศึกษาบทบาทการเผยแผ่พุทธธรรมของพระวิสุทธาธิปดี (วีระ ภาททจารี), วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๓๙ - ๔๑.

(๓) ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นศูนย์ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นแหล่งให้ การศึกษาอบรมปลูกฝังศีลธรรม วัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามแก่เด็กและเยาวชนสอนเฉพาะ วันอาทิตย์ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์จัดตั้งขึ้นตามความคิดและการนำของมหาวิทยาลัย ทั้ง สองแห่งเพื่อให้นักเรียนนักศึกษา ได้มาเรียนพระพุทธศาสนาในวันที่สถานศึกษาของฝ่าย ราชอาณาจักร หยุดเรียนตามแบบสากล นอกจากจะสอนธรรมะแก่เด็ก ศูนย์แห่งนี้ยังได้ทบทวนวิชา สามัญที่เรียนตามหลักสูตรการศึกษาปกติของตนที่โรงเรียน เช่น วิชาคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภาษาอังกฤษ อันเป็นการชักจูงให้นักเรียนได้มาเรียนพุทธศาสนา

(๔) ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด เป็นศูนย์ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อฝึกอบรมปลูกฝัง คุณธรรม จริยธรรม วัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามแก่เด็ก ตลอดจนเตรียมความพร้อมด้านร่างกาย อารมณ์สังคมและสติปัญญาส่งเสริมให้ภิกษุได้บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมเพิ่มขึ้นและ เป็นศูนย์ ประสานความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชาวบ้านศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัดดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๗ เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันก็ยังดำเนินการ เพื่อรับเด็กซึ่งเป็นบุตรหลานชาวบ้าน ที่อายุยังไม่ ครบเกณฑ์การเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาตามกฎหมายมาช่วยเลี้ยงฝึกหัดมารยาทให้คุ้นเคยกับ วัดและพระตั้งแต่เด็กสอนหนังสือง่ายๆ เบื้องต้นที่ไม่เกินกำลัง ของสมองที่เด็กจะเรียนได้และให้รู้จัก สวดมนต์ ไหว้พระ เป็นต้น

๒. การสงเคราะห์แก่กุลแก่การศึกษา สถาบันการศึกษา หรือบุคคลผู้กำลังศึกษา ส่วน การจัดการศึกษาสงเคราะห์โดยวิธีอื่น จากการศาสนศึกษาหรือการสงเคราะห์ สถาบันการศึกษาหรือ การสงเคราะห์บุคคลผู้กำลังศึกษา พระสังฆาธิการระดับเจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะ ตำบล รองเจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส จะดำเนินการทั้งเป็นการ ส่วนตัว หรือเป็นการคณะสงฆ์ได้ ซึ่งถือว่าการศึกษาเป็นผลดี แก่ประเทศชาติ และผลสะท้อนถึง พระภิกษุสงฆ์โดยตรง การสงเคราะห์การศึกษาสามารถดำเนินการได้ ดังนี้

- (๑) ตั้งทุนสงเคราะห์การศึกษาชั้นประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา
- (๒) ช่วยพัฒนาสถานการศึกษา
- (๓) ช่วยเหลือด้านอุปกรณ์การศึกษา
- (๔) ช่วยเฉพาะบุคคลผู้กำลังศึกษา

การศึกษาสงเคราะห์ คือ การจัดการศึกษาให้แก่เด็กที่ขาดโอกาสทางการศึกษา ซึ่งอยู่ใน สภาวะยากลำบากอันเนื่องมาจากปัญหาสภาพภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ให้ได้รับ ความคุ้มครองช่วยเหลือ และให้ได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม ซึ่งสนองตาม หลักการที่กำหนดไว้ใน ปญญาสาเกล้าด้วยสิทธิเด็กแห่งสหประชาชาติ ได้แก่

๑. เด็กที่ขาดโอกาสทางการศึกษา อันเนื่องมาจากปัญหาทางสภาพภูมิศาสตร์ ได้แก่ เด็ก ชาวเขา ชาวเรือ ชาวเกาะ เด็กต่างเชื้อชาติศาสนา และวัฒนธรรม

๒. เด็กที่ขาดโอกาสทางการศึกษา อันเนื่องมาจากปัญหาทางเศรษฐกิจ ได้แก่ เด็กยากจน เด็กยากไร้ เด็กในแหล่งเสื่อมโทรม เด็กในชุมชนแออัด บุตรกรรมกรก่อสร้าง

๓. เด็กที่ขาดโอกาสทางการศึกษา อันเนื่องมาจากปัญหาทางสังคม ได้แก่ เด็กที่ครอบครัว อย่ำร้าง เด็กที่ถูกทำทารุณ เด็กที่ถูกใช้แรงงาน เด็กเร่ร่อน เด็กกำพร้าขาดผู้อุปการะเด็กที่ถูกล่วง ละเมิดทางร่างกายและเพศ หรือเด็กที่ถูกล่วงละเมิดทางเพศ เด็กที่มีความเสี่ยงสูงต่อการถูกชักนำไป

ประกอบอาชีพอันไม่พึงประสงค์ เด็กที่ครอบครัวยังมีปัญหาสุขภาพติด เด็กที่ครอบครัวยังมีปัญหาโรคเรื้อน โรคเอดส์ ฯลฯ

๔. เด็กที่ขาดโอกาสทางการศึกษา อันเนื่องมาจากปัญหาทางการเมือง ได้แก่ เด็กที่เป็น บุตรหลานของผู้ได้รับภัยผู้อพยพลี้ภัยชายแดน บุตรหลานของผู้ที่มีส่วนร่วมในการเสริมสร้างความมั่นคงของชาติ

๕. เด็กยากจนที่มีความสามารถพิเศษเฉพาะทางและปัญญาเป็นเลิศ^{๔๔}

กรมการศาสนา ได้กล่าวถึง การศึกษาสงเคราะห์ หมายถึง การจัดการศึกษาที่มุ่ง เน้น การปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชนให้มีความรู้ความเข้าใจหลักธรรม ทาง พระพุทธศาสนา และการจัดการศึกษาในการเตรียมความพร้อม แก่เด็กปฐมวัย ได้แก่ ศูนย์ พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด โรงเรียนเอกชนการกุศลของวัด การมอบทุนการศึกษาแก่นักเรียนนักศึกษา^{๔๕}

พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปโล) ได้กล่าวถึง การศึกษาสงเคราะห์ที่พระสงฆ์ ดำเนินการในลักษณะนี้ เป็นการจัดการศึกษาซึ่งแบ่งได้เป็น ๔ ประเภท คือ

๑. โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา และโรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตาม พระราชประสงค์ มีความมุ่งหมายให้วัดและพระภิกษุในพระศาสนาได้จัดการศึกษาตามหลักสูตรของ กระจกวงศึกษาธิการ เพื่อสงเคราะห์เด็กและเยาวชนของชาติและพระภิกษุสามเณรส่วนหนึ่งเป็นเหตุ ให้เด็กและเยาวชนได้เข้าใกล้วัดและได้ศึกษาหลักธรรมทางศาสนา

๒. ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มีความมุ่งหมายให้วัดและพระสงฆ์ให้การ ศึกษา อบรมปลูก ฝังศีลธรรม วัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามแก่เด็กและเยาวชน เป็นโอกาสให้พระสงฆ์ได้ ใช้วิชาการศาสนศึกษา เพื่อพัฒนาทรัพยากรบุคคลของชาติ ด้วยหลักธรรมของพระศาสนา

๓. ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด มีความมุ่งหมายให้วัดได้ช่วยอบรมบ่มนิสัยเด็กก่อนวัย เรียนเพื่อปลูก ฝังคุณธรรมและศีลธรรมแต่ยังเด็ก ทั้งเป็นการให้โอกาสวัดและพระสงฆ์ได้ร่วมพัฒนา ทรัพยากรบุคคลของชาติแต่วัยเด็ก

๔. โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จัดตั้งขึ้นเพื่อให้พระภิกษุสามเณรศึกษา เล่าเรียนตามหลักสูตรของกระจกวงศึกษาธิการ แผนกสามัญศึกษา และมีการศึกษาวิชาพระปริยัติ ธรรม หมวดภาษาบาลี หมวดพระธรรมวินัยและศาสนปฏิบัติอีกส่วนหนึ่ง โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษามีการจัดตั้งขึ้นตามระเบียบกระจกวงศึกษาธิการ ว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ.๒๕๓๗ และอยู่ในสังกัดกรมการศาสนา ขณะนี้มีวัดต่างๆ จำนวนมาก จัด ตั้งแต่โดยโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา แต่ยังมีได้จัดเป็นการศาสนศึกษาหรือการศึกษา สงเคราะห์ โดยรูปการนั้น น่าจะจัดเป็น “การศึกษาสงเคราะห์” มากกว่า เพราะเป็นการศึกษาเพื่อ

^{๔๔} กองการศึกษาสงเคราะห์, ระเบียบการรับเด็กเข้าเรียนโรงเรียนศึกษาสงเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร : กรมสามัญศึกษา, ๒๕๔๑), หน้า ๕ - ๖.

^{๔๕} กรมการศาสนา กระจกวงศึกษาธิการ, คู่มือครูจริยศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา กระจกวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๒), หน้า ๕ - ๖.

สงเคราะห์พระภิกษุสามเณรให้มีการศึกษาเล่าเรียนวิชาสามัญศึกษา ทั้งผู้เรียนและผู้สอนก็เน้นหนักทางวิชาสามัญศึกษา^{๔๖}

บุญศรี พานะจิตต์ ได้กล่าวถึง การศึกษาสงเคราะห์ ว่าเป็นบทบาทและภารกิจ ของภิกษุสงฆ์ที่สำคัญประการหนึ่ง กล่าวคือ เป็นการสงเคราะห์ประชาชนด้านการศึกษา ให้มีความรู้ความสามารถที่จะดำรงตน และดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข การจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลและการช่วยเหลือเกื้อกูลการศึกษาหรือสถาบันการศึกษาอื่นนอกจาก การศาสนศึกษา หรือบุคคล ผู้กำลังศึกษาโดยแบ่งออกเป็น ๕ ประเภทคือ

๑. โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา
๒. โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา
๓. โรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์
๔. โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์
๕. โรงเรียนอบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด^{๔๗}

การศึกษาสงเคราะห์ เป็นการศึกษาที่จัดขึ้นเพื่อเติมเต็มให้กับการศึกษาอีกลักษณะของกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งช่วยในการบริหารทางการศึกษาแก่ปวงชนของกระทรวงศึกษาธิการ มีความครอบคลุม และสามารถสนองความต้องการของประชาชนทุกกลุ่มได้อย่างทั่วถึง และเป็นธรรม โดยมุ่งพัฒนาเด็กขาดโอกาสทางการศึกษาให้เป็นผู้มีความรู้ความสามารถ มีทักษะในการดำรงชีพ มีความคิดสร้างสรรค์ มีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่ถูกต้องดีงาม มีเจตนาที่ดีต่อครอบครัวสังคมและประเทศชาติ มีความรักความเข้าใจ และยอมรับความต้องการสิทธิ และบทบาทของตนเองและผู้อื่น มีความซาบซึ้ง รู้จักรัก เข้าใจ รู้จักอนุรักษมรดก และเอกลักษณ์ของชาติ ด้วยการมีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์ และพัฒนานักกิจกรรมด้านศิลปะ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีไทย ตลอดจนทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม เป็นพลเมืองไทยที่มีความรับผิดชอบ และสามารถปฏิบัติตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข สามารถเป็นสื่อกลางระหว่างรัฐบาลกับชุมชน และกลับไปเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่นให้มีความเข้มแข็ง และเจริญก้าวหน้าได้ตามอัตรภาพ

แนวคิดเกี่ยวกับการให้การศึกษาแก่เด็ก

ในทางพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญแก่เด็กมากในทางการศึกษาซึ่งสามารถวิเคราะห์ได้จากพระพุทธรูปดรัส เช่น พรหมมาติ มาตาปิตโร พ่อแม่เป็นพรหมของบุตร^{๔๘} ซึ่งมีนัยสำคัญว่า การที่พ่อแม่จะเป็นพรหมของบุตรได้นั้น ต้องทำหน้าที่ที่ดีตามหลักทศก^{๔๙} โดยข้อเ้าคือ ให้การศึกษาแก่บุตร ดังนั้น ท่านจึงเรียกพ่อแม่ว่าเป็นบูรพาจารย์ คือครูอาจารย์คนแรกของบุตร แม้ในคัมภีร์ธรรมนิตี

^{๔๖}พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณโณ), กรมการศาสนากระทรวงศึกษาธิการ, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนากระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๒), หน้า ๔ – ๕.

^{๔๗}บุญศรี พานะจิตต์, ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพริกหวานกราฟฟิค จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๒๐.

^{๔๘}อง. ดิก. (ไทย) ๒๐/๓๑/๑๘๓.

^{๔๙}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๔/๒๐๐.

ก็กล่าวไว้ว่า “เมื่อยามลูกยังเด็ก ไม่ให้ลูกศึกษาเล่าเรียน มารดาก็ชื่อว่าเป็นไพร่ บิดาก็ชื่อว่าเป็นศัตรู (เพราะ) ลูกไม่มีสง่าผ่าเผย เมื่ออยู่ในที่ประชุม (สภา) ดุจดั่งนกยางที่อยู๋ในท่ามกลางฝูงหงส์ฉะนั้น”^{๕๐}

ตัวอย่างแห่งพุทธจริยาวัตรที่ทรงแสดงให้เห็นประจักษ์ก็คือ เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปเยี่ยม พระพุทธบิดาที่กรุงกบิลพัสดุ์ ครั้งแรก พระนางพิมพา (ยโสธรา) ตรัสสั่งให้พระราหุลกุมารไปทูลขอ ราชสมบัติกับพระพุทธเจ้าในฐานะรัชทายาท พระพุทธองค์ทรงพิจารณาเห็นว่าราชสมบัติเป็นเพียง โลภียทรัพย์ อริยทรัพย์อันประเสริฐกว่าโดย ชื่อว่า “ปัญญา เว สุตมัม ธนํ - ปัญญาคือความรู้เป็น อริยทรัพย์ที่ ๗”^{๕๑} จึงโปรดให้พระสารีบุตรเถระ ให้การบรรพชาแก่พระราหุลกุมารเป็นสามเณรตั้งแต่อายุ ๗ ขวบ สรุปลีกคือทรงให้การศึกษแก่พระราหุลราชกุมารนั่นเอง และก็ปรากฏภายหลังว่า พระราหุลได้รับการยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะในฐานะผู้ใคร่ต่อการศึกษาคือการเรียนรู้และใฝ่รู้

ในหนังสือ “รอให้ถึงอนุบาลก็สายเสียแล้ว” ของมาซารุ อิบูกะ แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการให้การศึกษาแก่เด็กเล็กว่าเป็นเรื่องยากเกินไปใหม่ที่เรากำลังจินตนาการว่าโลกของเราจะเป็นอย่างไร หากว่าเด็กเล็กๆ สนใจที่จะเรียนรู้วิชาและทักษะต่างๆ ไปพร้อมๆ กันกับการเล่นต่างๆ ของเขา แล้วสังคมของเราจะไม่เป็นสังคมที่น่ารักน่าอยู่อาศัยหรือ....ในความเป็นจริงแล้วเด็กเล็กมีความหิว กระหายที่จะเรียนรู้ทุกสิ่งทุกอย่างที่เขาอยากจะทำอย่างไม่มีวันสิ้นสุด แม้ว่าเขาจะไม่รู้และไม่สามารรถ ตัดสินใจได้ว่าสิ่งที่เขาเรียนรู้รู้นั้นอะไรดีอะไรไม่ดี^{๕๒}

ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี กล่าวไว้ว่า กฎเกณฑ์สำคัญของการพัฒนาของเราอยู่ที่การพัฒนาคน ถ้าเราพัฒนาคนให้ฉลาดสามารถเรียนรู้คิดเป็น ทำเป็น และตั้งอยู่ในความดีได้นั้น แผลหึงจะแก้ไขปัญหาสังคมได้ ขณะนี้เรามีเด็กเกิดใหม่ปีละหนึ่งล้านคน เด็กหนึ่งล้านคนไม่ว่าจะเป็น ลูกคนจนหรือคนรวย เติบโตขึ้นตามบุญตามกรรมจนอายุมากก็ไปเข้าโรงเรียน ซึ่งเอาเป็นที่พึ่งได้น้อย ในการพัฒนาสติปัญญา

สุดท้ายผู้เขียนสรุปว่า เด็กที่ได้รับการกระตุ้นทางตา หู จมูก ลิ้น และกายให้ได้เห็น ให้ได้ กลิ่น ให้ได้รส ให้ได้สัมผัส ตั้งแต่เกิดมาใหม่ๆ ด้วยความรักจากพ่อแม่จะช่วยให้ใยประสาทของเซลล์ สมององกาม เกิดความฉลาด เรียนรู้ได้ง่าย รู้เหตุรู้ผล สามารถพัฒนาประเทศ ให้เจริญรุ่งเรือง^{๕๓}

ตามรายงานสภาวะเด็กโลกประจำปี ๒๕๔๙ ระบุว่าเด็กหลายล้านคนดำเนินชีวิตอย่างยากไร้ ถูกทอดทิ้งไร้การศึกษา ขาดแคลนสารอาหาร ถูกเลือกปฏิบัติ ละเลย และอ่อนแอสำหรับพวกเขา ชีวิตคือการต่อสู้เพื่อความอยู่รอดไปวันต่อวันไม่ว่าเด็กเหล่านี้จะอยู่ในใจกลางเมืองหรือถิ่นทุรกันดารก็ตามพวกเขาเสี่ยงต่อการพลาดโอกาสแห่งชีวิตในวัยเยาว์ ถูกตัดโอกาสที่จะได้รับบริการที่จำเป็นต่อชีวิต เช่น โรงพยาบาล และโรงเรียนขาดการปกป้องคุ้มครองจากครอบครัวและชุมชน และมักเสี่ยงถูกเอาเปรียบและถูกกระทำโดยมิชอบ สำหรับเด็กเหล่านี้ วัยเด็กซึ่งสมควรจะเป็นช่วงเวลา

^{๕๐} ราชบัณฑิตยสถาน ราชบัณฑิต - ธรรมเนียม (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๓๗), หน้า ๓๓๑.

^{๕๑} ชู.ธ.อ. ๑/๙/๑๕๕ - ๑๕๗.

^{๕๒} มาซารุ อิบูกะ, รอให้ถึงอนุบาลก็สายเสียแล้ว, ชีระ สุมิตรและพรอนงค์นิยมนำแปลจากภาษาญี่ปุ่น เรื่อง OchienDewaOsosugiru, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๖), หน้า ๑๑.

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖ - ๗.

แห่งการเจริญเติบโต การได้เรียนรู้ การเล่นสนุก และมีความรู้สึกว่าปลอดภัย กลับไม่มีความหมาย
 อย่างเป็นจริง^{๕๔}

เด็กในวันนี้มิใช่เป็นแค่ผู้ใหญ่ในวันข้างหน้าเท่านั้น หากยังเป็นผู้สร้างโลกในอนาคตอีกด้วย
 เด็กมิใช่เพียงผลิตผลบั้นปลายของผู้ใหญ่ในอดีตและปัจจุบันหากยังเป็นต้นเหตุของปัญหาและปัจจัย
 สำคัญของการแก้ปัญหาและสร้างสรรค์สังคมต่อไปภายหน้าด้วยการใส่ใจเด็กอย่างถูกต้องเสียแต่วันนี้
 จึงเป็นภารกิจที่มีความจำเป็นอย่างเร่งด่วนและมีคุณค่ายิ่งซึ่งประเด็นนี้ท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวไว้ว่า
 ถ้าเด็กของเราเป็นอย่างไร โลกในอนาคตมันจะเป็นอย่างนั้น ไม่ต้องสงสัยมันเหตุผลเกินกว่าเหตุผล
 เด็กของเราเป็นอย่างไรโลกในอนาคตจะเป็นอย่างนั้น ฉะนั้นเราสร้างโลกในอนาคตได้โดยการสร้างเด็ก
 หรือผ่านทางเด็ก, แล้วเด็กจะเป็นผู้สร้างโลกจะพูดให้เต็มแบบก็คือ ครูสร้างโลกโดยผ่านเด็ก ฉะนั้น
 จงสร้างเด็กให้ดี เหมาะสมสำหรับที่จะไปสร้างโลกให้ถูกต้อง ให้งดงาม^{๕๕}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวถึงการพัฒนาเด็กในแง่ศรัทธาตามหลักไตรสิกขา
 ประกอบด้วย ๓ ด้าน คือ (๑) ด้านความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม (๒) ด้านจิตใจ และ(๓) ปัญญาโดยเน้น
 ว่าการศึกษาพัฒนาชีวิตทั้งระบบอารมณ์จึงจะพัฒนาไปด้วยพอการศึกษาเริ่มต้น ชีวิตที่ดีก็มาเอง
 รวมทั้งเรื่องอารมณ์ด้วยคือ สภาพจิตที่ดีมาด้วยเองเพราะว่า เมื่อเป็นการศึกษาที่ถูกต้องแล้ว ทุกด้านก็
 พัฒนาพร้อมกันหมด พฤติกรรมก็พัฒนาไปด้วยกันกับจิตใจและปัญญา ถึงแม้จะยอมรับว่าบางครั้ง
 ก็ต้องมีการยืนยันในเมื่อจิตยังไม่พร้อม แต่เมื่อเด็กมีจิตสำนึกในการศึกษา เด็กจะเข้มแข็งใจสู้ขึ้นมา
 เพราะเด็กรู้แล้วว่าชีวิตจะต้องมีการศึกษา ฝึกฝนพัฒนา มนุษย์เป็นสัตว์พิเศษตรงนี้^{๕๖}

พระเทพกิตติโมลี (ทองสุริย์ สุริยโชโต) กล่าวถึงการอบรมเลี้ยงดูบุตรธิดาว่า นอกจาก
 จะเลี้ยงดูทางกายให้เจริญเติบโตแล้ว ยังต้องเลี้ยงดูทางใจด้วยกล่าวคือ “อาหารกายหาได้ทั่วไป
 อาหารใจหาได้จากศาสนา” และว่า “ศาสนาจึงเป็นอาหารใจให้ความสุขแก่มวลชนในสังคมมิใช่เพียง
 การมีชีวิตตั้งแต่เยาว์วัยจนถึงชราภาพก็ควรต้องมีอาหารใจ คือ ศีลธรรมไว้อบรมตนเองในทุกขั้นตอน
 ของชีวิตคนเราจึงจะมีความสุขได้”^{๕๗}

การพัฒนาการศึกษา การพัฒนาเด็ก โดยยึดหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นแกน
 หลัก จึงเป็นการพัฒนาการศึกษาและการพัฒนาเด็กอย่างแท้จริง ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการก็ตระหนักดี
 ว่าจะให้ความสำคัญแก่เรื่องนี้โดยจัดให้มีโรงเรียนวิถีพุทธ ขึ้นโดยได้รับความร่วมมือจากมหาวิทยาลัย
 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๕ เป็นต้นมา ซึ่ง
 บทบาทนี้ควรเป็นของพระสงฆ์ ดังสัมโมทนียกถา ของสมเด็จพระพุทธาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโน) ในการ
 เปิดประชุมโรงเรียนวิถีพุทธ ความข้อหนึ่งว่าโรงเรียนวิถีพุทธที่เกิดขึ้นจึงเป็นแหล่งสำคัญที่จะ
 เพาะเลี้ยงให้เกิดความดีงามตามที่กล่าวถ้าฝ่ายพระสงฆ์ไม่สนใจทำเป็นวางเฉยถือว่าไม่ใช่ฐานะจะไป

^{๕๔} องค์การยูนิเซฟ, รายงานสภาวะเด็กโลก พ.ศ. ๒๕๔๙, (กรุงเทพมหานคร : องค์การยูนิเซฟแห่ง
 ประเทศไทย, พ.ศ. ๒๕๔๙), หน้า ๑.

^{๕๕} พุทธทาสภิกขุ, **อุดมคติอนุบาล**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อัมมมโย, ๒๕๓๑), หน้า ๑๓.

^{๕๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พัฒนาการแบบองค์รวมของเด็กไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๓,
 (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๕), หน้า ๓๑.

^{๕๗} พระเทพกิตติโมลี (ทองสุริย์ สุริยโชโต) , **ความสัมพันธ์ของพ่อแม่และลูกสำคัญยิ่งนักหรือ**, พิมพ์
 ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : จรัสสินทวงศ์การพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๕.

ก็จะทำให้เด็กไทยขาดความเป็นไทยกลายเป็นทาสทางสติปัญญา และเมื่อนั้นแหละก็จะเริ่มรู้สึกตัวกันว่า บ้านเมืองของเราเป็นอย่างไรไปเสียแล้ว ปัจจุบันนี้ก็หมดไปเหมือนกันว่าเปลี่ยนแปลงแปรผันไป แต่ว่าจะอย่างไรจึงจะให้กลับคืนมาได้^{๕๘}

จากที่แสดงมานี้จะเห็นได้ว่า พระสงฆ์ควรจะมีบทบาทเข้าไปช่วยเหลือทางการบ้านเมืองและประชาชนในการอุปถัมภ์การศึกษาโดยเฉพาะการศึกษาสงเคราะห์เพราะเป็นการช่วยพัฒนาการศึกษาให้ถึงพร้อมด้วยคุณธรรมจริยธรรม โดยถือหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นแกนหลัก เฉพาะอย่างยิ่ง การจัดตั้งและดำเนินการพัฒนาตั้งศูนย์เด็กเล็กก่อนเกณฑ์ให้กับเด็กที่อาจจะด้อยโอกาสทางการศึกษา ถือเป็นมหาวิทยาลัยทาทานอันสูงส่งยิ่ง

แนวทางการบริหารงานด้านการศึกษาสงเคราะห์

พระสังฆาธิการ ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ มีอำนาจหน้าที่ในการปกครองคณะสงฆ์ในเขตปกครองของตน คือ บริหารการคณะสงฆ์และการพระศาสนาตามที่กำหนดไว้กฎหมายธรรมนูญฉบับที่ ๒๓ (พ.ศ. ๒๕๔๑) ซึ่งได้กล่าวถึงอำนาจหน้าที่ (ภารกิจ) ของคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน ไว้ในระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ ได้กล่าวถึงแนวทางการบริหารงานด้านการศึกษาสงเคราะห์ เป็นการจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลแก่เด็ก และเยาวชนของชาติ ทั้งด้านการศึกษา การอบรมศึกษา การให้ที่อยู่อาศัยและอาหาร ทำให้เด็ก ๆ มีความอบอุ่นและมีความสุขทั้งร่างกายและจิตใจ

การศึกษาที่พระภิกษุสงฆ์ได้ดำเนินการในลักษณะนี้มี ๕ ประการ^{๕๙} คือ

๑) โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ที่วัดหรือมูลนิธิวัดจัดตั้งขึ้น เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลเด็กและเยาวชนที่ยากจน บางแห่งมีนักเรียนเฉพาะชาย - หญิง และบางแห่งมีนักเรียนพระภิกษุสามเณรเรียนร่วมด้วย กระทรวงศึกษาธิการได้ออกระเบียบว่าด้วยการจัดตั้งโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๓๒ มีทั้งระดับอนุบาล ประถมศึกษา และมัธยมศึกษา ปัจจุบันสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน

๒) โรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์ ตั้งตามพระราชประสงค์และอยู่ในพระบรมราชานุเคราะห์ และอยู่ในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน ปัจจุบันมีจำนวน ๓ แห่ง คือ โรงเรียนวัดศรีจันทร์ จังหวัดสมุทรปราการ โรงเรียนวัดบึงเหล็ก จังหวัดนครพนม และโรงเรียนนันทบุรีวิทยา จังหวัดน่าน

๓) ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดจัดตั้งขึ้นเพื่อให้การศึกษาอบรมปลูกฝังศีลธรรม วัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามแก่เด็กและเยาวชน สอนเฉพาะวันอาทิตย์ จัดตั้งตามระเบียบกรมการศาสนาว่าด้วยศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ พ.ศ. ๒๕๓๔ และอยู่ในอุปถัมภ์ของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

^{๕๘}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงเรียนวิถิพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๐.

^{๕๙}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒ - ๑๓.

๔) ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัดจัดตั้งขึ้นเพื่ออบรมเด็กเล็กก่อนวัยเรียนมีทั้งชาย -หญิง วัดจัดตั้งขึ้นตามระเบียบกรมการศาสนาว่าด้วยการจัดตั้งศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด พ.ศ. ๒๕๓๗ และอยู่ในสังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

๕) โรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์/พระราชูปถัมภ์เป็นโรงเรียนอยู่ในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน และอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ ปัจจุบันมีเพียงแห่งเดียว คือ โรงเรียนวินิตศึกษาเป็นโรงเรียนระดับมัธยมศึกษา

นอกจากการจัดการศึกษาสงเคราะห์แก่เด็กและเยาวชนให้มีสถานที่เรียนหนังสือแล้ว พระภิกษุสงฆ์ยังให้ความสงเคราะห์การศึกษาแก่เด็กและเยาวชน ผู้กำลังศึกษาในสถานศึกษาทั่วประเทศ อาทิ ตั้งทุนสงเคราะห์การศึกษาชั้นประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา ช่วยพัฒนาสถานศึกษา ช่วยเหลือด้านอุปกรณ์การศึกษา และช่วยเหลือบุคคลผู้กำลังศึกษา

ดังนั้น การศึกษาสงเคราะห์คือการให้การสงเคราะห์แก่รัฐในการจัดการศึกษาให้แก่ประชาชน อนึ่งมหาเถรสมาคมยังได้ให้ความสำคัญของการศึกษาสงเคราะห์โดยประกาศ เรื่องการตั้งทุนสงเคราะห์แก่นักเรียนนักศึกษา โดยกำหนดข้อบัญญัติในเรื่องการตั้งทุนว่า การตั้งทุนสงเคราะห์นักเรียนชั้นประถมศึกษาให้เป็นไปตามกุศลเจตนาของวัดทั้งหลายที่มีกำลังและสามารถจะจัดทำได้ พระสงฆ์เห็นความจำเป็นที่บุตรหลานของประชาชนในท้องที่ของวัดนั้นจะต้องมีโรงเรียนให้เรียน ก็ช่วยกันชักชวนนำประชาชนช่วยสร้างโรงเรียนขึ้นในวัดเพื่อให้บุตรหลานของชาวบ้านได้เล่าเรียนรัฐบาล ก็ให้สงฆ์ให้ช่วยรับภาระจัดโรงเรียนและเป็นครูสอน นับเป็นการศึกษาสงเคราะห์ของวัดและพระสงฆ์ ตั้งแต่แรกที่รัฐเริ่มจัดการศึกษา เป็นต้น

๔. ด้านการเผยแผ่

การเผยแผ่ คือ การทำให้ขยายออกไปแพร่หลายออกไป^{๖๐} การเผยแผ่พระพุทธศาสนา จึงได้แก่ การดำเนินงานเพื่อให้หลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาแพร่หลายออกไปในทุกสารทิศ มีผู้ศรัทธาเลื่อมใส เคารพยำเกรง ในพระรัตนตรัยน้อมนำเอาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติ

หลักประโยชน์ ๓

การประกาศพระพุทธศาสนาโดยยึดหลักประโยชน์และความสุขของมหาชนเป็นที่ตั้งถือเป็นวัตถุประสงค์หลักในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามที่พระพุทธเจ้าทรงประทานโอวาทให้แก่เหล่าพระสาวกชุดแรกที่ทรงส่งให้ไปประกาศพรหมจรรย์ ว่า

จรถ ภิกขเว จาริกัม พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมปาย อตถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสสานัม เทเสถ ภิกขเว ธมมัม อาทิกุลยานัม มชฌเมกกุลยานัม ปรีโยสานกกุลยานัม สาทถัม สพพญชนัม เกวลปริปัญณัม ปรีสุทฺธัม พรหมจรรย์ ปกาเสถ

ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวไป เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่พหุชน เพื่อความสุขแก่พหุชน เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลาย

^{๖๐}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๔๗๘.

พวกเขोजแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งธรรมาและพญานะอันบริสุทธิ์บริบูรณ์โดยสิ้นเชิง^{๖๑}

พระพุทธพจน์นี้ เป็นเครื่องชี้ชัดถึงบทบาทสำคัญของการสื่อหลักธรรมในพระพุทธศาสนา โดยเป็นหลักการและนโยบายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของเหล่าพุทธสาวกจนตราเป็นปัจจุบันนี้ ทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์สุขแก่มนุษย์ โดยหลักการก็คือ ให้เกิดประโยชน์สุขตามพุทธประสงค์ ๓ ประการ คือ^{๖๒}

- ๑) ภูมิธรรมมีกัตถประโยชน์ ประโยชน์ในชาตินี้
- ๒) สัมปรายิกัตถประโยชน์ ประโยชน์ในชาติหน้า
- ๓) ปรมัตถประโยชน์ ประโยชน์อย่างยั่งยืน

ประโยชน์ คือ ผลตอบสนอง ได้รับสืบมาจากการปฏิบัติกรรมที่ประกอบไปด้วยกุศลกรรมที่พระพุทธศาสนาถือเป็นหลักสำคัญ เพราะก่อให้เกิดผลเป็นความสุข ความมั่งคั่งบริบูรณ์ ความไม่เกิดในสุคติโลกสวรรค์ และจุดหมายปลายทางของชีวิตที่ถือเป็นสุขที่สงบเย็น เป็นชีวิตที่อยู่จบพรหมจรรย์ สิ้นทุกข์ทั้งปวงการที่พระพุทธองค์ประสงค์ให้เกิดเป็นประโยชน์แก่มหาชน คือเกิดเป็นความสุขนั้น ทรงหมายเอาลักษณะสุขที่สืบเนื่องจากการดับ อาจจำแนกออกเป็น ๓ ประการ คือ^{๖๓}

- ๑) ดับอวิชชา หมายถึง การเกิดญาณทัสสนะอันสูงสุด
 - ๒) ดับกิเลส หมายถึง กำจัดความชั่วร้ายและของเสียด่างๆ ภายในจิตใจ หหมดเหตุที่จะก่อปัญหาความเดือดร้อนวุ่นวายต่างๆ แก่ชีวิตและสังคม
 - ๓) ดับทุกข์ หมายถึง หหมดความทุกข์ บรรลุประโยชน์สูงสุด เกิดเป็นสุขที่ นิรันดร์
- ความสุขถือเป็นความสำคัญอย่างยิ่งในการปฏิบัติธรรมทางพระพุทธศาสนา กล่าวให้ชัดเจนก็คือ การปฏิบัติตามหลักธรรมเพื่อให้เกิดประโยชน์สุข เริ่มแต่ขั้นต้น คือ บุญ มีพุทธพจน์ รับรองว่า “บุญเป็นชื่อของความสุข” คนจะถึงความสุขได้ต้องมีศีลเป็นพื้นฐานในการบำเพ็ญเพียรทางจิตหรือเจริญภาวนา ศีลถือเป็นตัวทำให้เกิดจิตนิ่ง เกิดเป็นฌาน ความสุขก็เป็นองค์ประกอบของฌาน ฌานยิ่งสูงขึ้นความสุขก็ยิ่ง ประณีต เป้าหมายของพระพุทธศาสนา คือ นิพพาน ก็เป็นสุข และเป็นบรมสุขด้วยดังพุทธพจน์ว่า นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง^{๖๔}

ประโยชน์สุขถือเป็นความชัดเจนในคำสอน พุทธศาสนามุ่งหมายความสุขด้วยข้อปฏิบัติให้ถึงสุข มิใช่บรรลุด้วยความทุกข์ แต่มีข้อที่ต้องระวังก็คือผู้ปฏิบัติต้องไม่ติดใจหลงใหลในความสุขที่เกิดขึ้นแก่ตน ไม่ปล่อยให้ความสุขที่เกิดขึ้นนั้นครอบงำจิตใจของตน ต้องเป็นอิสระสมบูรณ์จากกิเลสทั้งปวง จึงถือเป็นความสุขที่เป็นจุดหมายปลายทางทางพระพุทธศาสนา

พระพิจิตรธรรมพาที (ชัยวัฒน์ ธมฺมวฑฺฒโน) กล่าวว่า เทคนิคเป็นภาษาต่างประเทศ ตรงกับภาษาไทยว่า ศิลปะๆ คือวิธีการเผยแผ่ที่จะประสบผลสำเร็จ ต้องประกอบด้วยสิ่งเหล่านี้ คือ

- (๑) คำคมนิมิต
- (๒) สุภาษิตน้อย

^{๖๑}วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^{๖๒}ขุ.จุ. (ไทย) ๓๐/๖๗๓/๓๓๓ ๗๕๕/๓๘๙.

^{๖๓}พระธรรมปิฎก (ปอ.ปยุตโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๕๒.

^{๖๔}ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๘๗/๒๘๑.

- (๓) อร่อยต้องมีคำกลอน
- (๔) ไม่่งวงนอนต้องมีข้าขัน
- (๕) ตรึงใจไปนานต้องมีแหล่ รวมความต้องมีทั้ง “ศาสตร์” และ “ศิลป์” ศาสตร์คือ ความรู้ ศิลป์คือวิธีการหรือเทคนิค^{๖๕}

พระมหาสมทรง สิรินธโร และคณะ ได้กล่าวถึงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ว่า ทั้งวัดและพระสงฆ์ได้ทำงานการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นพิเศษ ดังจะเห็นได้จากมีหน่วยพระธรรมทูต ธรรมจาริก ธรรมพัฒนาและหน่วยพัฒนาทางจิต ทั้งมีหน่วยอบรม อ.ป.ต. (หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล) ทั้งนี้ การเผยแผ่จะได้ผลก็ต่อเมื่อ

๑. พระสงฆ์จะต้องศึกษาให้มีความรู้ ความเข้าใจในพระธรรมวินัย และปฏิบัติตามอย่างจริงจัง สอนอย่างไร ปฏิบัติได้ออย่างนั้น

๒. ไม่สอนให้คลาดเคลื่อนจากความจริง เพื่อผลประโยชน์ของตนกิจ

๓. ไม่ยึดติดในแง่ใดแง่หนึ่งของหลักธรรม

๔. ไม่เห็นแก่ความง่าย ตีความธรรมวินัยตามชอบใจหรือตามความต้องการของประชาชน

๕. ไม่สนองความต้องการของผู้มีอำนาจ

๖. ประสานความเข้าใจ ความเชื่อหรือลัทธิศาสนาอื่นๆ พุทธศาสนิกชนทุกคนมีหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างไกลออกไป เพื่อประโยชน์สุขของชาวโลก ความวัฒนาสถาพรของพระพุทธศาสนาและความมั่นคงของชาติไทย ผู้ที่จะทำหน้าที่ เผยแพร่ศาสนาได้ดีต้องเป็นผู้รู้ศาสนาและปฏิบัติตามหลักธรรมในศาสนาได้โดยสมบูรณ์เป็นนิจ การเผยแผ่ศาสนามีคำที่ใช้อยู่ ๒ คำ คือ คำว่า “เผยแผร์” และ “เผยแผ่” คำว่า เผยแผร์ เป็นลักษณะของมิชชันนารี คือ มุ่งมั่นจะให้ผู้อื่นยอมรับในศาสนาของตน ซึ่งเป็นลักษณะแห่งการจูงใจให้อีกฝ่ายหันหน้ามานับถือคำสอนนั้นๆ ส่วนคำว่า เผยแผ่ หมายถึง การประกาศให้ทราบ หากทราบแล้วสนใจจะเป็นพุทธศาสนิกชนก็ไม่ใช่ที่รังเกียจ การเผยแผ่เป็นศัพท์ที่มีลักษณะอะลุ่มอล่วยและแสดงถึงการมีใจกว้าง ไม่ผูกมัดผู้อื่นด้วยความคิดของตนเองหรือศาสนาของตน^{๖๖}

ฉะนั้น จักเห็นได้ว่า การเผยแผ่ของพระสงฆ์ วัด และคณะสงฆ์ ในปัจจุบัน มีทั้งแบบประเพณี แบบปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน และแบบที่จัดเป็นคณะหรือหน่วยงานขึ้นดำเนินการ คือ

๑. การเผยแผ่ตามประเพณีคณะสงฆ์ และประเพณีไทย ได้แก่การเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชนที่วัด ที่บ้าน ที่มีผู้อาราธนาและที่อื่นๆ ในโอกาสต่างๆ ทั้งแบบเทศน์ธรรมดา คือ เทศน์รูปเดียว หรือเทศน์ปฐกาวีสังฆา ๒ รูปขึ้นไป

๒. การเผยแผ่แบบปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน ได้แก่ การบรรยายธรรม การสนทนาธรรม การปาฐกถาธรรม ในที่ประชุมที่วัด หรือที่อื่นๆ ในโอกาสต่างๆ หรือ โดยทางวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ บันทึกลงแผ่นเสียง หรือแถบบันทึกเสียง ไปเผยแผ่ที่อื่นในโอกาส

^{๖๕} พระพิจิตรธรรมพาที (ชัยวัฒน์ ธมฺมวฑฺฒโน), พระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓๗.

^{๖๖} พระมหาสมทรง สิรินธโร และคณะ, “บทบาทของวัดและพระสงฆ์ไทยในอนาคต”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (การบริหารการศึกษา), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๓๑.

ต่างๆ รวมทั้งการพิมพ์หนังสือเทศน์ หนังสือธรรมะ ออกเผยแผ่ หรือลงในหนังสือพิมพ์และเครือข่ายอินเทอร์เน็ต ออกเผยแผ่

๓. การเผยแผ่แบบจัดเป็นคณะหรือหน่วยงานเผยแผ่หรือสถานศึกษาเป็นประจำหรือครั้งคราว หรือจัดเป็นกิจกรรมพิเศษ ในวัดหรือในหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น งานพระธรรมทูต งานพระธรรมจาริก งานอบรมประชาชนประจำตำบล หน่วยสงเคราะห์พุทธมามกะผู้เยาว์โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นต้น

สรุปได้ว่า วิธีการเผยแผ่พุทธธรรมในครั้งพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการเผยแผ่แบบประยุกต์เข้ากับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ทางสังคม จารีต ประเพณีในแต่ละท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกันมากมาย ไม่ว่าจะเป็นทรงใช้วิธีไหนก็ตาม เช่น ทรงใช้อุบายในการเลือกบุคคล รोजัหวะหรือโอกาส เป็นต้น พระพุทธเจ้าทรงมีพระสงฆ์สาวกเป็นกำลังหลักในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทำให้พระพุทธศาสนาแพร่หลายออกไปทั่วมหุทวีปและเจริญรุ่งเรืองมั่นคง สืบเนื่องจนถึงยุคสมัยปัจจุบัน พระสงฆ์จึงเป็นหนึ่งซึ่งช่วยปลูกฝังคุณธรรมให้เกิดขึ้นแก่คนในชุมชน สั่งสอนให้คนเป็นคนดี คุณสมบัติของผู้เผยแผ่ เป็นสิ่งที่ทำให้ผู้ฟังเกิดศรัทธาและยอมปฏิบัติตามในคำสอนอย่างน่าอัศจรรย์ นอกจากนี้ปัจจัยที่มีผลต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา นอกจากเทคนิคและวิธีการเผยแผ่แล้ว สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ เช่น ลมฟ้าอากาศ วิถีดำเนินชีวิตของประชาชนในแต่ละท้องถิ่น อุตสาหกรรม การศึกษา ความเชื่อ ทศนคติ จารีต วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นอุปสรรคต่อการเผยแผ่งานทางพระพุทธศาสนา เพราะฉะนั้นพระสงฆ์ผู้เผยแผ่นอกจากปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามธรรมวินัยแล้ว สิ่งจำเป็นที่ต้องมีคือความชำนาญและความสามารถในการประกอบกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณสมบัติของพระสงฆ์หรือตัวผู้สื่อเอง

๕. งานด้านการสาธารณูปการ

ความหมายเกี่ยวข้องกับสาธารณูปการ

คำว่า “สาธารณูปการ” นั้นเกิดจากการนำคำว่า “สาธารณ” กับคำว่า “อุปการ” มาเข้าสนธิกัน คำว่า “อุปการ” พจนานุกรม ฉบับ พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้ให้ความหมายไว้ว่า “น. ความช่วยเหลือเกื้อกูล, ความอุดหนุน, คู่กับปฏิการ = การสนองคุณ, การตอบแทนคุณ. ก. ช่วยเหลือเกื้อกูล, อุดหนุน.” แต่คำนี้เรามิได้ใช้หมายถึง “ความช่วยเหลือเกื้อกูลหรือความอุดหนุนเพื่อประชาชนทั่วไป” ตามรูปศัพท์ เพราะคำว่า “สาธารณูปการ” นี้ เป็นศัพท์ทางศาสนาที่พระท่านใช้ของท่านอยู่ ท่านใช้หมายถึง “การก่อสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์” ทั้งนี้เนื่องจากพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ มาตรา ๓๓ ได้จัดระเบียบบริหารการคณะสงฆ์ส่วนกลางเป็น “องค์กร” ต่างๆ ซึ่งเปรียบด้วย “กระทรวง” ของทางฝ่ายบ้านเมือง คือ

๑. องค์การปกครอง
๒. องค์การศึกษา
๓. องค์การเผยแผ่
๔. องค์การสาธารณูปการ^{๖๗}

^{๖๗} จันทน์ ทองประเสริฐ, ภาษาไทยโบราณ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แพรวพิตยา, ๒๕๒๘), หน้า ๓๘๑ - ๓๘๓.

เมื่อคำว่า “สาธารณูปการ” เป็นศัพท์เฉพาะที่ทางคณะสงฆ์ท่านบัญญัติใช้ของท่านให้หมายถึง “การก่อสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์ วัดวาอารามแล้ว ก็อย่าได้นำคำของท่านมาใช้ให้ผิดวัตถุประสงค์เลย คำว่า “สาธารณูปโภค” ของเราก็คงครอบคลุมไปได้มากพออยู่แล้ว

สาธารณูปการ ในคำนี้หมายถึง การก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานภายในวัด เช่น โบสถ์ ศาลา กุฏิ

สาธารณูปการ โดยรวมหมายถึง การพัฒนาวัดในด้านวัตถุทุกอย่างไม่เฉพาะแต่ศาสนสถานเท่านั้น หากรวมไปถึงการทำวัดให้สะอาด ร่มรื่น สะดวกสบาย การทำถนนทำให้สบายตาแก่ผู้พบเห็นด้วย

สาธารณูปการ หมายถึง การก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ เป็นระเบียบบริหารการคณะสงฆ์ส่วนกลาง พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ฉบับ พ.ศ. ๒๕๕๘ ใช้คำว่า “องค์การสาธารณูปการ” แต่ในปัจจุบันบทบัญญัติว่าด้วยอำนาจหน้าที่มหาเถรสมาคม และระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง เรียกว่า “การสาธารณูปการ” ทั้งองค์การสาธารณูปการและการสาธารณูปการมีความหมายในการรวมกิจการคณะสงฆ์อย่างเดียวกัน กล่าวคือ

๑) การก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุและศาสนสถาน

๒) กิจการอันเกี่ยวกับการวัด คือ การสร้าง การตั้ง การรวม การย้าย การยุบเลิก การขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา การยกวัดร้างเป็นวัดมีพระภิกษุอยู่จำพรรษา และการยก วัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวง

๓) กิจการของวัดอื่นๆ เช่น การจัดงานวัด การเรียไร

๔) การศาสนสมบัติของวัด

ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์ ได้ให้ความหมายของสาธารณูปการ หมายถึง บริการเพื่อสาธารณะซึ่งดำเนินการโดยองค์กรของรัฐหรือเอกชนโดยการควบคุมของรัฐบาล ซึ่งได้แก่บริการในเรื่อง เคหะการ การศึกษา ศาสนา วัฒนธรรม การอนามัย ความปลอดภัย สันทนาการ และบริการอื่นๆ ตามความต้องการของประชาชน และเป็นกิจการที่ไม่หวังผลกำไรแม้ว่าการพัฒนาจะช่วยให้ประเทศชาติเจริญก้าวหน้าก็ตาม แต่ถ้าไม่มีการวางแผนป้องกันผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมทั้งที่อยู่บนพื้นดิน ใต้ดิน และใต้น้ำแล้ว ตัวศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมที่อยู่โดยรอบจะถูกทำลายเสียหายได้ ลักษณะการพัฒนาที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่เกิดจากการพัฒนาทางด้านสาธารณูปการ งานสาธารณูปการ เป็นงานที่เกี่ยวกับการพัฒนาวัดด้านอาคาร สถานที่และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้วัดเอื้อประโยชน์ตามภารกิจของวัดในด้านอื่นๆ การพัฒนาเหล่านี้ การดูแลบำรุงรักษาสาธารณสมบัติของวัด การดูแลรักษาและก่อสร้างอาคารสถานที่การดำเนินการให้ วัดทั่วประเทศเป็นวัดโดยสมบูรณ์เป็นที่พำนักอาศัยของพระภิกษุสามเณร เพื่อศึกษาและปฏิบัติตามพระธรรมวินัย เป็นที่ทำบุญ ฟังเทศน์ ปฏิบัติธรรม และกระทำกิจกรรมสังคมร่วมกันของประชาชนในแต่ละท้องถิ่นหรือชุมชนตลอดจนการรักษาวัฒนธรรมและการอนุรักษ์ศิลปโบราณสถานของสังคมนั้นๆ ด้วย^{๖๘}

^{๖๘} ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์, การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๕), หน้า ๑๒.

พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ) กล่าวถึง การสาธารณูปการ ตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕ กล่าวว่า เป็น “ค่านาม” หมายถึง การก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ สำหรับ สาธารณูปการ ที่จัดเป็นระเบียบบริหารการคณะสงฆ์ส่วนกลางและระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางเรียกว่า “การสาธารณูปการ” นั้น หมายถึง

๑. การก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ ศาสนวัตถุและศาสนสถาน

๒. กิจการอันเกี่ยวกับวัด คือ การสร้าง การตั้ง การรวม การย้าย การยุบเลิก การขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา การยกวัดร้างเป็นวัดที่มีพระภิกษุอยู่จำพรรษา และการยกวัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวง

๓. กิจการของวัดอื่นๆ เช่น การจัดงานวัด การรับบริจาค

๔. การศาสนสมบัติของวัด

ตามความหมายที่กล่าวมานี้ผู้วิจัยได้สรุปว่ามีลักษณะของการกระทำการสาธารณูปการใน ๓ ประการ คือ

๑. การกระทำ ด้วยแรงความคิด แรงงานและทุนทรัพย์รวมถึงการควบคุม

๒. การกระทำ ด้วยเอกสารรายงาน

๓. การทำ โดยการจัดประโยชน์

การควบคุมและส่งเสริม การสาธารณูปการ เป็นงานที่ละเอียดอ่อนเป็นตัวหลักของการคณะสงฆ์ แต่ผู้ปฏิบัติโดยตรงคือ เจ้าอาวาส ซึ่งเป็นพระสังฆาธิการระดับวัด เจ้าคณะทุกส่วน ทุกชั้น ต้องมีความสัมพันธ์กัน ๒ ประการ คือ ควบคุมการสาธารณูปการและส่งเสริมการสาธารณูปการ

การควบคุมดูแลวัดนั้น เจ้าคณะจะเพิกเฉยมิได้ ถ้าเพิกเฉยจะเป็นการละเว้น การปฏิบัติ ต้องสอดส่อง ดูแล ชี้แจง แนะนำ ในการสาธารณูปการของเจ้าอาวาส ดังต่อไปนี้

๑. ควบคุมการทำแผนผังวัดให้สอดคล้องกับยุคพัฒนา

๒. ควบคุมแบบแปลนเสนาสนะแต่ละวัดให้อยู่ในหลักประหยัดและพอเหมาะพอควรแก่สภาพท้องถิ่นและก่อสร้างตามแบบแปลน

๓. ควบคุมให้แต่ละวัดสร้างถาวรวัตถุให้เป็นทรงไทย หรือให้รักษาศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นสำคัญ

๔. ควบคุมการเงินและบัญชี รับ – จ่าย ของแต่ละวัดให้เป็นไปตามหลักบัญชี

๕. ควบคุมดูแลการเอกสารต่างๆ ของเจ้าอาวาส เช่น รายงานขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมาให้เป็นไปโดยถูกต้อง

๖. ควบคุมการจัดการศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปตามกฎกระทรวง

จะเห็นได้ว่า งานสาธารณูปการเป็นงานสำคัญ โดยเฉพาะเป็นงานละเอียดอ่อนเป็นงานระดับท้องถิ่นและการพระศาสนา เป็นงานที่ให้ความสำคัญแก่พระสังฆาธิการและเห็นผลงานของพระสังฆาธิการได้เร็วกว่างานอื่น แต่ก็มักเป็นเหตุก่อปัญหา เช่น บางแห่งเกิดความขัดแย้งระหว่างวัดกับชาวบ้านจนถึงลูกกลามใหญ่โต ก็เพราะการสาธารณูปการเป็นเหตุหากเจ้าคณะได้เห็นความสำคัญเร่งรัดตรวจตราชี้แจงแนะนำ การปฏิบัติหน้าที่ของพระสังฆาธิการได้ดีแล้ว การขัดแย้งระหว่างวัดกับบ้านจะลดน้อยลงตามลำดับ และความสมัคศรสมานสามัคคีระหว่างบ้านกับวัดจะมีมากขึ้นเป็นเหตุให้

การคณะสงฆ์และการพระศาสนาดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยดีงาม การควบคุมส่งเสริมการสาธารณูปการ จึงถือเป็นหน้าที่อันสำคัญของพระสังฆาธิการทุกระดับชั้น^{๖๔}

ในสังคมไทย วัดซึ่งเป็นสถานที่อยู่ของพระสงฆ์ มีความสำคัญโดยนัยต่างๆ แต่เมื่อบริบททางสังคมมีการเปลี่ยนแปลง วัดและชุมชนมีความเห็นต่างกัน ซึ่งสาเหตุอย่างหนึ่งที่เป็นเช่นนี้ ก็เกิดจากสภาพของวัดเอง เพราะเมื่อกาลเวลาได้ล่วงไปแล้ว วัดก็เสื่อมโทรมไปด้วยเหตุผลหลายประการ มีวัดจำนวนไม่น้อยที่หมดคุณค่าอันควรแก่การเลื่อมใสศรัทธา เพราะเต็มไปด้วยสิ่งสกปรกและความไม่มีระเบียบ สภาพดังกล่าวทำให้ประชาชนพากันเห็นห่างวัด คลายความเลื่อมใสนอกจากนั้น บทบาทของวัดที่ยังพอมีเหลืออยู่บ้างก็มีลักษณะที่ผิดเพี้ยนไปจากเดิมคือ

๑. วัดเดิมเคยเป็นที่พำนักของภิกษุสามเณร กลายเป็นที่อยู่อาศัยของคฤหัสถ์มากกว่า
๒. วัดเคยเป็นที่บวชเรียนของลูกหลานในท้องถิ่น ก็กลายเป็นที่บวชของคนหนุ่มจากท้องถิ่นอื่น ซึ่งแม้อุปฆาตก็ไม่รู้จักประวัติของผู้ขอบรรพชาอุปสมบทมาก่อน นับเป็นจุดอันตรายจุดหนึ่งต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนา
๓. วัดซึ่งเคยเป็นสถานที่บำเพ็ญกุศลของชาวบ้านตามลัทธิเถรวาท ก็ได้ถูกเปลี่ยนให้มีสภาพคล้ายๆ กับโรงพระตามแบบมหายานในต่างประเทศไปเป็นจำนวนมาก
๔. วัดซึ่งเคยเป็นระเบียบเรียบร้อย สะอาด ร่มรื่นเป็นสิ่งดึงดูดใจชาวบ้านให้เข้าไปพักผ่อนหย่อนใจ ก็กลายเป็นวัดที่ขาดระเบียบ สกปรก และขาดความร่มรื่น ทำให้ประชาชนไม่ศรัทธา ไม่อยากเข้าวัด
๕. วัดซึ่งเคยเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางสังคมที่พึงปรารถนา ก็กลายเป็นแหล่งอบายมุข

สรุป ความมุ่งหมายของการสาธารณูปการก็เพื่อบำรุงรักษาและส่งเสริมสร้างวัดให้เป็นที่อำนวยความสะดวกแก่ประชาชนหรือสังคมผู้เป็นเจ้าของวัดนั้นให้วัฒนาสถาพรสืบไป การที่จะพัฒนาวัดหรือสาธารณูปการ เพื่อให้วัดกลับมามีบทบาทต่อชุมชน หรือสังคมที่วัดตั้งอยู่ เพื่อใช้วัดเป็นฐานการรองรับการเผยแผ่หลักธรรมของพระพุทธศาสนาท่ามกลางสภาพการณ์ของสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไปแล้วนั้น สมควรที่วัดจะต้องมีการดำเนินการด้านสาธารณูปการโดยแบ่งลักษณะงานออกเป็น ๓ ประการ คือ

๑. การก่อสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์เสนาสนะ

การก่อสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์เสนาสนะและสิ่งก่อสร้างต่างๆ ภายในวัดเพื่อให้วัดเป็นที่สัปปายะดังกล่าวข้างต้น เจ้าอาวาสจะต้องจัดให้มีการดำเนินการร่วมกับคณะกรรมการของวัด เพื่อให้มีความเจริญรุ่งเรืองในทุกด้านและมีสภาพเป็นวัดในทางพระพุทธศาสนา คือ

๑.๑ การทำป้ายชื่อวัด ซึ่งนิยมทำด้วยวัสดุที่คงทน มีขนาดพอสมควร เขียนระบุ ชื่อวัด และที่ตั้งให้ถูกต้อง และทำการจัดตั้งให้เหมาะสมสังเกตได้ง่าย

๑.๒ การทำประวัติวัด ซึ่งนิยมเขียนประวัติวัดไว้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เช่น ชื่อวัด มีความหมายอย่างไร สถานที่วัด มีอาณาเขตกว้างยาวเท่าไร ถาวรวัตถุและปูชนียวัตถุภายในวัด สร้างเมื่อไร ใครเป็นผู้สร้าง การบูรณปฏิสังขรณ์เมื่อ พ.ศ.อะไร สิ้นค่าใช้จ่ายเท่าไร ลำดับเจ้าอาวาส

^{๖๔} พระเทพปริยัติสุธี, (วรวิทย์ คงคปญโญ), การคณะสงฆ์และการพระศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๘), หน้า ๔๑.

นับตั้งแต่เริ่ม สร้างวัดมาจนถึงปัจจุบัน สถิติพระภิกษุสามเณรและ ขรวาสว่ามีเท่าไร สถิติการศึกษา พระปริยัติธรรม เป็นต้น

๑.๓ การทำแผนผังวัด หรือการวางแผนผังของวัด โดยสมควรที่จะมีการประชุม ระหว่างเจ้าอาวาสและคณะกรรมการวัด รวมทั้งพระสังฆาธิการผู้บังคับบัญชาตามลำดับชั้น ในการ วางแผนผังของวัด เพื่อให้สะดวกในการก่อสร้าง และความเป็นระเบียบเรียบร้อยของวัดและเป็น หน้าที่ของพุทธบริษัทที่จะต้องจัดตั้งทำการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา

๑.๔ การสร้างถาวรวัตถุอันเหมาะสม เจ้าอาวาสและคณะกรรมการวัดจะต้องพยายาม รักษาความเป็นระเบียบ ในการก่อสร้างถาวรวัตถุให้เป็นไปตามแปลนที่ได้ตกลงกันไว้ โดยเน้นที่ ประโยชน์ในการใช้ และชุมชนเป็นหลัก

๒. การพัฒนาวัด

การพัฒนาวัดหรือการจัดการสาธารณูปการ ให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมายของการมีวัดนั้นเจ้า อาวาสจะต้องมีการตื่นตัว มีการเคลื่อนไหว และบำเพ็ญตนเป็น “อรรถจารีบุคคล” คือ เป็นคนทำ ประโยชน์ โดยการจัดกิจการต่างๆ ของวัดด้านสาธารณูปการตามหลักการ ๔ อย่าง คือ

๒.๑ อาวาสสัปปายะ คือ การทำให้วัดเป็นที่อยู่สบาย ทำให้วัดเป็นอารามเป็น รมณีสถาน เป็นที่รื่นรมย์ เจริญตา แก่ผู้พบเห็นเป็นศูนย์กลางของชุมชน ทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจ ด้วยการพัฒนาวัดให้เป็นอาราม คือ มีการรักษาความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อยภายในวัดให้ เป็นสถานที่รื่นรมย์ใจของผู้ไปมาหาสู่ และควรจัดสถานที่ของวัดให้เป็นสัดส่วนมีเรือนค้ำที่เก็บของใช้ เพื่อให้บริการแก่ประชาชนทั่วไป

๒.๒ อาหารสัปปายะ คือ อาหารเป็นที่สบาย ไม่เดือนร้อนด้วยการแสวงหาอาหารใน สมัยก่อนเป็นหน้าที่พระภิกษุเทศ ส่วนใหญ่ในปัจจุบันเป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาส การจัดให้มีสวัสดิการ อาหาร จึงควรเป็นภาระของฝ่ายสาธารณูปการควรรวมเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้องไว้ดังนี้ ควรมีการ กำหนดเส้นทางโคจรบิณฑบาต ควรแบ่งเป็นสาย มีการจับสลากเปลี่ยนเวรกันทุก ๗ วัน เพื่อเจริญ ศรัทธาของผู้ทำบุญและป้องกันการติดในตัณหาบุคคล ควรมีการจัดฉันรวมกันในที่แห่งเดียว เพื่อ ประโยชน์ คือ ทำให้เกิดความเป็นธรรมในอดิเรกกลาก ก่อให้เกิดความสามัคคีธรรม เป็นที่เจริญศรัทธา ของผู้ถวาย และสามารถแนะนำอบรมได้ง่ายในเวลาก่อนและหลังอาหาร ควรจัดให้มีเจ้าหน้าที่รับกิจ นิมนต์ และแจกจ่ายกิจนิมนต์ให้ทั่วถึงด้วยความเป็นธรรมและควรจัดตั้งมูลนิธิสงเคราะห์สวัสดิการ ด้านอาหารในยามขาดแคลน

๒.๓ บุคคลสัปปายะ คือ การจัดให้มีบุคคลเป็นที่สบาย นับเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่ ส่งผลต่อความเจริญหรือความเสื่อมของวัด โดยเฉพาะบุคคลที่อยู่ในวัดหรือบริเวณวัดอันประกอบไป ด้วย คนวัด ๔ ประเภท คือ พระภิกษุสามเณร อุบาสก อุบาสิกา (แม่ชี) และเด็กวัด การจัด สาธารณูปการจะต้องคำนึงถึงบุคคลทั้ง ๔ ประเภทนี้ โดยจัดให้มีที่อยู่อาศัยให้เหมาะสมตาม สถานภาพของแต่ละบุคคลไม่ให้ปะปนกัน ดาเนินการให้มีการแบ่งเขตที่อยู่กันอย่างชัดเจน มีการวาง ระเบียบปฏิบัติในด้านต่างๆ ของวัดให้เหมาะสม

๒.๔ ธรรมสัปปายะ คือ การจัดให้มีธรรมะเป็นที่สบาย จุดมุ่งหมายของการมีวัด คือ เป็นสถานที่ประพฤติปฏิบัติธรรม การจัดการสาธารณูปการใดๆ ของวัดจึงไม่ควรที่จะลืมหัวใจที่จะ ก่อให้เกิดความธรรมสัปปายะ คือ การจัดกิจกรรมของวัดให้เป็นไปด้วยดี โดยการจัดกิจกรรมต่างๆ

ทางพระพุทธศาสนาให้เป็นประโยชน์แก่ประชาชนตามสมควรแก่กาลสมัยนั้นๆ ด้วยการจัดกิจกรรมที่สัมพันธ์กับระบบการดำเนินชีวิตในชุมชน เพื่อเป็นการส่งเสริมให้คนที่สนใจและนับถือศาสนามีความรู้ความเข้าใจ สามารถนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้ให้เกิดประโยชน์ กิจกรรมที่ดำเนินการอาจจัดกิจกรรมในวันหยุดประจำปีหรือจะจัดกันในวัดพระ ๘ คำ ๑๔ คำ ๑๕ คำ ทั้งข้างขึ้นและข้างแรมด้วยการเทศนา อบรมธรรม การเจริญพระกัมมัฏฐาน หรือจิตตภาวนาการรักษาศีลอุโบสถ เป็นต้น และกิจกรรมในวันสำคัญของศาสนาโดยการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับวันสำคัญนั้นๆ เช่น การปาฐกถาธรรม บรรยายธรรม หรือตอบปัญหาธรรมะ เป็นต้น

๓. การดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติของวัด

ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ มาตราที่ ๔ ได้แบ่ง ศาสนสมบัติออกเป็น ๒ ประเภท คือ ๑. ศาสนสมบัติส่วนกลาง ได้แก่ ทรัพย์สินของพระศาสนาซึ่งมีใช้ของวัดใดวัดหนึ่ง ๒. ศาสนสมบัติของวัด ได้แก่ ทรัพย์สินของวัดใดวัดหนึ่ง

การจัดการดูแลรักษา ศาสนสมบัติทั้งสองประเภทนั้น มีทั้งที่อยู่ในส่วนของรัฐและของมหาเถรสมาคม ซึ่งผู้ดูแลส่วนมากก็คือเจ้าอาวาสหรือพระสังฆาธิการที่อยู่ในเขตปกครองพื้นที่นั้นๆ จะต้องจัดการศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี คือ การจัดการดูแลรักษาคุ้มครองป้องกันศาสนสมบัติของวัดและผลประโยชน์ของวัดไม่ให้เกิดความเสียหายเป็นสิ่งที่ควรดำเนินการให้มีการปฏิบัติในสิ่งต่อไปนี้

๓.๑ ถ้าวัดใดยังไม่มีโฉนดแสดงกรรมสิทธิ์เป็นสถานที่ตั้งวัดเจ้าอาวาสต้องรีบดำเนินการจัดทำให้ถูกต้องตามกฎหมายบ้านเมือง พร้อมทั้งการปักปัน เขตกันอย่างชัดเจน เพื่อป้องกันกรณีพิพาทระหว่างวัดกับชาวบ้าน

๓.๒ ถ้าวัดใดยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เจ้าอาวาสต้องดำเนินการให้เรียบร้อยให้ถูกต้องตามพุทธบัญญัติ และจัดการขึ้นทะเบียนที่ธรณีสงฆ์ และจัดการทำบัญชี ที่กัลปนา (ที่อุทิศผลประโยชน์ถวายวัด) ให้เป็นหลักฐาน และดำเนินการจัดที่ธรณีสงฆ์และที่กัลปนาสงฆ์ของวัดให้เกิดประโยชน์แก่วัดเท่าที่จะทำได้ โดยไม่ทำให้ประชาชนเดือดร้อน

๓.๓ ควรจัดทำบัญชีถาวรวัตถุของวัด ปุชนิยวัตถุของวัด และถ้าเป็นไปได้ควรถ่ายรูปไว้เป็นหลักฐาน และจัดทำบัญชีรายรับ – รายจ่ายของวัด เก็บไว้เป็นหลักฐานให้เรียบร้อย^{๗๐}

พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตตโสภโณ) ได้กล่าวถึงบทบาทสาธารณูปการ ไว้ว่า การพัฒนาสาธารณูปการน่าจะแบ่งออกเป็น ๓ ระดับ คือ ๑) พัฒนาวัด ๒) พัฒนาคนในวัด ๓) พัฒนาชุมชน และเมื่อก้าวโดยสรุปความมุ่งหมายของสาธารณูปการก็เพื่อบำรุงรักษาและส่งเสริมวัดให้เป็นที่ยอวยประโยชน์แก่ประชาชนหรือแก่สังคมผู้เป็นเจ้าของวัดให้วัฒนาถาวรสืบไป ในปัจจุบันกิจการคณะสงฆ์และการพัฒนาพระศาสนาตามสาธารณูปการของวัดแบ่งได้เป็น ๓ เรื่องดังนี้

๑. การก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์

๒. การพัฒนาวัด

๓. การดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติของวัด

อนึ่ง งานด้านสาธารณูปการทั้ง ๓ ประเภท เมื่อแยกเป็นข้อย่อยแล้ว จะได้ดังนี้

^{๗๐} ชำเลียง วุฒิจันทร์, การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๕), หน้า ๘๖.

๑. ขออนุญาตรื้อถอนและก่อสร้างศาสนวัตถุใหม่
๒. ขอสถาปนาวัด ตั้งวัด วัดพัฒนาตัวอย่าง
๓. ขอยกวัดร้างเป็นวัดที่มีภิกษุจำพรรษา
๔. ขอยกวัดเป็นพระอารามหลวง
๕. ขอยุบวัด รวมวัด
๖. วัดประสงฆ์อัคริภัย และวินาศภัย
๗. การประชุมตรวจการคณะสงฆ์
๘. การขอใช้ที่ดินทางราชการเพื่อสร้างวัด
๙. ขอพระราชทานวิสุงคามสีมา
๑๐. งานของงบประมาณอุดหนุนการบูรณะวัด^{๗๑}

กรมการศาสนา ได้ให้ความหมายไว้ว่า สาธารณูปการ หมายถึง การดำเนินการเกี่ยวกับการพัฒนาวัดด้านอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้วัดเอื้อประโยชน์ตามภารกิจของเจ้าอาวาสด้านอื่นๆ การพัฒนาเหล่านี้ ได้แก่ การดูแล การทำนุบำรุงรักษาสาธารณสมบัติของวัด การดูแลและรักษาสิ่งก่อสร้างอาคารสถานที่ เช่น พระอุโบสถ เมรุ อาคารเรียน หอธรรม ศาลาการเปรียญ เป็นต้น งานสาธารณูปการแต่ละวัดจะไม่เท่าเทียมกัน มากหรือน้อยขึ้นอยู่กับขนาดของเศรษฐกิจ ความต้องการของชุมชนและบารมีของเจ้าอาวาสหรือพระสงฆ์ในวัดเป็นสำคัญ^{๗๒}

มานพ พลไพรินทร์ กล่าวว่างานสาธารณูปการนั้นสืบเนื่องมาจากหน่วยย่อยที่สำคัญที่สุดของสถาบันพระพุทธศาสนาในสังคมไทย คือ วัด คนไทยไปตั้งถิ่นฐานอยู่ ณ ที่ใด เมื่อรวมกันขึ้นเป็นชุมชนก็เกิดความต้องการมีวัด มีพระสงฆ์ไว้สำหรับเป็นที่ทำบุญบำเพ็ญกุศลตามประเพณี และเป็นที่บวชเรียนของกุลบุตร จึงได้ช่วยกันสร้างวัดของตนหรือของชุมชนนั้นขึ้น เมื่อสร้างเสร็จแล้วก็อาราธนาพระสงฆ์มาอยู่ประจำ เป็นผู้นำทางศาสนาของชุมชน เป็นผู้ดูแลรักษาและจัดการวัดของประชาชน เกิดเป็นกิจการของวัดและของคณะสงฆ์ขึ้น การที่พระสงฆ์รับหน้าที่เป็นผู้ดูแลรักษาและจัดการวัดนี้ถือเป็นการช่วยเหลือประชาชน และกิจการด้านอื่นๆ ของวัดล้วนเป็นกิจการที่เป็นการช่วยเหลือ อุดหนุนหรือเกื้อกูลประชาชนผู้เป็นเจ้าของวัดนั้นหรือประชาชนทั่วไป จึงได้เรียกกิจการเกี่ยวกับการดูแลรักษาและจัดการวัดว่าสาธารณูปการ^{๗๓}

สรุป ความมุ่งหมายของการสาธารณูปการก็เพื่อบำรุงรักษาและส่งเสริมสร้างวัดให้เป็นที่ยอมรับประโยชน์แก่ประชาชนหรือสังคมผู้เป็นเจ้าของวัดนั้นให้วัฒนาสถาพรสืบต่อไป กิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาในด้านสาธารณูปการของวัดในปัจจุบัน

^{๗๑} พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตตโสภโณ), พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ รวมในผลงานทางวิชาการเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๒๗๔.

^{๗๒} กรมการศาสนา, หลักการบริหารและการจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๗.

^{๗๓} มานพ พลไพรินทร์, คู่มือบริหารกิจการคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๔๑), หน้า ๒๙๔.

การบริหารงานด้านสาธารณูปการ

หน่วยย่อยที่สำคัญที่สุดของสถาบันพระพุทธศาสนาในสังคมไทย คือ วัด คนไทยได้ไปตั้งถิ่นฐานอยู่ ณ ที่ใด เมื่อรวมกันขึ้นก็เป็นชุมชนก็เกิดความต้องการมีวัด มีพระสงฆ์ไว้สำหรับเป็นที่ทำบุญบำเพ็ญกุศลตามประเพณี และเป็นที่บวชเรียนศึกษาของกุลบุตร จึงได้ช่วยกันสร้างวัดของตนหรือของชุมชนนั้นขึ้นดังกล่าวแล้ว เมื่อสร้างวัดเสร็จแล้วก็จะอาราธนาพระสงฆ์มาอยู่ประจำเป็นผู้นำทางศาสนาของชุมชนและเป็นผู้ดูแลรักษาและจัดการวัดของประชาชนเกิดเป็นกิจการของวัดและของคณะสงฆ์ ขึ้น การที่พระสงฆ์รับหน้าที่เป็นผู้ดูแลรักษาและจัดการวัดนี้ ถือเป็นการช่วยเหลือประชาชนและกิจการอื่นๆ ของวัดก็ล้วนเป็นกิจการที่เป็นการช่วยเหลืออุดหนุนหรือเกื้อกูลประชาชนผู้เป็นเจ้าของวัดนั้น หรือประชาชนทั่วไป จึงได้เรียกกิจการเกี่ยวกับการดูแลรักษาและจัดการวัดว่า การสาธารณูปการ มาตรา ๓๗ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ได้บัญญัติให้เจ้าอาวาสมีหน้าที่ข้อแรกว่า ๑ บำรุงรักษาวัดจัดการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดีการสาธารณูปการ จึงเป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาสและคณะสงฆ์ตามกฎหมายในปัจจุบัน ด้วยประการฉะนี้

ในพหุบุการสูตร (มีข้อความอันเกี่ยวกับสาธารณูปการตอนหนึ่ง) ว่า ภิกษุเจ้าอาวาสที่เป็นผู้มีอุปการะมากต้องประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ คือ^{๗๔} เป็นผู้มีศีล ฯลฯ สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ปฏิสังขรณ์เสนาสนะที่หักพัง เมื่อภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่เข้ามาแล้ว มีภิกษุจากแคว้นต่างๆ ยอมเข้าไปบอกกล่าวให้สัถย์ ๑๐๐ คนทำนุบำรุงผู้มีอายุทั้งหลาย มีภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่เข้ามาแล้ว มีภิกษุจากแคว้นต่างๆ ขอเชิญท่านทั้งหลายทำบุญ เป็นสมัยทำบุญ เป็นผู้ได้ตามปรารถนาโดยไม่ยากไม่ลำบาก ซึ่งญาณ ๔ อันมีในจิตยิ่ง เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน

ภาระขององค์การสาธารณูปการตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ เท่ากับเป็นองค์การรักษาศาสนา เพื่อสนับสนุนองค์การปกครอง ศึกษาและเผยแผ่ของวัดหรือคณะสงฆ์ให้ดำเนินไปด้วยสะดวกสบายหรือเท่ากับเป็นภาระของแม่บ้านหรือสมภารขององค์การทั้งหลายก็ได้ ตามระเบียบงานในหน้าที่กรรมการสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๘ ได้แบ่งงานบริหารไว้สำหรับองค์การสาธารณูปการขอยกตัวอย่างขึ้นจังหวัดดังนี้

ขอ ๑๐ สาธารณูปการจังหวัดมีหน้าที่ดังนี้

(๑) ตรวจตราดูแลวัดในเขตจังหวัดของตน เห็นส่วนใดยังไม่เป็นระเบียบเรียบร้อยก็ควรแนะนำให้จัดทำให้เรียบร้อย

(๒) แนะนำให้ทำให้แก้ไขสิ่งที่ไม่ถูกต้องตามสุขลักษณะให้เป็นไปถูกต้องตามสุขลักษณะ

(๓) แนะนำให้สนใจที่จะทำสิ่งซึ่งไม่สามารถจะทำในทันทีในโอกาสที่สามารถ

(๔) ช่วยเหลือแนะนำ ควบคุม แผนแบบ แผนผังและการก่อสร้างของวัด ตามแบบสาธารณูปการ

(๕) ช่วยเหลือแนะนำในเรื่องบัญชีรับ - จ่ายเงินผลประโยชน์ของวัด หรือเงินการกุศลเป็นคราวๆ ให้เป็นไปโดยถูกต้อง

^{๗๔} ๐.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๓๔/๓๓๖.

(๖) ต้องสอดส่องดูแลผลประโยชน์ของวัดอันเกิดจากที่วัดหรือที่ธรณีสงฆ์ให้เป็นไปโดยเหมาะสมและตรวจที่วัดหรือที่ธรณีสงฆ์ที่วัดร้าง ว่าควรจะทำให้เกิดประโยชน์อย่างไรบ้าง

(๗) ช่วยเหลือแนะนำในการทำบัญชีครุภัณฑ์ ทรัพย์สินของวัดขึ้นไว้เป็นหลักฐาน

(๘) ช่วยเหลือแนะนำในการที่จะจัดให้มีโฉนดของวัด ขึ้นไว้เป็นหลักฐาน

(๙) วัดใดจะมีงานเป็นการประจำปีก็ดี เป็นการพิเศษก็ดี ต้องสอดส่องกวาดขันอย่าให้มีการเล่นที่อุจาดลามกหรืออบายมุข เช่น การพนันเขาแทรกแข่งเป็นอันตราย

(๑๐) กิจการใดที่มีได้ระบุไว้ในที่นี้ ถ้ามีลักษณะเกี่ยวกับสาธารณูปการให้เป็นหน้าที่สาธารณูปการจังหวัดพึงปฏิบัติ

จะเห็นได้ว่า งานในหน้าที่ขององค์การสาธารณูปการ ก็คือเรื่องวัดและศาสนสมบัติของวัดเป็นส่วนใหญ่แนวระเบียบนี้จะถูกยกเลิกไปเพราะองค์การได้ถูกยกเลิกไปตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ก็ตามแต่เรื่องวัดและศาสนสมบัติของวัดหาได้ถูกยกเลิกไปด้วยไม่ จึงมีงานด้านสาธารณูปการให้ต้องศึกษาต่องปฏิบัติตลอดไปไม่ลาสมัย

สรุปได้ว่า การสาธารณูปการจะเน้นในส่วนบำรุงรักษาวัดและ ศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี เป็นหน้าที่ของผู้บริหารวัดและคณะสงฆ์โดยตรง ในส่วนของรัฐและพุทธบริษัท จะต้องอุปถัมภ์ด้วยไม่ว่าจะเป็นการก่อสร้างหรือบูรณะรักษาเสนาสนะของพระสงฆ์ พระสังฆาธิการทุกรูปต้องมองเห็นความสำคัญของการจัดทำแผนแม่บทการก่อสร้าง และรู้จักวิธีการบริหารงานสาธารณูปการเป็นอย่างดี มีเทคนิคและวิธีการขอคำปรึกษากับหน่วยงานราชการที่รับผิดชอบ การบริหารจัดการงานสาธารณูปการที่ดี จะต้องรู้จักวิธีบูรณปฏิสังขรณ์ โดยยึดหลักการบริหารบูรณปฏิสังขรณ์ การรักษาดูแล ทำนุบำรุง ศาสนวัตถุและศาสนสถานและการจัดทำวัดให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง งานสาธารณูปการเป็นงานสำคัญ โดยเฉพาะเป็นงานระดับบารมีเจ้าอาวาส และเป็นงานละเอียดอ่อน เป็นงานระดับท้องถิ่นและการพระศาสนา เป็นงานที่ให้ความสำคัญแก่เจ้าอาวาสและเห็นผลงานของเจ้าอาวาสได้เร็วกว่างานด้านอื่นๆ การควบคุมส่งเสริมการสาธารณูปการ จึงถือเป็นหน้าที่อันสำคัญของเจ้าคณะทุกระดับชั้น

๖.งานด้านการสาธารณสงเคราะห์

ความหมายเกี่ยวกับสาธารณสงเคราะห์

งานสาธารณสงเคราะห์เป็นงานเกี่ยวกับการสงเคราะห์ชุมชนและสังคมโดยมีวัดและพระภิกษุเป็นแกนนำ ได้แก่โครงการปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติ เพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานโครงการบรรพชาอุปสมบทสามเณรภาคฤดูร้อน โครงการสงเคราะห์พระภิกษุสามเณรและวัดที่ประสบภัยและขาดแคลน วัด เจ้าอาวาส พระภิกษุเป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชนและสังคม เช่น ให้สถานที่เป็นที่จัดประชุม อบรมเยาวชนและประชาชนด้านอาชีพต่างๆ การสร้างถนนเข้าหมู่บ้าน การออมทรัพย์ให้สถานที่เป็นแหล่งประปาหมู่บ้าน การสนับสนุนทุนการศึกษาแก่เด็กนักเรียน การช่วยเหลือผู้ป่วย ผู้ยากไร้ เป็นต้น

วัดกับบ้าน หรือพระสงฆ์กับชาวบ้านนั้น ไม่ว่าครั้งสมัยพุทธกาล หรือสมัยปัจจุบันย่อมต้องมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันไม่ทางใดก็ทางหนึ่งเสมอ เพราะวัดและพระสงฆ์เป็นสถาบันหลักเป็นสถาบันสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่มีความผูกพันเกื้อกูลซึ่งกันและกัน และกับชุมชนชาวบ้านมาเป็น

ระยะเวลายาวนานนับตั้งแต่เริ่มแรกของการมีวัดเกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา ซึ่งมีผู้ให้แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องสาธารณสงเคราะห์ ไว้ดังนี้

กรมการศาสนา ได้ให้ความหมาย ไว้ว่า การสาธารณสงเคราะห์ หมายถึง การดำเนินการช่วยเหลือสังคมทางวัตถุในรูปแบบต่างๆ ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย ได้แก่ โครงการอุปสมบทและบรรพชาพระสงฆ์ สามเณรภาคฤดูร้อน โครงการสงเคราะห์พระสงฆ์ สามเณรที่วัดประสบภัยขาดแคลน วัดและเจ้าอาวาส พระสงฆ์เป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชนและสังคม เช่น ให้สถานที่เป็นที่จัดประชุมอบรมเยาวชนและประชาชนด้านอาชีพต่างๆ การสร้างถนนเข้าหมู่บ้าน การออมทรัพย์ ให้สถานที่เป็นแหล่งประปาหมู่บ้าน การช่วยเหลือผู้ยากไร้ เป็นต้น^{๗๕}

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ได้ให้แนวความคิดเกี่ยวกับหลักการบริหารวัดด้านสาธารณสงเคราะห์สมัยใหม่ ดังนี้

๑. การสร้างค่านิยม ได้แก่ การสร้างฉันทะให้เกิด ทั้งแก่ผู้บริหารเองด้วย และผู้ที่อยู่ในโครงสร้างการบริหารนั้นด้วย เพื่อให้เกิดแนวคิดและการประพฤติปฏิบัติเป็นไปในแนวทางระบบ แบบแผนที่ได้วางไว้ เพื่อการบริหารวัด จะเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผลอย่างสูงสุด

๒. จัดโครงสร้าง ได้แก่ การสร้างรูปแบบระบบการบริหารให้เหมาะสม เป็นไปตามเป้าหมายหรือจุดประสงค์ที่ได้วางไว้ โครงสร้างจึงถือว่าเป็นส่วนสำคัญอีกส่วนหนึ่ง ในการสร้างความสำเร็จให้แก่การบริหารวัดของท่าน

๓. จัดระบบงาน ได้แก่ การรักษการบริหารต่างๆ ที่อยู่ภายในวัด ให้เป็นไปอย่างมีระบบ และเป็นระเบียบเพื่อไม่ให้เกิดความสับสนในการดำเนินงานและเป็นการง่ายแก่การตรวจสอบ

๔. จัดกิจกรรม ได้แก่ การสร้างรูปแบบในเชิงปฏิบัติ ให้สอดคล้องกับการบริหารงาน เพื่อให้การบริหารงานเป็นไปในด้านทฤษฎีและการปฏิบัติ

๕. บุคลากร ได้แก่ บุคคลผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการบริหารงานไม่ว่าจะเป็นผู้บริหารหรือผู้อยู่อาศัยในวัดนั้นๆ การเลือกบุคคลให้เหมาะสมกับความรู้ความสามารถ เป็นสิ่งที่ควรตระหนักอย่างยิ่ง เพราะการบริหารงานของท่านจะสำเร็จหรือไม่ ส่วนนี้นับว่าเป็นส่วนสำคัญ ดังนั้นจึงควรเลือกใช้บุคคลให้เหมาะสม

๖. เสริมทักษะ ได้แก่ การสร้างความรู้เพิ่มเติมแก่บุคลากรที่มีอยู่ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เพื่อให้การบริหารงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพเช่นกัน

๗. กลยุทธ์ ได้แก่ วิธีการหรือกลวิธีที่ท่านเลือกใช้ในการบริหารนั้น ระบบ รูปแบบ ต้องเหมาะสมกับปัจจัยต่างๆ ที่กล่าวมาแล้ว^{๗๖}

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้ามกุฎราชกุมาร (ช่วง วรปุลโย) ได้กล่าวถึงแนวคิดการบริหารวัดด้านงานสาธารณสงเคราะห์ ว่า ต้องปฏิบัติให้ได้ตามหลัก สะอาด สว่าง และสงบ ดังนี้

๑. สะอาด หมายถึง การดูแลและการจัดการวัดที่ดี ไม่สกปรกกรุงรัง จัดเสนาสนะเป็นระเบียบเรียบร้อย เป็นที่เกิดศรัทธาปสาทะแก่ผู้มาพบเห็น ไม่สร้างความขุ่นข้องใจแก่ผู้มาเยือน

^{๗๕} กรมการศาสนา, คู่มือการบริหารจัดการวัดฉบับย่อ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๗.

^{๗๖} สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, วัดพัฒนา ๔๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๖), หน้า ๔๖ - ๔๘.

๒. สว่าง หมายถึง การจัดวัดที่ดูโปร่ง สบายตา ไม่รกทึบ หรือมีความสลับซับซ้อน เน้นความเรียบง่ายและประโยชน์ให้สูงสุด

๓. สงบ หมายถึง วัดเป็นสถานที่ที่สงบจากอบายมุข ไม่มีเสียงอึกทึกครึกโครม ร่มเย็นเป็นสุข ด้วยสภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ^{๗๗}

พระพุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวไว้ว่า ในการสงเคราะห์ พระพุทธองค์ยังทรงให้หลักการสงเคราะห์แก่ผู้อื่น ดังนี้

๑. พุทธศาสนามีหลักคติเตือนการสงเคราะห์ ชนิดที่ยิ่งทำไปผู้รับการสงเคราะห์ยิ่งจมดิ่งในทางจิตวิญญูณลงไป

๒. ต้องระวังการสงเคราะห์ บางทีทำให้ผู้รับการสงเคราะห์อ่อนแอลงไปก็มี ทำให้เขาเกิดนิสัยที่รอการช่วยเหลือจากผู้อื่น

๓. การสงเคราะห์ที่ดี ในที่สุดจะทำให้เกิดนิสัยอยากจะช่วยผู้อื่นขึ้นมา ไม่ทำให้เขาเกิดนิสัยที่รอการช่วยเหลือจากผู้อื่น^{๗๘}

พระราชวรมณี (ประยูร ปยุตโต) ได้ให้ความหมายของคำว่า “สังคมสงเคราะห์” ว่า หมายถึง “การยึดเหนี่ยวจิตใจ ประสานหมู่ชนให้รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หรือการให้สังคมรวมกลุ่มกัน อยู่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่แตกกระจัดกระจาย” และท่านยังกล่าวต่อไปอีกว่า การสังคมสงเคราะห์ไม่ใช่เป็นเพียงการนำสิ่งของไปแจกหรือไปให้เท่านั้น เพราะการทำอย่างนั้นไม่สามารถทำให้เขาช่วยตัวเองได้ ในขณะที่ปรัชญาของงานสังคมสงเคราะห์ที่เป็นงานในส่วนที่เกี่ยวกับการให้ความช่วยเหลือทั้งผู้ที่เดือดร้อนและไม่เดือดร้อนให้สามารถช่วยตนเองได้เข้ากับหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา คือหลักของสังคหธรรม ๔ ประการ ได้แก่

๑. ทาน การให้ปัน คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละแบ่งปันช่วยเหลือสงเคราะห์ด้วยปัจจัยสี่ ทุนหรือทรัพย์สินสิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้ ความเข้าใจในศิลปะวิทยาการต่างๆ

๒. ปิยวาจา การพูดจาไพเราะอ่อนหวาน พูดอย่างรักกันคือกล่าวคำสุภาพ ไพเราะน่าฟัง ชี้แจง แนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผลเป็นหลักฐานชักจูงในทางที่ดีงาม หรือคำแสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจ สมานสามัคคี เกิดไมตรีทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

๓. อตถจริยา การบำเพ็ญประโยชน์ ทำประโยชน์แก่เขา คือช่วยเหลือด้วยแรงกายและชวนช่วยช่วยกิจกรรมต่างๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์รวมทั้งช่วยแก้ปัญหา และช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม

๔. สมานัตตตา การวางตนให้เข้ากับผู้ที่มารับการสงเคราะห์ได้คือ ไม่ไว้ตัวจนเกินไปจนใครใคร่เข้าไม่ติด ทำตัวให้เข้ากับเขาได้ วางตนเสมอต้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาค ปฏิบัติ

^{๗๗} สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, **วัดพัฒนา ๕๐**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐), หน้า ๒๖ - ๒๗.

^{๗๘} **พุทธทาสภิกขุ, การสังคมสงเคราะห์ที่ยังขาดอยู่**, (นนทบุรี : บริษัทพิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๑๖ - ๑๗.

สม่ำเสมอต่อคนทั้งหลาย ไม่เอาเปรียบและเสมอในสุข ทุกข์ คือร่วมสุขร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน^{๗๙}

พระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ ฝุสฺสธมฺโม) ได้กล่าวไว้ว่า การสาธารณสงเคราะห์ เป็นงานในส่วนไม่ว่าจะเป็นการก่อสร้างถนนทำสะพาน ศาลาพักร้อนงานนี้จะมี อบต. เข้ามาทำหน้าที่ ส่วนที่คณะสงฆ์จะช่วยสังคมได้ เช่น การช่วยเหลือผู้ยากไร้เพราะถูกไฟไหม้บ้าน การจัดหน่วยบรรเทาสาธารณภัยหรือการจัดการให้ฟรีในพิธีงานศพ ไม่เก็บค่าน้ำค่าไฟไม่เก็บค่าเจ้าพนักงาน หากเขามีศรัทธาก็จะทำบุญ ส่วนนี้ก็จะช่วยบรรเทาทุกข์ให้กับชาวบ้านที่เป็นพุทธศาสนิกชนได้ ตลอดทั้งให้การช่วยเหลือสังคมทั้งภายในวัดและนอกวัด ภายในวัด เช่น อำนวยความสะดวกแก่ผู้มาฟังมาทำบุญที่วัดให้เหมาะสมและวัดต้องสะอาด สะดวกสบาย ภายนอกวัด เช่น สงเคราะห์ช่วยเหลือชาวบ้านที่มีทุกข์เท่าที่จะทำได้อย่างหนึ่งดูดย^{๘๐}

พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปฺปโย) กล่าวไว้ว่า การสาธารณสงเคราะห์ เป็นกิจกรรมที่วัดหรือพระภิกษุสงฆ์ดำเนินกิจการเพื่อให้เป็นสาธารณประโยชน์ในด้านสังคมสงเคราะห์ ทั้งการสงเคราะห์บุคคลและสาธารณสงเคราะห์ แยกโดยลักษณะมี ๔ ประการ คือ

๑. การดำเนินกิจการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล ได้แก่ การที่วัดหรือคณะสงฆ์ดำเนินกิจการเอง ซึ่งกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งที่มิว่าวัตถุประสงค์ให้เป็นสาธารณประโยชน์ เช่น กิจการหน่วยอบรมประชาชนตำบล กิจการห้องสมุดเพื่อประชาชน จัดอบรมวิชาชีพให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น เป็นต้น

๒. การช่วยเหลือเกื้อกูลกิจการของผู้อื่นเพื่อสาธารณประโยชน์ ได้แก่ การช่วยเหลือสนับสนุนส่งเสริมกิจการของรัฐหรือของเอกชนหรือผู้ใดผู้หนึ่งดำเนินการ และการนั้น เป็นไปเพื่อการสาธารณประโยชน์ เช่น การพัฒนาหมู่บ้าน การพัฒนาตำบล ขุดสระน้ำขนาดใหญ่ เพื่อเป็นแหล่งน้ำอุปโภคบริโภคและเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ การอนุรักษ์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมการจัดหาทุนเพื่อการสงเคราะห์และอื่นๆ

๓. การช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ ได้แก่ การสร้างถนน ขุดลอกคูคลอง การสร้างโรงพยาบาลและจัดซื้อ เครื่องมือแพทย์ การสร้างประปาหมู่บ้าน การสร้างเครื่องกำเนิดไฟฟ้า การปลูกต้นไม้ และอื่นๆ ข้อนี้มุ่งเอาเฉพาะการช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นของสาธารณประโยชน์

๔. การช่วยเหลือเกื้อกูลประชาชนทั่วไป ได้แก่ การช่วยเหลือประชาชนในการที่ควรช่วยเหลือ เช่น การจัดตั้ง หน่วยอาสาสมัครบรรเทาสาธารณภัย ช่วยเหลือประชาชน ทั้งด้านไฟไหม้และน้ำท่วม พร้อมทั้งมอบเครื่องอุปโภคบริโภคแก่ผู้ประสบภัย หรือในยามปกติ ก็ตั้งกองทุนหาอาหารเลี้ยงเด็กกำพร้าและเด็กด้อยโอกาส^{๘๑}

^{๗๙} พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), **พระพุทธศาสนากับการพัฒนาการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๒๑), หน้า ๒๖ - ๒๗.

^{๘๐} พระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ ฝุสฺสธมฺโม), **สารภาค ๑๕**, (กาญจนบุรี : สำนักพิมพ์ธรรมเมธี, ๒๕๔๘), หน้า ๒๕.

^{๘๑} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปฺปโย), **เอกสารประกอบการบรรยาย เรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๕๗ - ๕๘.

พระราชรัตนมุนี (ชัยวัฒน์ ปณฺณาสิริ) กล่าวถึงความสำคัญของภารกิจด้านนี้ว่า การสาธารณสงเคราะห์เป็นการจัดให้การสงเคราะห์ในด้านต่างๆ แก่ประชาชนผู้อุปถัมภ์บำรุงวัด ทายกทายิกาของวัดหรือประชาชนทั่วไป วัดเป็นส่วนหนึ่งของสังคม วัดอยู่ได้ก็ต้องพึ่งบ้านและบ้านอยู่ได้ก็ต้องพึ่งวัด วัดเป็นศูนย์กลางของสังคม พระสงฆ์เป็นที่พึ่งทางใจของประชาชน เมื่อประชาชนเดือดร้อนในเรื่องใดเรื่องหนึ่งก็เป็นหน้าที่ของวัดจะต้องจัดการสงเคราะห์ช่วยเหลือ การสาธารณสงเคราะห์จึงเป็นหน้าที่ของวัดและเจ้าอาวาสจะต้องดำเนินการบริหารงานทุกด้านเกี่ยวกับการสงเคราะห์ประชาชนในขอบเขตที่วัดจะทำได้^{๘๒}

พระมหาบัว ปิยวณฺโณ ได้กล่าวถึงการสาธารณสงเคราะห์ไว้ว่า เป็นการดำเนินการช่วยเหลือสังคมทางวัตถุและจิตใจในรูปแบบต่างๆ ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย ได้แก่โครงการบรรพชาและอุปสมบทพระภิกษุและสามเณรภาคฤดูร้อน โครงการสงเคราะห์ภิกษุสงฆ์สามเณรและวัดที่ประสบภัยขาดแคลน วัดและเจ้าอาวาสภิกษุสงฆ์ซึ่งเป็นผู้ดำเนินการพัฒนาชุมชนและสังคม เช่น ให้สถานที่เป็นที่จัดประชุมอบรมเยาวชนและประชาชนด้านอาชีพต่างๆ การสร้างถนนเข้าหมู่บ้าน การออมทรัพย์ให้สถานที่เป็นแหล่งประปาหมู่บ้านการสนับสนุนการศึกษาแก่เด็กนักเรียน การช่วยเหลือผู้ป่วยยากไร้ เป็นต้น^{๘๓}

ไพบุลย์ เสี่ยงก้อง อธิบัติกรมการศาสนา ได้กล่าวว่า งานสาธารณสงเคราะห์เป็นงานเกี่ยวกับการสงเคราะห์ชุมชนและสังคม โดยมีวัดและพระภิกษุสามเณรเป็นแกนนำ ได้แก่ โครงการอุปสมบท และบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน โครงการสงเคราะห์พระภิกษุสามเณร และวัดที่ประสบภัยขาดแคลน วัดเจ้าอาวาส พระภิกษุ เป็นผู้ดำเนินการพัฒนาชุมชนและสังคม เช่น ให้สถานที่เป็นที่จัดประชุม อบรมเยาวชน และประชาชนด้านอาชีพต่างๆ การสร้างถนนเข้าหมู่บ้าน การออมทรัพย์ให้สถานที่เป็นแหล่งประปาหมู่บ้าน การสนับสนุนทุนการศึกษาแก่เด็กนักเรียนการช่วยเหลือผู้ป่วยยากไร้^{๘๔}

สาธารณสงเคราะห์ หมายถึง การดำเนินการเพื่อให้เป็นสาธารณประโยชน์ของหน่วยงาน บุคคลหรือคณะบุคคล เว้นแต่การนั้นอยู่ในขอบข่ายแห่งการสงเคราะห์หรือ การช่วยเหลือเกื้อกูลอุดหนุนจนเจือกิจการของรัฐหรือของเอกชนที่ดำเนินการเพื่อสาธารณประโยชน์หรือการช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่ซึ่งจะเป็นสาธารณสมบัติหรือประชาชนทั่วไปและการเกื้อกูลทำประโยชน์ร่วมกันทั้งให้คำแนะนำ คำสอน ความคิดและวัตถุสิ่งของ ตามแนวคตินทางพระพุทธศาสนาถือว่าการให้ธรรมเป็นทานย่อมชนะการให้ทานทั้งปวง ฉะนั้น การสอนหนังสือก็ถือการแนะนำที่เกี่ยวกับความรู้ที่ดีจัดเป็นสาธารณประโยชน์ทั้งนั้น การสาธารณสงเคราะห์ แยกโดยลักษณะคือ

๑. การดำเนินการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล เช่น หน่วยอบรม อปต. ห้องสมุดเพื่อประชาชน มูลนิธิเพื่อคนยากจน

^{๘๒} พระราชรัตนมุนี (ชัยวัฒน์ ปณฺณาสิริ), การจัดสาธารณูปการและสาธารณสงเคราะห์ของวัด (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๘.), หน้า ๑๔.

^{๘๓} พระมหาบัว ปิยวณฺโณ, การจัดระเบียบสังคมวัด, (นนทบุรี : รุ่งโรจน์การพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๒๓.

^{๘๔} ไพบุลย์ เสี่ยงก้อง, “หลักการบริหารวัด” วัดพัฒนา ๔๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๔๔), หน้า ๒๖.

๒. การช่วยเหลือเกื้อกูลกิจการของผู้อื่นซึ่งเป็นไปเพื่อการสาธารณประโยชน์ เช่น การพัฒนาหมู่บ้าน การพัฒนาวัด เป็นต้น

๓. การช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ เช่น การสร้างถนนหนทาง การขุดคลอง การพัฒนาก่อสร้างวัดพัฒนาโรงเรียน เป็นต้น

๔. การช่วยเหลือเกื้อกูลประชาชนทั่วไป เช่น การช่วยเหลือผู้คนที่ตกทุกข์ได้ยากเพราะภัยทางธรรมชาติ เช่น ภัยแล้ง อุทกภัย อัคคีภัย เหล่านี้ถือว่าการสงเคราะห์ช่วยเหลือคนอื่นทั้งนั้นรวมไปถึงการสงเคราะห์คนวัยชรา สถานเด็กกำพร้า เป็นต้น

การสาธารณสงเคราะห์เป็นการแสดงบทบาทของภิกษุสงฆ์ ในด้านสังคมสงเคราะห์ ทั้งการสงเคราะห์บุคคล และสาธารณสงเคราะห์ โดยมีภิกษุสงฆ์เป็นผู้นำชุมชนในการบริจาคช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติต่างๆ เพราะภิกษุสงฆ์เป็นศูนย์กลางเชื่อมประสานระหว่างคนจนกับคนรวย ปัจจุบันที่ได้รับบริจาคม ภิกษุสงฆ์ก็ใช้ทำประโยชน์เป็นสาธารณกุศลและช่วยเหลือบุคคล ผู้ขาดแคลนและด้อยโอกาสดังกล่าวแล้ว การสาธารณสงเคราะห์เป็นการจัดการให้การสงเคราะห์ ในด้านต่างๆ แก่ประชาชน ผู้อุปถัมภ์บำรุงวัด ทายก ทายิกาของวัด หรือประชาชนทั่วไปวัดเป็นส่วนหนึ่งของสังคม วัดอยู่ได้ก็ต้องพึ่งบ้าน และบ้านอยู่ได้ ก็ต้องพึ่งวัด วัดเป็นศูนย์กลางของสังคม พระสงฆ์เป็นที่พึ่งทางใจของประชาชน เมื่อประชาชนเดือดร้อน ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ก็เป็นหน้าที่ทางวัด จะต้องจัดการสงเคราะห์ช่วยเหลือ การสาธารณสงเคราะห์จึงเป็นหน้าที่ของวัดและเจ้าอาวาสจะต้องดำเนินการบริหารงานทุกด้านเกี่ยวกับการสงเคราะห์ประชาชนในขอบเขตที่วัดจะสามารถจัดได้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติที่ว่าวัดเป็นของประชาชนเป็นที่ทำบุญบำเพ็ญกุศล ตามประเพณีของชาวบ้านของวัดภิกษุสงฆ์ สามเณร ในวัดอันมีเจ้าอาวาสเป็นหัวหน้าปกครอง ดูแล รักษา วัด มีหน้าที่ให้ความสะดวกแก่ประชาชน ในการทำบุญบำเพ็ญกุศลทั้งที่บ้านและวัด หรือที่อื่นใดในหมู่บ้าน ตำบลที่ตั้งวัดนั้นและหน้าที่จัดการสาธารณสงเคราะห์อื่นๆ แก่ประชาชน ในส่วนที่อยู่ในสมณวิสัยที่น่าจะจัดได้^{๘๕}

ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์ และคณะ ได้กล่าวถึง การสาธารณสงเคราะห์ว่าเป็นงานสำคัญของคณะสงฆ์ ซึ่งมหาเถรสมาคมได้กำหนดหน้าที่ให้ เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล มีหน้าที่ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความสงบเรียบร้อย การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ในเขตการปกครองของตน ให้ดำเนินไปด้วยดี^{๘๖}

บุญศรี พานะจิตต์ และคณะ กล่าวถึงความสำคัญของภารกิจด้านนี้ว่า การสาธารณสงเคราะห์เป็นการแสดงบทบาทของพระสงฆ์ ในด้านสังคมสงเคราะห์ทั้งการสงเคราะห์บุคคลและสาธารณสงเคราะห์ โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำชุมชนในการบริจาคช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติต่างๆ เพราะพระสงฆ์เป็นศูนย์กลางเชื่อมประสานระหว่างคนจนกับคนรวย ปัจจุบันที่ได้รับบริจาคมพระสงฆ์

^{๘๕} พระครูปลัดอาทิตย อดุลเวที (ทองดี), “การศึกษาแนวคิดและวิธีการปกครองคณะสงฆ์ของพระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) : ศึกษาเฉพาะกรณีพระสังฆาธิการในเขตปกครองภาค ๒”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖).

^{๘๖} ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์, การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑๘.

ก็ใช้ทำประโยชน์เป็นสาธารณกุศลและช่วยเหลือบุคคลผู้ขาดแคลนและด้อยโอกาส และลักษณะการสาธารณสงเคราะห์มี ๔ ลักษณะ ดังนี้

๑. การดำเนินกิจกรรมเพื่อการช่วยเหลือเกื้อกูล ได้แก่ การที่วัดหรือคณะสงฆ์ดำเนินการเองซึ่งกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งที่มิวัตถุประสงค์ให้เป็นสาธารณประโยชน์ เช่น กิจการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล กิจการห้องสมุดเพื่อประชาชน จัดอบรมวิชาชีพให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น เป็นต้น

๒. การช่วยเหลือเกื้อกูลกิจการของผู้อื่นเพื่อสาธารณประโยชน์ ได้แก่ การช่วยเหลือสนับสนุนส่งเสริมกิจการของรัฐ หรือของเอกชน หรือผู้ใดผู้หนึ่งดำเนินการ และการนั้นเป็นไปเพื่อการสาธารณประโยชน์ เช่น การพัฒนาหมู่บ้าน การพัฒนาตำบล ขุดสระน้ำขนาดใหญ่ เพื่อเป็นแหล่งน้ำอุปโภค และเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ อนุรักษ์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมจัดหาทุนเพื่อการสงเคราะห์ และอื่นๆ

๓. การช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ ได้แก่ การสร้างถนน ขุดลอกคูคลอง สร้างโรงพยาบาล และจัดซื้อเครื่องมือแพทย์ สร้างการประปา สร้างเครื่องมือกำเนิดไฟฟ้า ปลุกต้นไม้ และอื่นๆ ข้อนี้ มุ่งเอาเฉพาะการช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นส่วนของสาธารณประโยชน์

๔. การช่วยเหลือเกื้อกูลประชาชนทั่วไป ได้แก่ การช่วยเหลือประชาชนในการที่ควรช่วยเหลือ เช่น จัดตั้งหน่วยอาสาสมัครบรรเทาสาธารณภัย ช่วยเหลือประชาชนทั้งด้านไฟไหม้ และน้ำท่วม พร้อมมอบเครื่องอุปโภคแก่ผู้ประสบภัย หรือในยามปกติก็ตั้งกองทุนเลี้ยงเด็กกำพร้า และเด็กด้อยโอกาส^{๘๗}

อาร์เทอร์ (Arthur E. Fink) ได้กล่าวว่า การสังคมสงเคราะห์ เป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ในการจัดบริการเพื่อช่วยส่งเสริมพัฒนาขีดความสามารถภายในของแต่ละบุคคล ทำให้เขาทั้งหลายสามารถทำหน้าที่ของตนเองในสังคม (Social Functioning) ได้อย่างเหมาะสม อีกทั้งยังรู้จักใช้ศิลป์ที่จะนำศาสตร์ต่างๆ มาใช้อย่างผสมผสานกลมกลืนในการช่วยเหลือผู้รับบริการทั้งระดับบุคคล กลุ่ม และชุมชน^{๘๘}

เฮอเบิร์ต (Herbert H. Stroup) ได้ให้คำจำกัดความว่า การสังคมสงเคราะห์ คือ ความมีศิลป์ในการใช้ทรัพยากร ตลอดจนความคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผล เพื่อให้เกิดผลดีแก่การให้บริการ ช่วยบรรเทาปัญหาความเดือดร้อน และทำให้เกิดการตอบสนองความต้องการของบุคคล กลุ่ม ชุมชน และนักสังคมสงเคราะห์สามารถใช้วิธีการตามหลักการทางวิทยาศาสตร์เพื่อที่จะให้ผู้รับบริการหรือกลุ่มเป้าหมายสามารถช่วยตนเองได้^{๘๙}

สรุปได้ว่า งานสาธารณสงเคราะห์ เป็นงานเกี่ยวกับการที่พระสงฆ์ให้ความสงเคราะห์ประชาชนในชุมชนและสังคม โดยมีวัดและพระภิกษุสามเณรเป็นผู้นำที่สำคัญ และเป็นการดำเนินการ

^{๘๗} บุญศรี พานะจิตต์, “ความสำเร็จในการปฏิบัติการกิจของวัด : ศึกษาเฉพาะกรณี วัดสวนแก้ว อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี”, หน้า ๒๕.

^{๘๘} Arthur E. Fink, *The Field of Social Work*, New York : Holt, Rinehart and Winston, 1974, pp. 3.

^{๘๙} Herbert H. Stroup, *Social Work : An introduction to the Field* 2nd col, (New York : American Book, 1960), pp. 1 – 2.

ช่วยเหลือสังคมทางวัตถุและจิตใจในรูปแบบต่างๆ ได้แก่ ด้านการพัฒนาจิตใจ ด้านการพัฒนาชุมชน และท้องถิ่น ด้านการส่งเสริมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม เป็นต้น ดังนั้น งานด้านการสาธารณสงเคราะห์ของพระสงฆ์ นอกจากจะเป็นการช่วยเหลือชาวบ้าน ในสิ่งที่พวกเขาต้องการและมีความจำเป็นแล้ว ยังเป็นการสร้างความผูกพันระหว่างวัดกับบ้านอีกทางหนึ่งด้วย ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัยและกฎหมาย กฏระเบียบของบ้านเมือง เพื่อมุ่งพัฒนาทั้งทางคุณภาพชีวิตของประชาชนทั้งทางวัตถุและจิตใจให้มีความสมดุลทั้งกาย วาจา และใจอันจะนำมาความสุข ความเจริญพัฒนามาสู่วัดและชุมชนสังคมประเทศชาติต่อไป

ความสำคัญของงานด้านสาธารณสงเคราะห์

จากการค้นคว้าเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวกับความสำคัญของงานด้านสาธารณสงเคราะห์ พบว่า มีพระมหาเถระ และนักวิชาการ หลายท่าน ได้ให้หลักและอธิบายไว้ดังนี้ การดำเนินกิจการเพื่อให้เป็นสาธารณประโยชน์ของหน่วยงาน บุคคลหรือคณะบุคคล เว้นแต่การนั้นอยู่ในขอบข่ายแห่งการสงเคราะห์ หรือการช่วยเหลือเกื้อกูลอุดหนุนจนเจือกิจการของรัฐหรือของเอกชนที่ดำเนินการเพื่อสาธารณประโยชน์หรือการช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่ซึ่งจะเป็นสาธารณสมบัติหรือประชาชนทั่วไป และการเกื้อกูลทำประโยชน์ร่วมกันทั้งให้คำแนะนำสอนความคิดและวัตถุสิ่งของ ตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนา ถือว่าการให้ธรรมเป็นทานย่อมชนะการให้ทานทั้งปวง ฉะนั้น การสอนหนังสือก็ถือเป็นการแนะนำที่เกี่ยวกับความรู้ที่ดีจัดเป็นสาธารณประโยชน์ทั้งนั้น

เมื่อกล่าวโดยสรุปว่า การบริหารวัดด้านงานสาธารณสงเคราะห์ว่าควรจัดวัดให้เป็น ๗ โรง คือ

๑. วัดเป็นโรงธรรม ได้แก่ ต้องพัฒนาวัดให้เป็นทีสอนธรรมะ ให้เป็นสถานที่เทศน์ วัดใดไม่มีการสอนธรรมะประชาชน ไม่มีการเทศน์ตลอดจนการไหว้พระสวดมนต์ร่วมกับประชาชน วัดนั้นจะค่อยๆ เสื่อมไป

๒. วัดเป็นโรงทิม คือ เป็นที่สวดศพ เป็นที่เก็บศพ เป็นที่ฝังศพ นี่เป็นผลประโยชน์ที่วัดจะต้องมีอยู่ และอย่าไปรังเกียจศพ เพราะคนบ้านไหนก็อยากจะตายอยู่บ้านนั้น อยากจะเผาศพที่วัดนั้น

๓. วัดเป็นโรงละคร คือ เป็นโรงหนังโรงละคร ต้องจัดที่ส่วนหนึ่งไว้ประจำอย่าไปรังเกียจหนังละคร เพราะนั่นเป็นการแสดงพื้นบ้าน เท่ากับว่าเจ้าอาวาสวัดนั้นๆ ได้ศิลปินไว้ใช้งานในงานต่างๆ

๔. วัดเป็นโรงพยาบาล วัดจะต้องให้การดูแลเอาใจใส่ประชาชนในเรื่องสุขภาพพลานามัย แต่ก่อนแต่โรมาพระสงฆ์นอกจากมีความรู้ในทางธรรมะแล้ว ท่านมักจะเรียนเรื่องสมุนไพรต่างๆ ให้การสงเคราะห์ประชาชนด้วยการบำบัดรักษา

๕. วัดเป็นโรงเรียน ปัจจุบันแม้ไม่ได้สอนในศาลาวัด แต่เจ้าอาวาสจะต้องมีบทบาทในโรงเรียนด้วยการให้เห็นว่าโรงเรียนเป็นโรงเรียนวัด

๖. วัดเป็นโรงแรม หมายถึง การทำวัดให้เป็นที่พักผ่อนรับประชาชน เป็นที่ปฏิสังขรณ์การเป็นที่พักพิงสำหรับพระอาคันตุกะ หรือเป็นที่พึ่งพิงอาศัยของประชาชนเมื่อเกิดภัยพิบัติ

๗. วัดเป็นโรงงาน คือ วัดต้องมีการก่อสร้างพระสังฆาธิการแห่งวัดนั้นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส หรือพระในวัดต้องมีฝีมือ และเนื่องจากวัดมีการก่อสร้างนั่นเอง

การพัฒนาฝีมือของพระเถรในการส่งไปคุมงาน ไปดูงาน ไปศึกษางานกับช่างหรือการผลิตช่างมีความสำคัญ^{๙๐}

สุทธิพงศ์ ตันตยาพิศาลสุทธิ ได้กล่าวถึง การสาธารณสงเคราะห์ ว่า เป็นงานสำคัญของคณะสงฆ์ เป็นกิจการอันหนึ่งของคณะสงฆ์ เช่นเดียวกับการสงเคราะห์ด้านอื่นๆ ซึ่งวิธีการดำเนินงานนั้น จะต้องเป็นไปตามที่กำหนดในระเบียบมหาเถรสมาคม และในอำนาจหน้าที่ของบทบาทพระสงฆ์ จึงกล่าวได้ว่า การสาธารณสงเคราะห์ เป็นกิจการของคณะสงฆ์โดยแท้^{๙๑}

สรุปได้ว่า จากบทบาทความสำคัญของพระสงฆ์ในงานด้านสาธารณสงเคราะห์นั้น สรุปได้ว่า วัดและพระสงฆ์มีบทบาทและหน้าที่ที่สำคัญ ด้านสาธารณสงเคราะห์แก่ประชาชนและชุมชนเป็นอย่างมาก เป็นการดำเนินการช่วยเหลือสังคมทางวัตถุและพัฒนาจิตใจควบคู่กันไปในรูปแบบต่างๆ ที่ไม่ขัดกับพระธรรมวินัย และงานสาธารณสงเคราะห์นอกจากจะเป็นการช่วยเหลือผู้คนในสิ่งที่เขาต้องการ และมีความจำเป็นแล้ว ยังเป็นการสร้างความผูกพันระหว่างพระสงฆ์ วัด และชาวบ้านชุมชน และหน่วยงานของรัฐ หน่วยงานเอกชน อย่างดีที่สุดอีกทางหนึ่งและที่สำคัญเป็นการเผยแผ่หลักธรรมของพระพุทธศาสนาให้กว้างขวางและยั่งยืนด้วยการนากิจการคณะสงฆ์ด้านการสาธารณสงเคราะห์เป็นตัวชี้นำ

หลักธรรมที่สนับสนุนงานสาธารณสงเคราะห์

จากการศึกษาบททวนวรรณกรรม เอกสารเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่เป็นเครื่องช่วยสนับสนุนงานด้านสาธารณสงเคราะห์ พบว่า คำสอนในพระพุทธศาสนามีหลายข้อที่กล่าวถึงเรื่องนี้ การสาธารณสงเคราะห์อันเป็นคุณธรรมสำคัญของการให้บริการ เป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมการช่วยเหลือผู้อื่น และหลักการอยู่ร่วมกันโดยทั่วไปต้องมีความเคารพ ความสามัคคี ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่งในเรื่องนี้มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้หลักการและอธิบายไว้ ดังนี้

พรหมวิหาร ๔ ประการเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่จะต้องให้มีอยู่ประจำในจิตใจ และเป็นท่าทีของจิตใจที่จะทำให้แสดงออกหรือปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างถูกต้องโดยสอดคล้องกับสถานการณ์ทั้ง ๔ ที่ประสบ กล่าวคือ

๑. ในสถานการณ์ที่เขาอยู่เป็นปกติ เราก็มีย เมตตา คือ ความเป็นมิตรไมตรี ความมีน้ำใจปรารถนาดี ต้องการให้เขามีความสุข ซึ่งหมายถึงความปรารถนาดีต่อผู้อื่นรวมทั้งแต่ละคนๆ ที่เราเกี่ยวข้อง ขยายออกไปจนถึงความปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์หรือต่อสังคมทั้งหมดทั่วทั้งโลก เมตตานี้เป็นคุณธรรมพื้นฐานในประการแรกที่ต้องมี ซึ่งใช้ในยามปกติ คือ เมื่อคนอื่นเขาอยู่กันเป็นปกติ เราก็มียเมตตาปรารถนาดี คิดหาทางสร้างสรรค์ความสุขความเจริญให้เขาเรื่อยไป

^{๙๐} กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, **วัดพัฒนา ๔๓**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓๒ - ๑๓๘.

^{๙๑} สุทธิพงศ์ ตันตยาพิศาลสุทธิ, **พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎกระทรวง กฎมหาเถรสมาคม พร้อมด้วยระเบียบและคำสั่งมหาเถรสมาคมเกี่ยวกับการคณะสงฆ์และการศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๔๑), หน้า ๘ - ๙.

๒. ในสถานการณ์ที่เขาตกต่ำเดือดร้อน เราก็มียุติธรรม คือ ความพลอยรู้สึกไหวตามความทุกข์ ความเดือดร้อน หรือปัญหาของเขา และต้องการช่วยเหลือปลดปล่อยให้เขาพ้นจากความทุกข์ ความเดือดร้อนนั้น กรณีนี้นอกจากเมตตา คือเมตตาใช้ในยามปกติ แต่เมื่อเขาตกต่ำลงไปกลายเป็นเดือดร้อนเป็นทุกข์ เราก็มียุติธรรม ใฝ่ใจช่วยบำบัดทุกข์ให้

๓. ในสถานการณ์ที่เขาขยับสูงขึ้นไปในความดีงาม สุขความสำเร็จ เราก็มียุติธรรม หมายความว่า เมื่อเขาเปลี่ยนไปในทางขึ้นสูง ได้ดีมีสุข ทำสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ประสบความสำเร็จ เราก็มียุติธรรม คือพลอยยินดีด้วย ช่วยส่งเสริมสนับสนุนในวงการทำงานตลอดจนการเป็นผู้นำทั่วไป นั้น เรื่องที่สำคัญมากก็คือ เมื่อคนมีปัญหา มีทุกข์เดือดร้อน เช่น เจ็บไข้ได้ป่วย หรือยากไร้ขาดแคลน ก็ต้องมีกรุณาที่จะเอาใจใส่แก้ปัญหา เมื่อมีคนประสบผลสำเร็จในการทำสิ่งดีงาม ทำให้อะไรต่ออะไร พัฒนาก้าวหน้าไป ก็ต้องมีกรุณาช่วยส่งเสริมสนับสนุนแต่ในยามปกติก็ต้องไม่ปล่อยปละละเลย ต้องเอาใจใส่ต่อการที่จะทำให้เขาอยู่ดีมีสุข เช่น มีสุขภาพดี อยู่ในวิถีทางของความสุขความเจริญ และการพัฒนาสืบต่อไป คือ ต้องมีเมตตาปรารถนาดี

ถ้าปฏิบัติได้อย่างนี้จะทำให้กิจการงาน และประโยชน์สุขที่มุ่งหมายพร้อมที่จะสำเร็จผลหนึ่งก็จะเกิดขึ้นในตัวผู้นำ คือ “ปิโย” แปลว่า “ผู้เป็นที่รัก” กล่าวคือผู้ร่วมงานหรือผู้ร่วมไปด้วยกัน หรือจะเรียกผู้ตามก็แล้วแต่ ก็จะมีความรัก มีความรู้สึกสนิทสนม สบายใจต่อผู้นำนั้น เสริมความรู้สึกอยากร่วมไปด้วยให้หนักแน่นมากขึ้น ทั้งร่วมใจและร่วมมืออย่างไรรู้ก็ตาม ปิโยเท่านั้น ไม่พอ ปิโย นั้นได้มาจาก เมตตา กรุณา มุทิตา แต่ยังมีอีกข้อหนึ่ง คือ อุเบกขา

๔. ในสถานการณ์ที่เขาทำผิดหลักหรือละเมิดธรรม เราก็มียุติธรรม หมายความว่า เมื่อใดเขาทำอะไรไม่ถูกต้อง โดยละเมิดธรรม คือ ละเมิดต่อหลักการ หรือละเมิดต่อความถูกต้อง ทำให้เสียหาย เสียเกียรติเสียศักดิ์ เสียความเป็นธรรม เสียความชอบธรรม ทำลายกติกา เป็นต้น ผู้นำจะต้องอยู่ในหลักที่เรียกว่า อุเบกขา อุเบกขาคือรักษาความเป็นกลาง ไม่ลำเอียง ไม่เข้าข้างหยุดการขวนขวายไม่ให้เกินขอบเขตไปจนกลายเป็นเสียธรรม คือการปฏิบัติต่อคน หรือช่วยเหลือคน จะต้องไม่ให้เสียความเป็นธรรม ไม่ให้เป็นการทำลายหลักการ ไม่ให้เป็นการละเมิดต่อกฎเกณฑ์กติกาที่ชอบธรรม^{๙๒}

หลักพุทธธรรมของผู้ทำงานด้านสาธารณสุขกระทรวงสาธารณสุข คือ หลักสัปปุริสธรรม ในสัปปุริสสูตร อภิปรินิพพานสูตร มัชฌิมนิคาเย ปรากรกพุทธโอวาทเรื่องธรรมของคณติ (สัทบุรุษ) คนที่สมบูรณ์แบบ หรือมนุษย์โดยสมบูรณ์ ซึ่งถือว่าเป็นสมาชิกที่ดี มีคุณค่าที่แท้จริงของมนุษย์ชาติ มีธรรมะหรือคุณสมบัติที่เรียกว่า สัปปุริสธรรม ๗ ประการ คือ

๑. อัมมัญญตา รู้หลักการ เมื่อดำรงตำแหน่ง มีฐานะ หรือจะทำอะไรก็ตาม ต้องรู้หลักการ รู้งาน รู้หน้าที่ รู้กฎเกณฑ์กติกาที่เกี่ยวข้อง เช่น อย่างผู้ปกครองประเทศชาติก็ต้องรู้หลักรัฐศาสตร์ และรู้กฎหมายของรัฐ คือกฎหมาย ตั้งแต่รัฐธรรมนูญลงมา แล้วก็ยืนอยู่ในหลักการตั้งตนอยู่ในหลักการให้ได้ชุมชน สังคม องค์กร หรือกิจการอะไรก็ตาม ก็ต้องมีหลักการ มีกฎ มีกติกา ที่ผู้นำจะต้องรู้ชัด แล้วก็ตั้งมั่นอยู่ในหลักการนั้น

๒. อัตถัญญตา รู้จุดหมาย ผู้นำถ้าไม่รู้จุดหมายก็ไม่รู้ว่าจะนำคนและกิจการไปไหน นอกจากจุดหมาย มีความชัดเจนในจุดหมายแล้ว จะต้องมีความแน่วแน่มั่นคงที่จะไปให้ถึงจุดหมาย

^{๙๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๒๔.

ด้วย ข้อนี้เป็นคุณสมบัติที่สำคัญมาก เมื่อใจมุ่งจุดหมาย แม้มีอะไรมากระทบกระทั่ง ก็จะไม่หวั่นไหวอะไรไม่เกี่ยวข้อง ไม่เข้าเป้า ไม่เข้าแนวทางก็ไม่มัววุ่นวาย ใครจะพูดว่าค่าเหนื่อยแบม เมื่อไม่ตรงเรื่องก็ไม่มัวถือสา ไม่เก็บเป็นอารมณ์ ไม่ยุ่งกับเรื่องจุกจิกไม่เป็นเรื่อง เอาแต่เรื่องที่เข้าแนวทางสู่จุดหมาย ใจมุ่งสู่เป้าหมาย อย่างชัดเจน และมุ่งมั่นแน่วแน่

๓. อัตตัญญูตา รู้ตน คือ ต้องรู้ว่าตนเองคือใครมีภาวะเป็นอะไร อยู่ในสถานะใด มีคุณสมบัติ มีความพร้อม มีความถนัด สติปัญญา ความสามารถอย่างไร มีกำลังแค่ไหน มีข้อยังข้อหย่อน จุดอ่อนจุดแข็งอย่างไร ซึ่งจะต้องสำรวจตนเอง และเตือนตนเองอยู่เสมอ ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาปรับปรุงตัวเอง ให้มีคุณสมบัติความสามารถยิ่งๆ ขึ้นไป ไม่ใช่ว่าเป็นผู้นำแล้วจะเป็นคนสมบูรณ์ไม่ต้องพัฒนาตนเอง ยิ่งเป็นผู้นำก็ยิ่งต้องพัฒนาตนเองตลอดเวลาให้ไปได้ดียิ่งขึ้นไป

๔. มัตตัญญูตา รู้ประมาณ คือ รู้จักความพอดี หมายความว่าต้องรู้จักขอบเขตขีดขั้นความพอเหมาะที่จะจัดทำในเรื่องต่างๆ ท้ายยกตัวอย่าง เช่น ผู้ปกครองบ้านเมืองรู้จักประมาณในการลงทัณฑ์อาญา และการเก็บภาษี เป็นต้น ไม่ใช่เอาแต่จะให้ได้อย่างใจ และต้องรู้จักว่าในการกระทำนั้นๆ หรือในเรื่องรายนั้นๆ มีองค์ประกอบหรือมีปัจจัยอะไรเกี่ยวข้องบ้าง ทำแค่ไหนองค์ประกอบของมันจะพอดี ได้สัดส่วนพอเหมาะ การทำการต่างๆ ทุกอย่างต้องพอดี ถ้าไม่พอดีก็พลาดความดีจึงจะทำให้เกิดความสำเร็จที่แท้จริง ฉะนั้นจะต้องรู้จักประกอบและปัจจัยที่เกี่ยวข้อง และจัดให้ลงตัวพอเหมาะพอดี

๕. กาลัญญูตา รู้กาล คือ รู้จักเวลา เช่น รู้ลำดับ ระยะเวลา จังหวะ ปริมาณ ความเหมาะสมของเวลาว่า เรื่องนี้จะลงมือตอนไหน เวลาไหนจะทำอะไรอย่างไร จึงจะเหมาะ ดังจะเห็นว่าแม้แต่การพูดจาก็ต้องรู้จักกาลเวลา ตลอดจนรู้จักวางแผนงานในการใช้เวลา ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่ เช่น วางแผนว่าสังคมมีแนวโน้มจะเป็นอย่างไรในเวลาข้างหน้าเท่านั้น และเหตุการณ์ทางอนนี้จะเกิดขึ้น เราจะวางแผนรับมือกับสถานการณ์นั้นอย่างไร

๖. ปริสัญญูตา รู้ชุมชน คือ รู้สังคมตั้งแต่ในขอบเขตที่กว้างขวาง คือ รู้สังคมโลก รู้สังคมของประเทศชาติว่าอยู่ในสถานการณ์อย่างไร มีปัญหาอะไร มีความต้องการอย่างไร โดยเฉพาะถ้าจะช่วยเหลือเขา ก็ต้องรู้ปัญหาความต้องการของเขา แม้แต่ชุมชนย่อยๆ ถ้าเราจะช่วยเหลือเขา เราต้องรู้ความต้องการของเขา เพื่อสนองความต้องการได้ถูกต้อง หรือแก้ไขปัญหามาได้ตรงจุด

๗. บุคคลัญญูตา รู้บุคคล คือ รู้จักบุคคลที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะคนที่มาร่วมงานร่วมการร่วมไปด้วยกัน และคนที่เราไปให้บริการตามความแตกต่างเฉพาะตัว เพื่อปฏิบัติต่อเขาได้ถูกต้องเหมาะสม และได้ผล ตลอดจนสามารถให้บริการให้ความช่วยเหลือได้ตรงตามความต้องการ รู้ว่าจะใช้วิธีสัมพันธ์พูดจาแนะนำติชมหรือจะให้เขายอมรับได้อย่างไร โดยเฉพาะในการใช้คน ซึ่งต้องรู้ว่าคนไหนเป็นอย่างไร มีความถนัดอัธยาศัยความสามารถอย่างไรเพื่อใช้คนให้เหมาะกับงาน นอกจากนั้นก็รู้ประโยชน์ที่เขาพึงได้ เพราะว่าการทำงานนั้นไม่ใช่ว่าจะเอาเขามาเป็นเพียงเครื่องมือทำงานได้ แต่จะต้องให้คนที่ทำงานทุกคนได้ประโยชน์ ได้พัฒนาตัวเอง ผู้นำควรรู้ว่า เขาควรจะได้ประโยชน์อะไรเพื่อความเจริญของงานแห่งชีวิตที่แท้จริงของเขาด้วย ที่กล่าวมานี้ คือ หลักธรรมที่เรียกว่า สปัปฺริสธรรม ๗ ประการ^{๙๓} ถ้ามีคุณธรรม ๗ ประการนี้ แม้จะไม่มีคุณสมบัติข้ออื่นก็เป็นผู้นำได้เพราะรู้

^{๙๓}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๑/๒๖๕.

องค์ประกอบและปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างเพียงพอที่จะจัดการให้ได้ผล สามารถจัดวางวิธีปฏิบัติการที่เหมาะสมให้บรรลุผลสำเร็จได้ ส่วนคุณสมบัติอย่างอื่นก็มาเสริม^{๙๔}

ราชสังคหัตถุ คือ การทำนุบำรุงทวยราษฎร์ให้ประชาชนดำรงอยู่ในเอกภาพและสามัคคีด้วยหลักธรรมที่เรียกว่า ราชสังคหัตถุ มี ๔ ประการ คือ

๑. สัสสมณะ คือ ฉลาดบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร รู้จักส่งเสริมการเกษตรกรรมให้อุดมสมบูรณ์ โดยเข้าไปศึกษาถึงสภาพปัญหาและความต้องการของราษฎร เพื่อแสวงหาแนวทางที่เหมาะสมและดำเนินการสงเคราะห์หรือช่วยเหลือให้ผลต่อ

๒. ปุริสมณะ คือ ฉลาดบำรุงข้าราชการ ให้กำลังใจเจ้าหน้าที่ ข้าราชการที่ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ส่งเสริมคนดีมีความสามารถและจิตสวัสดิกิริที่ดี

๓. สัมมาปาสะ คือ ผู้ประสานปวงประชา คือ ฉลาดในการแก้ปัญหาสังคม รู้จักผูกน้ำใจประชาชนด้วยการส่งเสริมอาชีพ เช่น การจัดกองทุนให้กู้ยืม โดยคิดอัตราดอกเบี้ยต่ำ เป็นต้น เพื่อนำไปประกอบอาชีพต่างๆ ทั้งในด้านอุตสาหกรรม และพาณิชย์กรรม เป็นต้น

๔. วาชเปยยะ คือ ความมีวาจาอันอุดมดีมีน้ำใจ รู้จักพูดจาปราศรัยยกย่องเชิดชู ชี้แจงแนะนำ รู้จักถามทุกข์สุขของราษฎรทุกชั้น แม้ปราศรัยก็ไพเราะน่าฟัง ทั้งประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐาน มีประโยชน์ เป็นทางแห่งความสามัคคี ทำให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน^{๙๕}

สังคหัตถุ ๔ ถือได้ว่าเป็นคุณธรรมของการให้บริการ เพราะเป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมการช่วยเหลือผู้อื่น การช่วยเหลือผู้อื่นก็คือการบริการอย่างหนึ่ง เช่น ลูกช่วยแม่ทำงานบ้าน ก็เป็นการช่วยเหลือ/บริการแม่ทางหนึ่ง เป็นต้น อันประกอบด้วย

๑. ทาน คือ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจ เสียสละ หรือการช่วยเหลือ อาจจะเป็นการให้ข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ หรือการให้ทุนทรัพย์ก็ได้ นอกจากนั้น การให้วิชาความรู้ก็ถือว่าเป็นการให้ทานอย่างหนึ่งด้วย

๒. ปิยวาจา คือ การพูดด้วยวาจาอันไพเราะ สุภาพ อ่อนโยน น่าฟัง และเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น ไม่เบียดเบียนกันด้วยคำพูด เป็นคำพูดที่นำไปสู่ความดีงาม เป็นการช่วยเหลือด้วยคำพูด เช่น คำแนะนำตักเตือน เป็นต้น

๓. อัตถจริยา คือ การทำประโยชน์แก่ผู้อื่น เป็นการช่วยเหลือด้วยแรงกาย เช่น การบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม การช่วยเหลือผู้ประสบภัยต่างๆ เป็นต้น

๔. สมานัตตตา คือ การมีมนุษยสัมพันธ์ดี สามารถเข้าหากันได้ง่าย คบหากันได้อย่างสบายใจ ไม่เย่อหยิ่ง ไม่ทะนงตัว ไม่เอาเปรียบคนอื่น อันก่อให้เกิดความสามัคคี และประโยชน์สุขร่วมกัน^{๙๖}

สาราณียธรรม คือ ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกันเป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมความสัมพันธ์กัน ไม่ว่าจะเป็นในครอบครัว หรือในสังคมก็ตาม หลักการอยู่ร่วมกันโดยทั่วไปแล้ว การอยู่ร่วมกันต้องมีความเคารพ ความสามัคคี ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือซึ่งกันและกันสาราณียธรรม ๖ ประกอบด้วย

^{๙๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ภาวะผู้นำ**, (กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๖), หน้า ๒๐.

^{๙๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๓๕/๑๑๐.

^{๙๖} อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๔๔.

๑. เมตตาทายกรรม คือ การกระทำต่อกันด้วยเมตตา การแสดงกิริยาอาการที่สุภาพต่อเพื่อนมนุษย์ทั้งต่อหน้าและลับหลังให้ความช่วยเหลือกันไม่ดูหมิ่นเหยียดหยามกัน

๒. เมตตาวจีกรรม คือ การแสดงออกถึงความเมตตาปราณีต่อกันทางวาจา การช่วยบอกแจ้งในสิ่งที่เป็นประโยชน์ แนะนำสั่งสอนตักเตือนในทางที่ถูกที่ควรด้วยความปรารถนาดี มีวาจาสุภาพให้ความเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๓. เมตตามโนกรรม คือ การตั้งใจปรารถนาดีต่อกันกับเพื่อนร่วมสังคม หมู่คณะเดียวกัน มีจิตคิดทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กันและกัน มองกันแต่ในแง่ดี ไม่มีความระแวงสงสัย ในกันและกัน

๔. สาธารณโภคี คือ การเอื้อเฟื้อแบ่งปันต่อกันและกัน การแสดงความเอื้อเฟื้อโอ้อวมอารีด้วยการแบ่งปัน แจกจ่าย ลาภผล สิ่งของตนได้มาโดยชอบธรรมให้ทุกคนอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้ได้ประโยชน์ร่วมกัน

๕. สีสัมมัญญตา คือ ความเป็นผู้มีศีล ความประพฤติเสมอเหมือนกันกับบุคคลอื่น การประพฤติปฏิบัติดำรงตนอยู่ในสังคมด้วยความถูกต้อง เรียบร้อยดีงาม เคารพกตिका ระเบียบของสังคม ไม่ทำตนให้เป็นที่รังเกียจหรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ

๖. ทิฐีสัมมัญญตา คือ ความเป็นผู้มีทิฐิหรือความเห็นเสมอกัน การปรับความคิดเห็นเข้าหากัน การให้ความเคารพยอมรับความคิดเห็นของคนอื่น กล่าวคือ ยอมรับความคิดเห็นของคนหมู่มาก แม้จะไม่ถูกใจก็ตาม ยึดถือหลักอุดมคติแห่งความดีงามหรือมีจุดมุ่งหมายสูงสุด อันเดียวกัน^{๙๗}

อุปหานิยธรรม คือ หลักธรรมที่ป้องกันความเสื่อม ไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียวมี ๗ ประการ คือ

๑. หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์ การประชุมพบปะปรึกษาหารือมีความจำเป็นที่จะช่วยระดมความคิดเห็น หาข้อยุติร่วมกัน การวางระเบียบกตिकाทางสังคมหรือแม้กระทั่งการปรับความเข้าใจระหว่างกัน ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งต่อระบบการปกครองและงานสาธารณสงเคราะห์

๒. พร้อมเพรียงกันในการเข้าประชุม เมื่อเลิกประชุมก็พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม ตลอดถึงความพร้อมเพรียงในการทำกิจการงานทุกอย่างที่ทำร่วมกัน อันจะเป็นผลให้เกิดความสมัคสมานสามัคคีในหมู่คณะ ไม่แบ่งแยกเป็นฝักฝ่าย

๓. ไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่ได้บัญญัติไว้ การให้ความเคารพยึดถือปฏิบัติในกฎระเบียบ กตिकाที่ตกลงกันไว้อย่างเคร่งครัด ที่สมาชิกในสังคมได้ร่วมกันบัญญัติหรือตกลงกันไว้ เป็นการชี้ให้เห็นถึงการให้ความเคารพในกฎเกณฑ์ที่ได้บัญญัติเอาไว้ หากเพิกถอนสิ่งที่ตั้งมานั้น ก็จะเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการขาดความเคารพ ยำเกรงในสิ่งที่ตั้งมานั้น อันอาจจะส่งผลไปสู่ความขัดแย้งทางสังคมในภายหลังได้

๔. การให้ความเคารพ ยำเกรง นับถือ ให้เกียรติผู้ใหญ่ของบ้านเมืองและยอมรับฟังข้อคิดเห็นไม่ละเลยต่อคำแนะนำตักเตือนของท่าน ในฐานะที่ท่านเป็นผู้ที่ผ่านประสบการณ์อันยาวนาน ข้อนี้จึงมีลักษณะคล้ายกับข้อ ๓ ต่างกันแต่ ข้อนี้เน้นที่ตัวบุคคล ส่วนข้อที่ ๓ เน้นที่หลักการ

๕. การให้เกียรติ ค้ำครอง ป้องกันสตรีมิให้ถูกข่มเหงรังแก หลักการข้อนี้มุ่งถึงการป้องกันละเมิดสิทธิสตรีซึ่งสังคมดั้งเดิมถือว่า สตรีนั้นไม่ค่อยมีปากมีเสียงหรือมีบทบาทในสังคมแต่อย่างไรรัก

^{๙๗} ธี.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๔/๓๒๑.

ตาม สตรีก็มีบทบาทในครอบครัว หากสตรีมิได้รับการคุ้มครองก็อาจจะกระทบกระเทือนถึงความดีงามภายในสังคมได้

๖. การให้ความเคารพบูชาสักการะเจดีย์ ปูชนียสถาน ปูชนียวัตถุ อนุสาวรีย์ประจำชาติ อันเป็นเครื่องเตือนความทรงจำ เราใจให้ทำความดีเป็นศูนย์รวมจิตใจทำให้เกิดความสามัคคีของคนในชาติ ไม่ปล่อยให้เกิดประเพณีหรือการบูชาต่างๆ ที่เคยกระทำต่อปูชนียสถานเหล่านั้นสูญหายไป

๗. การให้การอารักขา บำรุง คุ้มครอง ป้องกัน อันชอบธรรมแก่สมณพราหมณ์ นักบวช ผู้ทรงศีลธรรมอันบริสุทธิ์ ผู้เป็นตัวอย่างที่ดีทางศีลธรรม และขอให้ตั้งใจไว้ว่าท่านที่ทรง

คุณธรรมเหล่านั้นที่ยังไม่มา พึงมาสู่แว่นแคว้น ที่มาแล้วขอให้อยู่เป็นสุข ข้อนี้เป็นการชี้ให้เห็น ถึงการให้ความสำคัญของสถาบันศาสนา อันเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน หากผู้ปกครองหรือผู้บริหารบ้านเมืองไม่ให้ความสำคัญ ถือว่าขาดสรรพกำลังในการช่วยบริหารบ้านเมืองให้เกิดสันติสุขร่มเย็น^{๙๘}

ดังนั้น สามารถสรุปได้ว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ส่งเสริมและสนับสนุนการช่วยเหลือผู้อื่นเป็นอย่างมาก สามารถสังเกตได้จากคำสอนในเรื่องการให้ หรือ ทาน ซึ่งมีหลักธรรมหลายข้อที่ได้กล่าวถึงเรื่องการให้ หรือ ทาน เช่น มงคลชีวิต ๓๘ ประการ (ข้อที่ ๑๕ เรื่อง การบำเพ็ญทาน) บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ (ทานมัยและไวยยาวัจจมัย) หรือ สังคหวัตถุ ๔ กับ สาราณียธรรม ๖ ฯลฯ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในข้างต้น

๒.๓ แนว คติทฤษฎีเกี่ยวกับงานประจำปี

ทางวัดมีความประสงค์ที่จะอนุรักษ์ประเพณีอันดีงามที่บรรพบุรุษได้ริเริ่ม สร้างสรรค์ให้กับเด็กรุ่นหลังให้เกิดความสำนึกและผูกพันในพระพุทธศาสนา อีกประการหนึ่งที่สำคัญที่จัดงานประจำปีขึ้นก็เพื่อระดมทุนหาปัจจัยเพื่อก่อสร้างและปฏิสังขรณ์สาธารณูปการที่ชำรุดภายในวัดให้ดีขึ้น ถือว่าเป็นหน้าที่สำคัญของพระสงฆ์ทุกระดับชั้น

๒.๓.๑ ความหมายของการจัดงานประจำปี

งานประจำปี ความหมาย การจัดการช่วยเหลือสงเคราะห์โดยคนในชุมชน ที่มีการปฏิบัติสืบเนื่องกันตามระเบียบทางสังคมเพื่อรักษาวัฒนธรรมตามประเพณีอันดีงาม ของคนในชุมชนโดยมีการปรึกษาและจัดการงานของชุมชน เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการจัดงานประจำปีเพื่อนำปัจจัยไปบูรณปฏิสังขรณ์ภายในเสนาสนะ ให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยดีงาม

๒.๓.๒ ขั้นตอนและวิธีการขออนุญาตจัดงานประจำปี

ก) ระเบียบการขออนุญาตจัดงาน

การขออนุญาตจัดงานวัด มีขั้นตอนและวิธีการดำเนินการตามที่ได้กำหนดไว้ในระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการจัดงานวัด พ.ศ. ๒๕๓๗ ออกตามความในมาตรา ๑๕ ตรีแห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ มหาเถรสมาคมวางระเบียบไว้ โดยสรุปได้ดังนี้

งานวัดตามระเบียบนี้ มี ๓ ประเภท คือ

^{๙๘}ที่.ม. (ไทย) ๑๑/๓๔/๗๘-๘๐.

(๑) งานเทศกาล ได้แก่ งานนมัสการปูชนียวัตถุ ปูชนียสถาน หรืองานประเพณีที่มีการออกร้านและมหรสพซึ่งเป็นงานประจำปี

(๒) งานมหรสพ ได้แก่ งานฉลอง หรืองานกุศลที่มีการออกร้านและมหรสพ ซึ่งจัดขึ้นเป็นการครั้งคราว

(๓) งานชุมนุม ได้แก่ งานที่วัดจัดขึ้นเองหรือมีผู้ขอจัดขึ้นภายในวัดการจัดงานวัดทุกประเภท จะต้องให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย ศีลธรรม กฎหมาย และระเบียบหรือคำสั่งของผู้บังคับบัญชาการจัดงานวัดทุกประเภท ห้ามมิให้มี

(๓.๑) การแสดงใดๆ อันเป็นการลบหลู่ดูหมิ่นพระพุทธ พระธรรมหรือพระสงฆ์

(๓.๒) การพนัน และการหารายได้โดยวิธีเสี่ยงโชคเลียนแบบการพนัน

(๓.๓) การเดินรำ รำวง และการแสดงภาพนิ่งหรือภาพยนตร์ลามกอนาจาร

(๓.๔) การแสดงระบำหรือการแสดงอย่างอื่น ที่เป็นการยั่วยุกามารมณ์

(๓.๕) การแข่งขันมวย การทรมานสัตว์ เช่น กัดปลา ชนไก่ ชนโค เป็นต้น

(๓.๖) การจำหน่ายสุราเมรัย และการเลี้ยงสุราเมรัย

(๓.๗) การประกวดสาวงามและการแสดงการแต่งกายที่ขัดต่อศีลธรรมและวัฒนธรรม

ในการจัดงานเทศกาลของวัด ให้มีกรรมการจัดงานคณะหนึ่งอย่างน้อย ๗ คน มีหน้าที่วางโครงการและดำเนินการให้เป็นไปตามระเบียบมหาเถรสมาคมนี้

เจ้าอาวาสเสนอโครงการจัดงานเทศกาล ขออนุญาตต่อผู้บังคับบัญชาดังนี้

(ก) งานมีกำหนดตั้งแต่ ๓ วันขึ้นไป ให้ขออนุญาตต่อเจ้าคณะอำเภอ

(ข) งานมีกำหนดตั้งแต่ ๕ วันขึ้นไป ให้ขออนุญาตต่อเจ้าคณะจังหวัด

(ค) งานมีกำหนดตั้งแต่ ๗ วันขึ้นไป ให้ขออนุญาตต่อเจ้าคณะภาค

การเขียนโครงการจัดงานประจำปี ในโครงการจัดงานเทศกาลดังกล่าวโดยให้ระบุดังนี้

(๑) รายนามกรรมการจัดงาน

(๒) วัตถุประสงค์ของการจัดงาน

(๓) กำหนดวันเวลาที่จัดงาน

(๔) ประเภทมหรสพที่วัดจะจัดให้มาแสดงในงาน

(๕) ประเภทการแสดงที่วัดจะนำออกแสดงในงาน

(๖) ประเภทการประกวดแข่งขันที่วัดจะจัดขึ้นในงาน

(๗) ประเภทผลประโยชน์ที่วัดจะได้จากการจัดงาน

(๘) รายการอื่นที่สมควรจะรายงานให้ทราบ

ข) ขั้นตอนในการดำเนินการ

๑. เจ้าอาวาสจัดทำเอกสาร จำนวน ๕ ชุด แล้วยื่นเอกสารเพื่อขออนุญาตจัดงานต่อเจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะจังหวัด หรือภาค ตามสมควรแก่กรณี เพื่อพิจารณาลงนามแล้วเก็บเอกสารไว้เพื่อเป็นหลักฐานชั้นละ ๑ ชุด จนถึงผู้ปกครองระดับสุดท้าย (ตามระเบียบข้อ ๑๑)

๒. เมื่อเจ้าคณะระดับต่างๆ เห็นสมควรก็จะพิจารณาลงนาม แล้วเสนอเรื่องและความเห็นไปยังเจ้าคณะผู้มีอำนาจอนุญาตตามระเบียบข้อ ๑๑

๓. เมื่อเจ้าคณะผู้มีอำนาจอนุญาต พิจารณาเห็นสมควรแล้ว จะลงนามอนุญาต และเก็บเอกสารไว้เพื่อเป็นหลักฐาน ๑ ชุด แล้วจะคืนต้นฉบับ ให้แก่เจ้าอาวาสที่ขออนุญาตจัดงานเพื่อเป็นหลักฐาน

๔. เมื่อได้รับอนุญาตให้จัดงานแล้ว จึงสมควรขึ้นป้ายโฆษณาการจัดงาน และดำเนินการในส่วนอื่นๆ ได้

๕. เมื่อเสร็จงานเทศกาลแล้ว ให้ทำรายงานผล พร้อมด้วยบัญชีแสดงประเภทรายได้ รายจ่าย เสนอต่อผู้บังคับบัญชาตามลำดับ จนถึงเจ้าคณะผู้อนุญาตให้จัดงานเทศกาลนั้น ภายใน ๖๐ วัน

ค) เอกสารประกอบการพิจารณาในการขออนุญาตจัดงานวัด

๑. หนังสือขออนุญาตจัดงาน (ใช้แบบหนังสือภายนอก) โดยมีข้อมูลแสดงความเห็นของเจ้าคณะทุกระดับชั้น ไปจนถึงผู้มีอำนาจอนุญาต ตามระเบียบข้อ ๑๑

๒. โครงการจัดงาน ตามระเบียบข้อ ๑๐

๓. คำสั่งแต่งตั้งกรรมการจัดงาน (ตามระเบียบข้อ ๘ และข้อ ๙)

๔. เอกสารประกอบอื่นๆ เพื่อประกอบการพิจารณา

๕. หากเป็นการจัดงานปิดทองฝังลูกนิมิตและผูกพัทธสีมา จะต้องแนบสำเนา ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่อง พระราชทานวิสุงคามสีมา (ของวัดนั้น) โดยให้เจ้าอาวาสลงนามรับรองสำเนาถูกต้องไปด้วย

หมายเหตุ การจัดทำแบบรายงานขออนุญาตจัดงาน ขอให้จัดทำ ๕ ชุด (ในกรณีจัดงาน ๗ วันขึ้นไป) ดังนี้

๑. สำเนาไว้ที่เก็บไว้สำนักงานเจ้าคณะตำบลเพื่อเป็นหลักฐาน จำนวน ๑ ชุด

๒. สำเนาเก็บไว้สำนักงานเจ้าคณะอำเภอ เพื่อเป็นหลักฐาน จำนวน ๑ ชุด

๓. สำเนาเก็บไว้สำนักงานเจ้าคณะจังหวัด เพื่อเป็นหลักฐาน จำนวน ๑ ชุด

๔. สำเนาเก็บไว้สำนักงานเจ้าคณะภาค เพื่อเป็นหลักฐาน จำนวน ๑ ชุด

๕. เจ้าคณะผู้มีอำนาจลงนามอนุญาต เมื่อพิจารณาอนุญาตแล้ว จะคืนต้นฉบับ ให้แก่วัดเพื่อเป็นหลักฐาน จำนวน ๑ ชุด

๒.๓.๓ เป้าหมายของงานประจำปี

การจัดงานประจำปีขึ้นนี้ก็เพราะทางวัดมีความประสงค์ที่จะอนุรักษ์ประเพณีอันดีงามที่บรรพบุรุษได้มีการริเริ่ม สร้างสรรค์กันมา และเพื่อให้เด็กรุ่นหลังได้เกิดความรู้สึกและผูกพันในพระพุทธศาสนา อีกประการหนึ่งที่สำคัญที่จัดงานประจำปีขึ้นก็เพื่อระดมทุนหาปัจจัยเพื่อก่อสร้างและปฏิสังขรณ์สาธารณูปการที่ชำรุดภายในวัดให้ดีขึ้นถือว่าเป็นหน้าที่สำคัญของพระสงฆ์ทุกระดับชั้น

๒.๔ ประวัติวัดพระปฐมเจดีย์และงานประจำปี

๒.๔.๑ สถาปนาและที่ตั้งวัด

วัดพระปฐมเจดีย์ เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิด “ราชวรมหาวิหาร” ชื่อที่ชาวบ้านเรียก “วัดใหญ่” แต่เดิมมีชื่อว่า “วัดพระประธม” บ้าง มีชื่อว่า “วัดพระบรรทม” บ้าง มีชื่อว่า

“วัดพุทธปรมธาตุ” บ้าง ตั้งอยู่เลขที่ ๒๗ ถนนชาวพระ ตำบลพระปฐมเจดีย์ อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม สังกัดคณะสงฆ์ มหานิกาย

๒.๔.๒ ที่ดินเฉพาะบริเวณที่ตั้งวัด มีเนื้อที่ ๑๕๖ ไร่ ๓ งาน ๔๕ ตารางวา โดยมีหนังสือแสดงกรรมสิทธิ์ที่ดิน เป็นโฉนดเลขที่ ๓๕๖๗ และ โฉนดเลขที่ ๑๒๐๒ และกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นของวัด

๒.๔.๓ การตั้งวัด

เป็นวัดที่ตั้งขึ้นก่อนวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๓๘๖ ซึ่งเป็นวันที่กฎกระทรวงศึกษาธิการออกตามความในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ มีผลบังคับใช้ โดยตั้งวัดเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๑๘

๒.๔.๔ ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา

การได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ตามข้อสันนิษฐานของนักปราชญ์ทางโบราณคดี และทางประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ว่ามีขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ.๒๓๕ – พ.ศ.๓๐๐ ได้ผูกพัทธสีมา เมื่อประมาณปี พ.ศ.๒๓๕ – พ.ศ.๓๐๐ เขตวิสุงคามสีมา กว้าง ๑๒.๐๕ เมตร ยาว ๒๐.๒๓ เมตร ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นพระอารามหลวง โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ได้ทรงมีพระราชศรัทธาโปรดเกล้าฯ ให้ทำการปฏิสังขรณ์ใหญ่องค์พระปฐมเจดีย์ และก่อสร้างพระอุโบสถ พระวิหาร ศาลาโรงธรรม พร้อมด้วยกุฏิสงฆ์ เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๓๙๖ เป็นต้นมา

๒.๔.๕ อาณาเขต

ทิศเหนือ	ติดต่อกับถนนชัยพระ
ทิศใต้	ติดต่อกับทางสาธารณประโยชน์ ที่ดินเอกชน สระหีบ
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับถนนหน้าพระ ที่ดินราชพัสดุ ที่ดินเอกชน
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับทางสาธารณประโยชน์ ถนนราชวิถี ถนนหลังพระ

๒.๔.๖ ลักษณะพื้นที่ตั้งวัดและบริเวณโดยรอบ

พื้นที่ตั้งวัด มีลักษณะเป็นที่ราบต่ำมีน้ำท่วมเป็นบางครั้งเมื่อฝนตกหนัก บัดนี้ได้ถมพื้นที่และทำทางระบายน้ำ แต่ยังมีน้ำท่วมอยู่ในพื้นที่เขตสังฆาวาสเมื่อฝนตกหนัก และโดยเฉพาะในเขตสังฆาวาส เป็นที่ตั้งของศาลาการเปรียญ ฌาปนสถาน กุฏิสงฆ์ โรงเรียนประถมศึกษาวัดพระปฐมเจดีย์ สำหรับพื้นที่สนามหน้าโรงเรียนซึ่งแต่เดิมเป็นสนามดินมีหญ้าขึ้นบ้างเป็นบางแห่ง มีน้ำท่วมขังบ่อยครั้ง แต่บัดนี้ ได้มีการทำเป็นพื้นปูนเทคอนกรีตแล้ว เมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๙ ระหว่างเขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาสมีถนนชาวพระคั่นกลาง ทั้งเขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาส มีกำแพงล้อมรอบแสดงขอบเขตที่ชัดเจน ในเขตพุทธาวาส เป็นที่ตั้งของพระอุโบสถและองค์พระปฐมเจดีย์ มีสระน้ำสองสระ และมีมุมกำแพงชั้นนอกด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ สร้างกำแพงคร่อมคลองเจดีย์บูชาจากสะพานเจดีย์บูชา ถึงสะพานทวารวดี เป็นระยะทาง ๑๖ เมตร สำหรับพื้นที่สนามหญ้าทางด้านทิศตะวันตกฝั่งใต้ บัดนี้ได้มีการทำเป็นพื้นปูนเทคอนกรีต และวางท่อระบายน้ำ เมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๙ เพื่อจัดไว้เป็นบริเวณที่ตั้งร้านค้าชั่วคราวภาคกลางคืน ซึ่งย้ายมาจากบริเวณด้านทิศเหนือ

๒.๔.๗ เจ้าอาวาสวัดพระปฐมเจดีย์

ปัจจุบัน (พ.ศ.๒๕๕๘) วัดพระปฐมเจดีย์ มีพระพรหมเวที (สุเทพ ฝุสสธมโม ป.ธ.๙, พธ.ม., พธ.ด., ศศ.บ.) เป็นเจ้าอาวาส มีนามเดิมว่า สุเทพ บุชบก เป็นชาวจังหวัดสมุทรสงคราม เกิดเมื่อวันที่ ๓๑ กรกฎาคม พ.ศ.๒๔๘๔ มีอายุ ๗๕ พรรษา ๕๕ ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาส วัดพระ

ปฐมเจดีย์ เมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๖ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นเจ้าคณะรองที่ “พระพรหมเวที” เมื่อปี พ.ศ.๒๕๕๗ และได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะภาค ๑๕ เมื่อปี พ.ศ.๒๕๕๔

๒.๔.๘. ประวัติความเป็นมาของพระปฐมเจดีย์และการบูรณะ

พระปฐมเจดีย์ หรือ พระปทมเจดีย์ เป็นปูชนียสถานสำคัญที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศไทย ด้วยเป็นสถานที่ที่องค์พระมหากษัตริย์ เจ้านายชั้นสูง และประชาชนทั่วไป ให้ความเคารพนับถือกัน มาตั้งแต่ครั้งอดีตจวบจนปัจจุบัน โดยได้มีการซ่อมสร้างและบูรณะสืบต่อกันมาตามลำดับหลายครั้ง หลายหน

ในปัจจุบัน ยังไม่สามารถสรุปได้แน่ชัดว่า เจดีย์องค์เดิม (ที่อยู่ภายใน) สร้างขึ้นมาตั้งแต่สมัยใด โดยนักวิชาการได้ตั้งข้อสันนิษฐานไว้เป็น ๒ แนวทาง ดังนี้

แนวทางแรก เจดีย์ภายใน สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยที่พระโสณะเถระและพระอุตตระเถระได้มาเผยแผ่พระพุทธศาสนา เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๓ ตามปรากฏความในคัมภีร์มหาวงศ์ของลังกาที่เล่าย้อนหลังไปถึงว่า เมื่อครั้งสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช (ของอินเดีย) ได้ส่งสมณทูตมาเผยแผ่พระพุทธศาสนายังดินแดนสุวรรณภูมิ

แนวทางที่สอง เจดีย์องค์เดิมน่าจะเป็นเจดีย์ที่สร้างขึ้นในสมัยทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ – ๑๕ โดยเป็นมหาธาตุเจดีย์สำคัญที่อยู่นอกเมืองโบราณนครชัยศรี (ซึ่งมีพระประโทณเจดีย์เป็นมหาธาตุเจดีย์สำคัญที่อยู่กลางเมือง)

เมื่อเจดีย์องค์เดิมได้ทรุดพังทลายลง จนกลายเป็นเนินดิน ก็ได้มีการซ่อมสร้างและบูรณะต่อกันมา ดังเช่นหลักฐานจากศิลาจารึกหลักที่ ๒ สมัยสุโขทัย ที่กล่าวถึงเมื่อปี พ.ศ.๑๙๑๒ พระมหาเถรศรีศรัทธา ราชจุฬามณีศรีรัตนลังกามหาสามีเป็นเจ้า ได้มาบูรณะพระธาตุที่รกร้างอยู่ในป่า ซึ่งจารึกกล่าวถึงเจดีย์องค์นี้ว่า “ขอมเรียกว่า พระธม” โดยได้ปฏิสังขรณ์และก่ออิฐเพิ่มเติมจนมีความสูงได้ ๑๐๒ วา

เมื่อถึงสมัยอยุธยา สันนิษฐานว่า พระธาตุเจดีย์องค์นี้คงชำรุดทรุดโทรมลงตามกาลเวลา จึงมีการสร้างพระปรางค์ขึ้นบนยอดของเนินเจดีย์ดังกล่าว ดังหลักฐานจากสมุดภาพไตรภูมิสมัยอยุธยา ที่เขียนเป็นภาพเจดีย์ทรงปรางค์ ๒ องค์คู่กัน และมีข้อความระบุว่า เป็นพระเจดีย์ “ปทม” และ “ปโทน” ซึ่งความสำคัญของเจดีย์ทั้งสององค์นี้ ในสมัยอยุธยา ยังเห็นได้จากบันทึกคำให้การชาวกรุงเก่า (สมัยอยุธยา) ที่กล่าวถึง สิ่งซึ่งเป็นหลักเป็นประธานพระนคร และเป็นที่เฉลิมพระเกียรติยศกรุงศรีอยุธยา ซึ่งในบันทึกดังกล่าวตอนหนึ่งระบุชื่อของ “พระประทม พระปโทน” ว่าเป็นมหาธาตุใหญ่ อยู่แขวงเมืองนครไชยศรี ๒ องค์.... สิ่งทั้งนี้เป็นศรีพระมหานครกรุงศรีอยุธยาสืบมาแต่โบราณ

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ครั้นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๓) ในราวปี พ.ศ.๒๓๗๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งทรงผนวชเป็นพระวชิรญาณภิกขุ ได้เสด็จจาริกไปนมัสการพระปฐมเจดีย์ (ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า พระประทม) แขวงเมืองนครไชยศรี พร้อมด้วยพระสงฆ์และผู้ติดตามหลายคน ทรงมีความเลื่อมใสศรัทธาในองค์พระปฐมเจดีย์ จึงกราบทูลต่อสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ แต่ไม่โปรดด้วยทรงเห็นว่าเป็นของอยู่ในป่า การบูรณะขึ้นไม่ก่อให้เกิดประโยชน์อันใด อย่างไรก็ตาม พระวชิรญาณภิกขุก็ได้ล้มเลิกพระทัยที่จะ

บูรณปฏิสังขรณ์เจดีย์ดังกล่าว แต่เนื่องจากขณะนั้น ยังไม่ทรงอยู่ในฐานะที่ทำการใดได้ จึงทรงรอให้ถึงเวลาที่เหมาะสมอีกครั้งหนึ่ง^{๙๙}

ครั้นมาถึงในสมัยที่รัชกาลที่ ๔ ทรงขึ้นครองราชย์ในยุคที่พระองค์ทรงเริ่มให้มีการปฏิสังขรณ์องค์พระปฐมเจดีย์ครั้งใหญ่ ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๓๙๖ เป็นต้นมา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ ๔ ได้ทรงพิจารณาลักษณะการก่อสร้าง และสภาพโดยทั่วไปแล้ว ทรงเห็นว่าน่าจะเป็นพระสถูปเจดีย์ที่สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งประเทศอินเดียยุคโบราณที่ได้มีการส่งพระสมณทูต มีพระโสณะและพระอุตตระเป็นต้น เดินทางมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในภูมิภาคแถบนี้ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของดินแดนสุวรรณภูมิสมัยนั้น ประมาณในระหว่างปี พ.ศ.๒๑๘ – ๓๐๐ และมีการสร้างพระสถูปเจดีย์ไว้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุเป็นหลักฐาน รูปทรงพระสถูปเจดีย์ในยุคแรกที่สร้างนั้น ทรงเห็นว่ามีรูปทรงเหมือนเป็นอย่างเดียวกับพระสถูปารามเจดีย์ ในกรุงอนูราธบุรี ในเกาะสิงหลทวีป หรือประเทศศรีลังกาในบัดนี้ ทรงเชื่อมั่นว่าเป็นพระเจดีย์ที่สร้างขึ้นเป็นแห่งแรกในพื้นที่แถบนี้ และเป็นวัดแรกด้วย จึงทรงพระราชทานนามพระสถูปเจดีย์แห่งนี้ว่า “พระปฐมเจดีย์” และพระราชทานนามวัดว่า “วัดพระปฐมเจดีย์”

พระองค์ได้ทรงเริ่มการบูรณปฏิสังขรณ์ทำเป็นพระเจดีย์องค์ใหญ่มหึมาครอบพระเจดีย์องค์เดิมโดยเริ่มก่อสร้างเมื่อ พ.ศ.๒๓๙๐ แต่ยังไม่ทันยกยอดด้วยสุวรรณคตเสียก่อนในปี พ.ศ.๒๔๑๑ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เสด็จพระราชดำเนินมายกยอดพระปฐมเจดีย์ เมื่อปี พ.ศ.๒๔๑๓ แล้วทรงปฏิสังขรณ์เพิ่มเติมอีกมากมาย รูปปัจจุบันจึงเป็นรูปประหลาดคว่ายอดแหลมของรัชกาลที่ ๔ ครอบซ้อนอยู่กับพระเจดีย์ยอดปราศของพระยาพาน และ พระเจดีย์รูปทรงบาตรคว่ำ องค์พระปฐมเจดีย์นี้ นำชื่อเสียงมาสู่วัดพระปฐมเจดีย์เป็นอันมาก เป็นที่รู้จักของประชาชนชาวไทยและต่างประเทศแพร่หลายทั่วไปเป็นอย่างดี จากบันทึกของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค) ได้เขียนเล่าไว้ในเรื่องพระปฐมเจดีย์ ฉบับ พ.ศ.๒๔๐๘ ซึ่งทางสำนักงานจัดประโยชน์และรักษาองค์พระฯ ได้จัดพิมพ์เผยแพร่อยู่ในขณะนี้ ดังนี้ว่า

“ที่ของเดิมแท้ๆ วิหารหลวง พระอุโบสถ อยู่ที่พื้นแผ่นดิน วิหารอยู่ตรงแก่งจัน และพลับพลาทรงไปรยลงไปด้วยเสาศิลาแลงมีปรากฏอยู่หลายต้น พระอุโบสถนั้น ก็ตรงพระอุโบสถเดิมนี่ลงไป ภูมิสงฆ์อยู่หน้ากะเปาะข้างทิศใต้ ด้วยได้เห็นของสำคัญหลายอย่าง คือ สระน้ำและถนนอิฐปูเป็นพื้น ที่จอมปลวกใหญ่ก็รู้ได้พระพุทธรูปในนั้นยังปรากฏอยู่ วัดเดิมนั้นที่พระสงฆ์อยู่เป็นของย้ายมาที่หลังเมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ฯลฯ”^{๑๐๐}

ในสมัยรัชกาลที่ ๕

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ก็ได้ทรงรับเป็นพระราชภาระในการที่จะปฏิสังขรณ์ต่อไปให้แล้วเสร็จ ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระวิหารคดระเบียงชั้นนอก ล้อมรอบองค์พระปฐมเจดีย์ไว้อีกชั้นหนึ่ง เพื่อเป็นที่พักแรมแก่ผู้ที่เดินทางมานมัสการองค์พระปฐม

^{๙๙} วัดพระปฐมเจดีย์ ราชวรมหาวิหาร, *ที่ระลึกในงานฉลองสมโภชองค์พระปฐมเจดีย์ ครบ ๑๖๐ ปี ๒๕๕๕*, (กาญจนบุรี : สำนักพิมพ์ธรรมเมธี – สหายพัฒนาการพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๒๑๘ – ๒๑๙.

^{๑๐๐} วัดพระปฐมเจดีย์ ราชวรมหาวิหาร, *ที่ระลึกงานเทศกาลนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ ประจำปี ๒๕๔๙*, (กาญจนบุรี : สำนักพิมพ์ธรรมเมธี – สหายพัฒนาการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๖๙ – ๑๗๑.

เจดีย์ ได้เสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธียกยอดมณฑปพระปฐมเจดีย์ เมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ.๒๔๑๓ องค์พระปฐมเจดีย์ มีส่วนสูง ๑๒๐ เมตร กับ ๔๕ เซนติเมตร ส่วนยอดสูงสุดประดับด้วยพระมณฑป เป็นพระราชสัญลักษณ์อันสื่อถึงพระปรมาภิไธยเดิม คือ เจ้าฟ้ามหามงกุฎ และในปลายรัชกาล ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ประดับกระเบื้ององค์พระปฐมเจดีย์ใหม่ทั้งหมด นอกจากนี้แล้ว ยังได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายหมู่กุฏิพระสงฆ์ทั้งหมด ออกจากบริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ ด้านทิศเหนือไปตั้งอยู่ทางด้านทิศใต้ หรือที่เป็นบริเวณแถบถนนชาวพระในปัจจุบัน

ในสมัยรัชกาลที่ ๖

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์พระวิหารหลวง ด้านทิศตะวันออก และปฏิสังขรณ์พระวิหารด้านทิศเหนือ แล้วทรงโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระพุทธรูปปฏิมาหล่อด้วยโลหะขนาดใหญ่ คือ พระร่วงโรจนฤทธิ์ มาประดิษฐานไว้เป็นที่สักการบูชา ณ พระวิหารด้านทิศเหนือ

และได้โปรดเกล้าฯ ให้รื้อถอนคตพระระเบียงชั้นล่างทั้ง ๔ ด้านออก แล้วเปลี่ยนเป็นสร้างกำแพงก่ออิฐถือปูน ขนาด ๑๕๗ ห้อง ยาวล้อมรอบองค์พระปฐมเจดีย์ มีประตูเข้า – ออก ทั้ง ๔ ทิศ

ในสมัยรัชกาลที่ ๗

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระบรมราชสรีรางคาร ในรัชกาลที่ ๖ และเสด็จพระราชดำเนินมาทรงประกอบพิธีบรรจุไว้ในฐานปัทมองค์พระร่วงโรจนฤทธิ์ เมื่อวันที่ ๓๑ สิงหาคม พ.ศ.๒๔๖๙ ตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

และได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ก่อสร้างพระอุโบสถขึ้นใหม่ แทนหลังเดิมที่ชำรุดทรุดโทรมตรงที่ตั้งอุโบสถเดิมนั่นเอง และโปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุอื่นๆ อีกตามสมควร

ในสมัยรัชกาลที่ ๙

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดชมหาราช องค์เอกอัครศาสนูปถัมภก โดยทางรัฐบาลได้ดำเนินการก่อสร้างกำแพงชั้นนอกขึ้น ล้อมรอบบริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ปฏิสังขรณ์พระวิหารคดระเบียงโดยรอบ และปฏิสังขรณ์พระวิหารทิศทั้ง ๔ ทิศ เมื่อปี พ.ศ.๒๔๙๙ – ๒๕๐๑ และได้ดำเนินการปฏิสังขรณ์ใหญ่ตัวองค์พระปฐมเจดีย์ จนแล้วเสร็จเรียบร้อย เมื่อปี พ.ศ.๒๕๑๘ – ๒๕๒๔^{๑๐๑}

๒.๔.๙ ประวัติความเป็นมาของงานประจำปี

งานเทศกาลประจำปีตามความเข้าใจของคนทั่วไป คืองานวัดเมื่อพูดถึงงานวัด คนในวัย ๔๐ ปีขึ้นไป มักจะนึกย้อนถึงอดีต เมื่อตอนยังเป็นเด็กที่มักจะตื่นเต้นกับสิ่งที่จะได้พบในงานวัด และเฝ้ารอคอยว่าเมื่อไหร่วัดใกล้บ้านจะจัดงานกันเสียที จนถึงปัจจุบันเราก็มียังมีงานวัดประจำปีกันอยู่เช่นเคย เพียงแต่ด้วยรูปลักษณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัยและวัตถุประสงค์ที่ผันเปลี่ยนไปตามกระแส วัดมีบทบาทต่อชุมชนและเป็นสถานที่ชุมนุมพบปะสังสรรค์กันในการทำบุญ การรื่นเริงในคราวเทศกาล

^{๑๐๑} วัดพระปฐมเจดีย์ ราชวรมหาวิหาร, *ที่ระลึกงานเทศกาลนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ ประจำปี*

เมื่อถึงเดือน ๑๒ ของทุกปี ทางวัดพระปฐมเจดีย์ก็จะจัดงานเพื่อเป็นการรำลึกถึงพระคุณของ พระอรหันต์ ๕ รูป พร้อมคณะดังกล่าว นอกจากนี้ยังเป็นการรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของ พระเจ้าอโศกมหาราช ที่ทรงส่งสมณทูตพร้อมคณะนำพระพุทธศาสนาประดิษฐานยังดินแดนสุวรรณภูมิ และเป็นการรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณทุกพระองค์ในราชวงศ์จักรีที่ได้มีพระราชศรัทธาทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา บำรุงองค์พระปฐมเจดีย์ตลอดมา^{๑๐๔} งานประจำปีของวัดพระปฐมเจดีย์นี้ เป็นงานใหญ่ระดับชาติ จำเป็นต้องมีระเบียบมีระบบ และอาศัยผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการจัดงานช่วยกันปฏิบัติหน้าที่แต่ละแผนกให้เกิดความเรียบร้อย ทั้งฝ่ายบรรพชิตและฝ่ายคฤหัสถ์ ในฝ่ายบรรพชิตได้รับความกรุณาจากพระมหาเถรานุเถระ ทั้งในจังหวัดนครปฐมและต่างจังหวัด ร่วมกันปฏิบัติงานทั้งในส่วนดำเนินการและอำนวยการ ฝ่ายคฤหัสถ์ก็ได้รับความร่วมมือจากสาธุชนหลายท่านเป็นคณะกรรมการผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนมาช่วยปฏิบัติงานทุกปี^{๑๐๕} เพราะองค์พระปฐมเจดีย์เป็นปูชนียสถานที่สำคัญยิ่ง เป็นจุดรวมแห่งสถาบันทั้ง ๓ คือ สถาบันชาติ สถาบันพระพุทธศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์ไว้เป็นหนึ่งเดียว เป็นดินแดนพระพุทธศาสนาแห่งแรกในประเทศไทย ภายในบรรจุพระบรมสารีริกธาตุขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นที่เคารพบูชาของพุทธศาสนิกชนทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ

งานเทศกาลนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ ถือเป็นงานประเพณีประจำปี ของชาวจังหวัดนครปฐม เมื่อก่อนทางวัดได้มอบให้ทางราชการไปดำเนินการ ต่อมาปี พ.ศ.๒๕๑๗ เป็นปีแรกที่วัดเริ่มจัดงานเองในรูปแบบงานวัด โดยทางคณะสงฆ์ในเขตภาค ๑๔ ให้การสนับสนุน ในสมัยนั้น มี พระธรรมสิริชัย (ชิต ชิตวิบูล) เป็นเจ้าอาวาสวัดพระปฐมเจดีย์

โดยมีผู้ริเริ่มร่วมกันดำเนินการ ดังนี้

๑. พระเทพโสภณ (กมล โกวิท) เจ้าคณะภาค ๑๔ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม มีสมณศักดิ์ครั้งสุดท้ายเป็น พระธรรมราชานุวัตร เจ้าคณะภาค ๓ ปัจจุบัน มรณภาพแล้ว

๒. พระราชปัญญาภรณ์ (ปัญญา อินทปญโญ) รองเจ้าคณะภาค ๑๔ และรักษาการแทนเจ้าคณะจังหวัดนครปฐม วัดพระงาม ดำรงสมณศักดิ์ครั้งสุดท้ายสุดเป็น พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ ปรีक्षाเจ้าคณะภาค ๑๔ วัดไร่ขิง นครปฐม ปัจจุบัน มรณภาพแล้ว

๓. พระครูปฐมคุณารักษ์ (ขุนห์ กิตติวณโณ) รองเจ้าคณะจังหวัดนครปฐม วัดวังตะกั่ว ปัจจุบันเป็น พระธรรมเสนานี ที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดนครปฐม

^{๑๐๓} วัดพระปฐมเจดีย์ ราชวรมหาวิหาร, *ที่ระลึกงานเทศกาลนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ ประจำปี ๒๕๓๗*, (กาญจนบุรี : สำนักพิมพ์ธรรมเมธี – สหายพัฒนาการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๒ – ๑๓.

^{๑๐๔} วัดพระปฐมเจดีย์ ราชวรมหาวิหาร, *ที่ระลึกงานเทศกาลนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ ประจำปี ๒๕๕๗*, (กาญจนบุรี : สำนักพิมพ์ธรรมเมธี – สหายพัฒนาการพิมพ์, ๒๕๕๗), หน้า ๒๐.

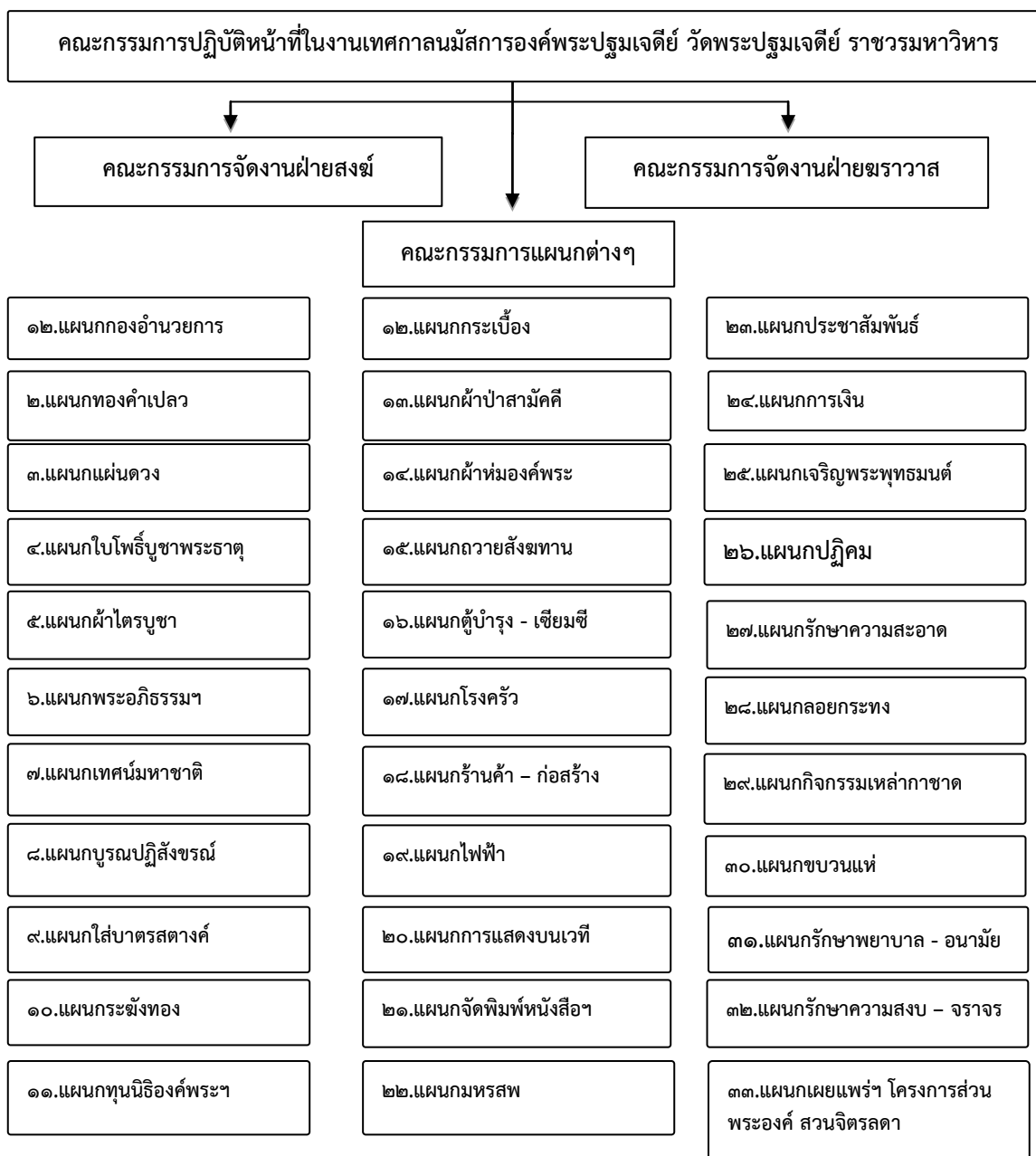
^{๑๐๕} วัดพระปฐมเจดีย์ ราชวรมหาวิหาร, *ที่ระลึกงานเทศกาลนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ ประจำปี ๒๕๕๗*, หน้า ๒๒.

โดยมี พล.ต.อ.ชุมพล โลหะชาละ อดีต รมช. กระทรวงมหาดไทย เป็นประธานจัดงานฯ ฝ่ายฆราวาส เป็นปฐม ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๑๗ – ๒๕๔๓

พระเดชพระคุณพระธรรมสิริชัยเจ้าอาวาสวัดพระปฐมเจดีย์สมัยนั้น ได้มอบให้พระเดชพระคุณพระธรรมหาวิธานวัตร (ปัญญา อินทปัญญา) ขณะที่ยังเป็น พระราชปัญญาภรณ์ เจ้าคณะจังหวัดนครปฐมเป็นประธานจัดงานฝ่ายสงฆ์ ในปีต่อๆ มา พระเดชพระคุณได้รับหน้าที่เป็นประธานจัดงานฝ่ายสงฆ์และมีคณะสงฆ์ภาค ๑๔ ร่วมดำเนินการ ต่อมาในปี พ.ศ.๒๕๒๘ พระเดชพระคุณพระราชสิริชัยมุนี (โชติ ฐิตโชติ) เป็นประธานฝ่ายสงฆ์ โดยมีเจ้าคณะภาค ๑๔ เป็นประธานที่ปรึกษางานเทศกาลนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ก็สำเร็จลุล่วงมาด้วยดีโดยลำดับจนถึงปัจจุบันงานเทศกาลนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ก็ยังคงมีการจัดงานขึ้นเป็นประจำทุกปีเรื่อยมาเพื่อสืบทอดเจตนารมณ์ของอดีตเจ้าอาวาสและรักษาประเพณีอันดีงามนี้ไว้ให้คงอยู่สืบไป โดยปัจจุบันนี้การจัดงานมีพระเดชพระคุณพระพรหมเวที (สุเทพ ฝุสฺสธมโม) เจ้าอาวาสรูปปัจจุบันเป็นประธานคณะกรรมการจัดงานฝ่ายสงฆ์

นับตั้งแต่เริ่มมีการจัดงานในรูปแบบของงานวัด ตั้งแต่ ปี พ.ศ.๒๕๑๗ เป็นต้นมา ก่อนการจัดงานเทศกาลนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ในแต่ละปีนั้น ทางวัดจะต้องมีการประชุมวางแผนงานโดยมอบหมายงานให้กับเจ้าหน้าที่ทั้งฝ่ายบรรพชิตและฆราวาสเพื่อให้รับหน้าที่อยู่ประจำแผนกต่างๆ เพื่อที่จะได้คอยอำนวยความสะดวกให้แก่ประชาชนที่มาเที่ยวในงานประจำปี ที่สำคัญได้มีการแต่งตั้งและปรับเปลี่ยนคณะกรรมการให้รับผิดชอบในแต่ละแผนกมาโดยตลอดและได้มีการตั้งและยุบแผนกบางแผนกเพื่อให้สอดคล้องเท่าทันกับสถานการณ์ของสังคม และในปัจจุบันนี้ได้มีการจัดแบ่งหน้าที่ให้คณะกรรมการดูแลอย่างลงตัวและอย่างชัดเจนเพื่อความเรียบร้อยดีงาม โดยได้จัดแบ่งเป็นแผนกทั้งหมด ๓๓ แผนก ตามแผนภาพที่ ๗.๑ ดังนี้

แผนภาพ คณะกรรมการปฏิบัติหน้าที่ในงานเทศกาลนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์แผนก
ต่างๆ ของวัดพระปฐมเจดีย์ ราชวรมหาวิหาร

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๕.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการ

จากการทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการการบริหารจัดการ พบว่ามีผู้ทำการศึกษาวิจัยไว้ดังนี้

ประชุม พุ่มเพ็ชร ได้วิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการคุณภาพการศึกษาด้านการดูแลช่วยเหลือสุขภาพทางกายของนักเรียนโรงเรียนวัดสุขวัฒนาราม สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานครปฐม เขต ๒” ผลการวิจัยพบว่า

๑. สภาพปัจจุบัน โรงเรียนวัดสุขวัฒนารามเป็นโรงเรียนขนาดเล็ก ปัจจุบันมีนักเรียน ๑๓๖ คน ครู ๘ คน เปิดสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาลศึกษาปีที่ ๑ ถึง ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ ปัญหาด้านสุขภาพทางกายของนักเรียนที่พบ ได้แก่ ด้านทุพโภชนาการ ร้อยละ ๒๑.๕๙ การเป็นเหา ร้อยละ ๑๘.๓๕ และทันตสุขภาพ ร้อยละ ๑๑.๓๖ และในเรื่องการดำเนินงานดูแลช่วยเหลือนักเรียนด้านสุขภาพทางกายของนักเรียนก่อนเข้าโครงการวิจัย พบว่า การดำเนินงานแก้ไขปัญหาให้นักเรียนยังไม่มีประสิทธิผล ครูขาดความรู้ความเข้าใจในการปฏิบัติงาน รวมถึงชุมชนขาดการมีส่วนร่วมในกิจกรรม

๒. กระบวนการในการบริหารจัดการคุณภาพการศึกษาด้านการดูแลช่วยเหลือสุขภาพทางกายของนักเรียน ใช้ระบบการบริหารคุณภาพด้วยวงจรเดมมิง (PDCA) ดังนี้ ในด้านการวางแผน (Plan : P) มีการเตรียมความพร้อมของครูและบุคลากรให้มีความรู้ ความเข้าใจและมีทักษะเกี่ยวกับการดำเนินการด้านการดูแลช่วยเหลือสุขภาพทางกายของนักเรียน และมีแผนปฏิบัติการวิจัย ๒) การปฏิบัติตามแผน (Do : D) ได้แก่ การดำเนินงาน ๕ กิจกรรม คือ การรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล การคัดกรองนักเรียน การส่งเสริมและพัฒนา การป้องกันช่วยเหลือและแก้ไข และการส่งต่อ ๓) การตรวจสอบแก้ไข (Check : C) โดยมีการตรวจสอบผลการดำเนินงาน จำนวน ๖ ครั้ง พบว่า ปัญหาทุพโภชนาการลดลงเหลือ ร้อยละ ๑๓.๖๔ การเป็นเหา ลดลงเหลือ ร้อยละ ๓.๔๑ และทันตสุขภาพ ลดลงเหลือ ร้อยละ ๑.๓๔ ตามลำดับ ๔) การปรับปรุงและพัฒนา (Act : A) โดยใช้กิจกรรมการป้องกันและแก้ไขปัญหาให้นักเรียน ประกอบด้วย กิจกรรมในห้องเรียน กิจกรรมซ่อมเสริม กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน กิจกรรมประสานสัมพันธ์กับผู้ปกครอง กิจกรรมประสานการส่งต่อนักเรียนที่มีปัญหารุนแรง

๓. การสะท้อนบทเรียนจากการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ พบปัจจัยที่สนับสนุนงานวิจัย ได้แก่ ความมุ่งมั่นของผู้บริหารในการแก้ไขปัญหา ศักยภาพของคณะครูในการปฏิบัติงาน การมีส่วนร่วมในเชิงระบบของครู นักเรียน คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน และผู้ปกครอง การทำงานเป็นทีมของครูและบุคลากร สำหรับปัจจัยที่เป็นอุปสรรค ได้แก่ ผู้บริหารมีภาระงานค่อนข้างมากการนิเทศกำกับ ติดตามงานอย่างต่อเนื่อง ผู้ปกครองบางส่วนยังไม่ให้ความสำคัญในการประชุมหรือการสนทนากลุ่มเนื่องจากขาดความเข้าใจในการดำเนินงานซึ่งทางโรงเรียนจะแก้ไขปัญหาต่อไป^{๑๐๖}

พระครูพิศาลธีรธรรม ได้วิจัยเรื่อง “ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตธนบุรีกรุงเทพมหานคร” ผลการวิจัยพบว่า การบริหารมีความสำคัญต่อการดำเนินงานของวัดใน

^{๑๐๖}ประชุม พุ่มเพ็ชร, “การบริหารจัดการคุณภาพการศึกษาด้านการดูแลช่วยเหลือสุขภาพทางกายของนักเรียนโรงเรียนวัดสุขวัฒนาราม สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานครปฐม เขต ๒”, วิทยานิพนธ์ ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, ๒๕๕๑).

อันที่จะพัฒนาให้เป็นระบบสามารถส่งเสริมภิกษุสงฆ์สามเณร ให้เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ และประสบการณ์ปฏิบัติตนอยู่ในกรอบของพระธรรมวินัย และสามารถเป็นแบบอย่างที่ดีต่อการพัฒนาชุมชนเป็นอย่างดีการบริหารวัดในปัจจุบันได้เปลี่ยนรูปแบบ ระบบ วิธีการ การสร้างระบบให้เหมาะสมกับผู้อยู่อาศัยในวัดนั้นๆ และสังคมโดยรอบ เพื่อให้การบริหารเป็นไปตามความหมายที่ว่า การปกครองการดูแลรักษาหมู่คณะและการดำเนินงานหรือการจัดการ กิจกรรมต่างๆ ของหมู่คณะหรือองค์กรต่างๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปตามนโยบาย และวัตถุประสงค์ขององค์กรนั้นๆ ด้วยดีมีประสิทธิภาพ

ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาส ในเขตธนบุรี กรุงเทพมหานครพบว่า ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๖๒ และเมื่อจำแนกเป็นรายด้านพบว่า ด้านการปกครอง, ด้านการศึกษาสงเคราะห์และด้านการสาธารณูปการ มีประสิทธิภาพอยู่ในระดับมาก ส่วนด้านการศาสนศึกษา การเผยแผ่ และการสาธารณสงเคราะห์มีประสิทธิภาพอยู่ในระดับปานกลาง

ผลการศึกษาปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตธนบุรีกรุงเทพมหานคร พบว่า ปัญหาที่สำคัญได้แก่ เจ้าอาวาสบางรูปขาดวิสัยทัศน์ขาดเป้าหมาย ในการบริหารจัดการวัดที่ชัดเจน การบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสบางส่วนไม่มีการประชุม ปรีกษา วางแผน และกำหนดวัตถุประสงค์การพัฒนาวัดอย่างเป็นรูปธรรม เป็นการบริหารจัดการวัดตามความเคยชินที่เคยปฏิบัติมา ขาดการประสานงานระหว่าง วัด บ้าน และชุมชน และเจ้าอาวาสบางรูปใช้คนไม่ถูกต้องกับงาน จึงทำให้งานขาดประสิทธิภาพ

แนวทางในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ควรมีการประชุมพระภิกษุสามเณร ภายในวัดเองๆ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัด และเพื่อความสามัคคีภายในวัด ส่งเสริมให้เจ้าอาวาสเปิดรับความรู้ใหม่ๆ เพื่อนำมาใช้ในการบริหารจัดการวัดมีการนำเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่ มาใช้ในการพัฒนาวัดมากขึ้น และควรมีการจัดกิจกรรมที่สร้างสรรค์ระหว่างวัดและชุมชน^{๑๐๗}

กัญญกาวาภรณ์ กลิ่นนันทน ได้วิจัยเรื่อง “ประสิทธิภาพการบริหารจัดการสำนักงานจังหวัดพิษณุโลกตามหลักอิทธิบาท ๔” ผลการวิจัยพบว่า

๑. ประสิทธิภาพการบริหารจัดการสำนักงานจังหวัดพิษณุโลกตามหลักอิทธิบาท ๔ ตามทัศนะของบุคลากรโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($X = ๔.๑๙$) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านฉันทะ อยู่ในระดับมากที่สุด ($X = ๔.๒๖$) ส่วนด้านวิริยะ จิตตะ และวิมังสา อยู่ในระดับมาก

๒. ผลการเปรียบเทียบทัศนะของบุคลากรต่อประสิทธิภาพการบริหารจัดการสำนักงานจังหวัดพิษณุโลกตามหลักอิทธิบาท ๔ จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคลของบุคลากรผู้ตอบแบบสอบถามพบว่า บุคลากรที่มีเพศ อายุ ระดับการศึกษา ตำแหน่ง และรายได้ ต่างกันมีทัศนะต่อประสิทธิภาพการบริหารจัดการสำนักงานจังหวัดพิษณุโลกตามหลักอิทธิบาท ๔ โดยภาพรวมไม่แตกต่างกันจึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าบุคลากรที่มีเพศต่างกันมีทัศนะต่อประสิทธิภาพการบริหารจัดการสำนักงานจังหวัดพิษณุโลกตามหลัก อิทธิบาท ๔ ด้านวิมังสา แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

^{๑๐๗} พระครูพิศาลธีรธรรม, “ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

๓. แนวทางการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ เพื่อพัฒนาประสิทธิภาพการบริหารสำนักงาน จังหวัดพิษณุโลก คือ บุคลากรควรมีความต้องการใฝ่ใจรักที่จะปฏิบัติงานอยู่เสมอปรารถนาที่จะปฏิบัติงานให้ได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป มีความขยัน หมั่นประกอบกรงานด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระ ไม่ท้อถอย ต้องตั้งจิตรับรู้อะไรในภารกิจที่ได้รับมอบหมายโดยปฏิบัติงานด้วยความคิด เอาจิตฝักใฝ่ ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป อุทิศตัวอุทิศใจให้แก่งานที่ปฏิบัติอย่างแท้จริง และหมั่นใช้ปัญญาพิจารณา ใครครวญ ตรวจตราหาเหตุผล ตรวจสอบข้อบกพร่องในงานนั้นๆ ที่สำคัญต้องรู้จักการวางแผนงาน วัดผลและคิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุงงานให้ดีขึ้นอยู่ตลอดเวลา^{๑๐๘}

สุมาลี ทองงาม ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาการบริหารจัดการระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนวัดโคกอน สำนักรงานเขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร” ผลการวิจัยพบว่า

๑. การบริหารจัดการระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน โรงเรียนวัดโคกอนมีการบริหารจัดการระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนที่สอดคล้องกับแนวทางการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนในสถานศึกษาของกรุงเทพมหานคร โดยมีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนแบบมีส่วนร่วมจากคณะกรรมการสถานศึกษา ผู้ปกครองนักเรียน ชุมชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง มีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการผู้รับผิดชอบกิจกรรม/โครงการที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน และมีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการรายงานผลการบริหารจัดการที่ชัดเจน สามารถตรวจสอบได้

๒. แนวทางการพัฒนาและส่งเสริมการบริหารจัดการระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน โรงเรียนวัดโคกอนได้ดำเนินงานพัฒนาระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนตามกระบวนการ ๕ ขั้นตอน คือ ๑) ด้านการรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล ๒) ด้านการคัดกรองนักเรียน ๓) ด้านการส่งเสริมและพัฒนา นักเรียน ๔) ด้านการป้องกันและช่วยเหลือนักเรียน และ ๕) ด้านการส่งต่อนักเรียน โดยได้ใช้แบบประเมินพฤติกรรม (SDQ) ได้เยี่ยมบ้าน วางแผนการคัดกรอง จัดกิจกรรมส่งเสริมอาชีพ ให้ความรู้แก่ครูในการให้คำปรึกษาเบื้องต้นแก่นักเรียน ให้ความร่วมมือในการช่วยเหลือนักเรียน และเชิญผู้ปกครองมารับทราบถึงความจำเป็นในการส่งต่อนักเรียน^{๑๐๙}

วิจิตพร สะสม ได้วิจัยเรื่อง “ศึกษาระบบการบริหารและการจัดการวัดในพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาวัดพระธาตุแช่แห้ง อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน” ผลการวิจัยพบว่า วัดพระธาตุแช่แห้ง ได้มีการจัดระบบการบริหารและการจัดการวัด โดยได้เน้น การบริหารงานบุคคลการบริหารงานธุรการ การบริหารงานการเงิน/บัญชี การบริหารศาสนสมบัติ การบริหารกิจกรรมของวัด ซึ่งการบริหารงานดังที่กล่าวมานี้มีระบบการบริหารงานที่ชัดเจน โปร่งใสมีการจัดรูปแบบของคณะกรรมการการบริหารในสวนงานต่างๆ การจัดระบบการบริหารงานของวัดพระธาตุแช่แห้ง จะเน้นในเรื่องของความสะดวก

^{๑๐๘} กัญญาพารณ กลั่นนิ่มนวล, “ประสิทธิภาพการบริหารจัดการสำนักงานจังหวัดพิษณุโลกตามหลักอิทธิบาท ๔”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๑๐๙} สุมาลี ทองงาม, “การศึกษาการบริหารจัดการระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนวัดโคกอน สำนักรงานเขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

รวดเร็ว และมีประสิทธิภาพโดยจะเห็นได้จากการแบ่งงานออกเป็นแต่ละฝ่าย มีเจ้าหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงจึงทำให้ง่ายต่อการติดต่อประสานงานและจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่แต่ละฝ่ายงานมีความตั้งใจและปฏิบัติตามระบบต่างๆ ที่ทางวัดได้กำหนดเป็นอย่างดี

ในสวนของปัจจัยที่มีผลสัมฤทธิ์และผลกระทบต่อการบริหารและการจัดการวัดพระธาตุแช่แห้งนั้น จากการศึกษาทราบว่าเพราะปัจจัย ๒ ประการ คือปัจจัยภายใน ได้แก่ ความมีภาวะผู้นำของเจ้าอาวาส บุคลากร งบประมาณ และปัจจัยภายนอก ได้แก่ คณะสงฆ์ ภาครัฐ และองค์กรเอกชน ซึ่งปัจจัยทั้งสองส่วนต่างเอื้อผลประสานประโยชน์ส่งเสริมซึ่งกันจนทำให้วัดพระธาตุแช่แห้งประสบความสำเร็จในการบริหารอันจะได้เป็นต้นแบบที่ดีงามในการพัฒนาวัดในพระพุทธศาสนา วัดหนึ่งสืบไป^{๑๑๐}

๒.๕.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์

จากการทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์ พบว่ามีผู้ทำการศึกษาวิจัยไว้ดังนี้

พระครูวินัยธรสมชาย สุวิชาโน ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในอำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี” จากผลการวิจัยพบว่า สถานภาพส่วนบุคคลด้านวุฒิการศึกษา เปรียบเทียบธรรม มีผลทำให้ความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มีต่อประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในอำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ซึ่งเป็นการยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนสถานภาพส่วนบุคคลด้านอายุ พรรษา วุฒิการศึกษาสามัญ และวุฒิการศึกษาทางธรรมของพระสงฆ์ ไม่พบความแตกต่าง ซึ่งเป็นการปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้^{๑๑๑}

พระมหาปริวัฒน์ จิตวิริโย ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ความคิดเห็นของพระภิกษุที่มีต่อการบริหารจัดการวัดตามหลักธรรมาภิบาล : กรณีศึกษาวัดในเขตอำเภอบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี” ผลการศึกษาวิจัยพบว่า พระภิกษุที่มีวุฒิการศึกษาแผนกธรรมต่างกันมีความคิดเห็นต่อการบริหารจัดการวัดตามหลักธรรมาภิบาลโดยรวมไม่แตกต่างกัน ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ เมื่อพิจารณาในแต่ละด้านพบว่าพระภิกษุที่มีวุฒิการศึกษาแผนกธรรมต่างกันมีความคิดเห็นต่อการบริหารจัดการวัดตามหลักธรรมาภิบาลในด้านนิติธรรม ด้านคุณธรรม ด้านความโปร่งใส ด้านการมีส่วนร่วม ด้านความรับผิดชอบต่อสังคมและด้านความคุ้มค่าไม่แตกต่างกัน^{๑๑๒}

พระมหาณเตียร วรธมโม (ชายเกลี้ยง) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงา” ผลการวิจัยพบว่า บทบาทการปฏิบัติงานในการบริหาร

^{๑๑๐} ฐิติพร สะสม, “ศึกษาระบบการบริหารและการจัดการวัดในพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาวัดพระธาตุแช่แห้ง อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๑๑๑} พระครูวินัยธรสมชาย สุวิชาโน, “ประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในอำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๑๑๒} พระมหาปริวัฒน์ จิตวิริโย, “ความคิดเห็นของพระภิกษุที่มีต่อการบริหารจัดการวัดตามหลักธรรมาภิบาล : กรณีศึกษาวัดในเขตอำเภอบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

กิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงา ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านแล้วพบว่า บทบาทการปฏิบัติงานในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงาอยู่ในระดับปานกลาง ได้แก่ ด้านการศาสนศึกษาและด้านการศึกษาสงเคราะห์อยู่ในระดับปานกลาง สำหรับด้านอื่นๆ อยู่ในระดับมากทุกด้าน ผลการเปรียบเทียบระดับบทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงาพบว่า พระสังฆาธิการที่มีอายุและจำนวนพรรษาต่างกัน มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ส่วนพระสังฆาธิการที่มีตำแหน่ง วุฒิทางการศึกษาสายสามัญ วุฒิทางการศึกษาทางธรรม และวุฒิทางการศึกษาทางเปรียญธรรมต่างกัน มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ไม่แตกต่างกัน^{๑๑๓}

พระเกษมศักดิ์ วรสกุโข (อาสนะทอง) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์” ผลวิจัยพบว่า การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักการปฏิบัติหน้าที่ของพระสังฆาธิการในอำเภอชุมแสง อยู่ในระดับมากทุกด้าน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเจริญก้าวหน้าที่เป็นไปในทิศทางเดียวกับพุทธจักรและอาณาจักร เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาสังคม ตลอดจนการพัฒนาบุคลากรการศึกษาและอื่นๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับคณะสงฆ์ โดยใช้หลักหน้าที่ของพระสังฆาธิการ ๖ ด้าน คือ การปกครอง การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ เมื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นต่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในอำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ พบว่า พระภิกษุที่มีอายุ พรรษา การศึกษาสามัญ การศึกษาทางธรรม และตำแหน่งที่ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในอำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ๐.๐๑^{๑๑๔}

๒.๕.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับงานประจำปี

จากการทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับงานประจำปี พบว่ามีผู้ทำการศึกษาวิจัยไว้ ดังนี้

พระครูพิสนท์กิจจาทร (เทิดทูน เชื้อเงินเดือน) ได้ทำวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของประเพณีลอยกระทง” ผลการศึกษาพบว่า

๑. ความเป็นมาของประเพณีลอยกระทง มีร่องรอยหลักฐานในปณณสูตร ได้กล่าวถึงแม่น้ำสำคัญสายหนึ่งในครั้งพุทธกาล ซึ่งเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ที่พระพุทธองค์ทรงส่งสอนพระยานาค จนมีศรัทธาเลื่อมใสในคำสอนของพระองค์ แล้วทูลขอสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อเป็นสัญลักษณ์ของการบูชา โดยมีพระเจดีย์ หรือรอยพระพุทธบาท ที่พุทธบริษัทได้เคารพบูชาคุณของพระพุทธเจ้าจึงเป็นที่มาของประเพณีลอยกระทง ส่วนหลักฐานในประเทศไทยมีมาตั้งแต่ครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี เรียกว่า การลอยพระประทีป หรือ ลอยโคม ตามที่พระสมณเอกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช

^{๑๑๓} พระมหามณเฑียร วรธมโม (ชัยเกลี้ยง), “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

^{๑๑๔} พระเกษมศักดิ์ วรสกุโข (อาสนะทอง), “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

ได้คิดค้นประดิษฐ์ดัดแปลงเป็นรูปดอกบัวแทนการลอยโคม จึงเป็นที่มาของรูปแบบการลอยกระทง ที่มีรูปลักษณะแตกต่างออกไป และได้ปฏิบัติสืบกันมาจนถึงปัจจุบัน

๒. คุณค่าของประเพณีลอยกระทง ที่ประชาชนได้สืบทอดปฏิบัติกันมาตั้งแต่ครั้งอดีต จนถึงปัจจุบันล้วนมีความเกี่ยวข้องกับคติความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา คือมีธรรมเป็นกรอบปฏิบัติ สำหรับปลูกจิตสำนึกของคนในชาติให้รู้จักสามัคคีปฏิบัติตามหลักสาราณียธรรม พละ ๕ และ สังคหวัตถุ ๔ จะเห็นว่าเมื่อได้ปฏิบัติตามหลักธรรมทั้งหมดนี้แล้วเท่ากับว่าพลเมืองของชาติเกิด จิตสำนึกมีความกตัญญูกตเวที มีความหวงแหนขนบธรรมเนียมวัฒนธรรม ประเพณีทั้งในระดับชาติ ท้องถิ่น ชุมชน ครอบครัว และเห็นคุณค่าของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่เป็นสิ่งสะท้อนถึงวัฒนธรรมใน ระดับโลกด้วย

๓. คุณค่าของประเพณีลอยกระทงที่มีต่อสังคมไทย จากการศึกษาวิเคราะห์ มีจุดหมาย สำคัญอยู่ที่การบูชาพระคุณของพระพุทธเจ้าที่เกิดจากมโนสำนึกของผู้คนในสังคมไทยในฐานะที่เป็น ชาวพุทธต้องกตัญญูกตเวที ดังนี้ (๑) กตัญญูต่อบุคคล ได้แก่ บิดา มารดา อาจารย์ บิดามารดา (๒) กตัญญูต่อสัตว์ ได้แก่ สัตว์ที่มีคุณต่อเรา ช่วยทำงานให้เรา และ (๓) กตัญญูต่อสิ่งของ ได้แก่ สิ่งของทุกอย่างที่มีคุณต่อเรา โดยคุณค่าความกตัญญูทั้งสามอย่างจัดอยู่ในบูชา ๒ มีอามิสบูชา และ ปฏิบัติบูชา โดยมีเบญจศีลเป็นกรอบสำหรับปฏิบัติเพื่อสร้างสามัคคี สมัคสมาน และรักใคร่ปรองดอง กันของคนในชาติ^{๑๑๕}

พระนรชัย กอบกสิกรรม ได้วิจัยเรื่อง “ประสิทธิภาพการจัดการงานประจำปีของวัดใน ตำบลสัมปทวน อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม” ซึ่งผลการวิจัยพบว่า

๑. ประชาชนมีความคิดเห็นต่อประสิทธิภาพการจัดการงานประจำปีของวัดในตำบล สัมปทวน อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก

๒. ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบประสิทธิภาพการจัดงานประจำปีของวัด ในตำบล สัมปทวน อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม โดยจำแนกตามสภาพส่วนบุคคล โดยภาพรวม พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่มีการศึกษาที่ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อประสิทธิภาพการจัดการงานประจำปีของวัดใน ตำบลสัมปทวน อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม แตกต่างกัน จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ส่วนกลุ่ม ตัวอย่างที่มี เพศ อายุ สถานภาพ อาชีพ และรายได้ที่ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อประสิทธิภาพการ จัดการงานประจำปีของวัดในตำบลสัมปทวน อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

๓. การศึกษาปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับประสิทธิภาพการจัดการงาน ประจำปีของวัดในตำบลสัมปทวน อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม พบว่า วัดไม่ค่อยมีการวางแผน ในการใช้วัสดุอุปกรณ์ที่มีอยู่อย่างคุ้มค่า แต่ละแผนกไม่มีการมอบหมายหน้าที่รับผิดชอบอย่างชัดเจน พนักงานภายในแผนกแต่ละแผนกไม่มีการประสานงานที่สอดคล้องและไปในทิศทางเดียวกัน วัดไม่ ค่อยมีการควบคุมการใช้วัสดุที่เหมาะสมและคุ้มค่าและวัดไม่ค่อยมีการควบคุมดูแลบุคลากรให้ ปฏิบัติงานเป็นไปด้วยความบริสุทธิ์

^{๑๑๕} พระครูพิสนท์กิจจาทร (เทิดทูน เชื้อเงินเดือน), “ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของประเพณีลอยกระทง”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

แนวทางการแก้ปัญหา วัดควรมีการวางแผนในการใช้วัสดุอุปกรณ์ที่มีอยู่อย่างคุ้มค่ามากที่สุด ควรมีการมอบหมายหน้าที่รับผิดชอบอย่างชัดเจนอย่างเป็นรูปธรรม พนักงานภายในแผนกแต่ละแผนกมีการประสานงานที่สอดคล้องและไปในทิศทางเดียวกันเพิ่มมากขึ้น วัดควรมีมาตรการในการควบคุมการใช้วัสดุที่เหมาะสม

๔. การสังเคราะห์ แนวทางในการส่งเสริมประสิทธิภาพการจัดการงานประจำปีของวัดในตำบลสัมปทวน อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม โดยภาพรวม การจัดงานประจำปีควรมีการประชุมเพื่อหารือและกำหนดแผนงานทุกครั้งเมื่อมีการจัดงานก่อนถึงกำหนดการจัดงานประจำปีประมาณ ๒ – ๓ เดือนโดยมีเจ้าอาวาสในแต่ละวัดเป็นประธานในการดำเนินการต้องจัดตั้งเจ้าหน้าที่ประสานงานกับบุคคลฝ่ายต่างๆ ให้ช่วยกับดำเนินงาน เพื่อให้การจัดงานประจำปีของวัดดำเนินไปได้ด้วยดีไม่มีอุปสรรค^{๑๑๖}

พระณัฐวุฒิ ทาเนตร ได้วิจัยเรื่อง “ผลกระทบของงานปอยหลวงที่มีต่อชุมชนท้องถิ่น : กรณีศึกษาเทศบาลตำบลสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่” ซึ่งผลการวิจัยพบว่า

๑. ผลกระทบจากงานปอยหลวงนั้นมีดังนี้ ผลกระทบทางลบ คือ เป็นงานที่มีค่าใช้จ่ายสูง และเพิ่มภาระค่าใช้จ่ายให้กับครัวเรือน ผลทางบวก คือ เป็นเอกลักษณ์ของชาวล้านนา อีกอย่างหนึ่งเป็นการเชื่อมประสานสร้างความสามัคคีในชุมชน ส่งเสริมพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาชุมชนร่วมกัน และกระตุ้นการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อพัฒนาชุมชนเข้มแข็งยั่งยืนตามระบอบประชาธิปไตยของไทย

๒. ประชาชนในเขตเทศบาลสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับงานปอยหลวงในระดับดี แต่มีข้อสังเกตว่า ความรู้ความเข้าใจในด้านเชิงประวัติศาสตร์ชาวพุทธยังไม่ดีนัก^{๑๑๗}

ชนิษฐา ปาทอง ได้ทำวิจัยเรื่อง “องค์การบริหารส่วนตำบลแก่งเค็งกับการส่งเสริมจารีตประเพณีท้องถิ่น : กรณีศึกษาการจัดงานประเพณีมัสการพระเจ้าใหญ่ชุมคำ ตำบลแก่งเค็ง อำเภอกุดข้าวปุ้น จังหวัดอุบลราชธานี” ผลการศึกษาพบว่า

๑. การส่งเสริมการจัดงานประเพณีมัสการพระเจ้าใหญ่ชุมคำขององค์การบริหารส่วนตำบลแก่งเค็ง มีทั้งหมด ๔ ด้าน ได้แก่ ๑) การส่งเสริมการเรียนรู้ โดยการประชาสัมพันธ์การจัดงานผ่านสื่อ ใต้ ป้าย วิชชุชุมชน และเอกสาร ๒) การส่งเสริมการมีส่วนร่วม ๓) สนับสนุนการสร้างเครือข่าย และ ๔) การเสริมสร้างความสมานฉันท์

๒. สภาพปัญหาการดำเนินการส่งเสริมการจัดงานงานประเพณีมัสการพระเจ้าใหญ่ชุมคำขององค์การบริหารส่วนตำบลแก่งเค็งมีทั้งหมด ๔ ด้าน ได้แก่ ๑) ปัญหาการสร้างองค์ความรู้และสื่อประชาสัมพันธ์ที่สะดวกทันสมัย ๒) ปัญหาการจัดเตรียมงานที่เร่งรัด และขาดการติดตาม

^{๑๑๖} พระนรชัย กอบกสิกรรม, “ประสิทธิภาพการจัดการงานประจำปีของวัดในตำบลสัมปทวน อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

^{๑๑๗} พระณัฐวุฒิ ทาเนตร, “ผลกระทบของงานปอยหลวงที่มีต่อชุมชนท้องถิ่น : กรณีศึกษาเทศบาลตำบลสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่”, การค้นคว้าแบบอิสระนี้เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัยเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการเมืองและการปกครอง, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๘).

ประเมินผลการจัดงาน ๓) ปัญหาขาดความต่อเนื่องในการส่งเสริมการดำเนินงานของเครือข่ายระดับตำบลแก่งคั่งและขาดรูปแบบแนวทางในการสร้างเครือข่าย ๔) ปัญหาทะเลาะวิวาทของวัยรุ่นในงาน โดยขาดการส่งเสริมการจัดกิจกรรมหรือสื่อความหมายของงานประเพณีท้องถิ่น

๓. แนวทางการพัฒนาการส่งเสริมการจัดงานประเพณีมัสการพระเจ้าใหญ่ชุมคำขององค์การบริหารส่วนตำบลแก่งคั่ง มีดังต่อไปนี้ ๑) ควรส่งเสริมกิจกรรมสร้างความรู้ความเข้าใจ จัดทำสื่อเผยแพร่ที่ทันสมัย ควรสร้างศูนย์การเรียนรู้ในวัดชุมคำ และส่งเสริมโรงเรียนจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเกี่ยวกับพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ๒) ควรมีการวางแผนเตรียมการจัดงานติดตามผลระหว่างการจัดงานและประเมินผลการจัดงานเพื่อพัฒนาและปรับปรุงในปีต่อไป ๓) ควรประสานเครือข่ายระดับตำบลและอำเภอ เชื่อมประสานการจัดกิจกรรมร่วมกับองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนงานประเพณีท้องถิ่นของจังหวัดอุบลราชธานี ๔) การสร้างความสมานฉันท์ ควรส่งเสริมให้จัดกิจกรรมเน้นด้านศาสนา ประเพณีท้องถิ่น และควรลดกิจกรรมด้านมหรสพความบันเทิงเพื่อลดเหตุการณ์ทะเลาะวิวาทและความรุนแรง^{๑๑๘}

จักษ์ตุพล ศรีถาวร ได้ทำวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนเกี่ยวกับงานประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่น ของเทศบาลตำบลเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย” ผลการวิจัยพบว่า

ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนเกี่ยวกับงานประเพณี และวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่น ในเขตเทศบาลตำบลเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย โดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อจำแนกเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน เรียงลำดับจากค่าเฉลี่ยมากไปหาน้อย ได้ดังนี้ ด้านการตัดสินใจ รองลงมาด้านการดำเนินการและด้านการประเมินผล มีค่าเฉลี่ยเท่ากันคือ ด้านการรับผลประโยชน์

ผลการเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมของประชาชนเกี่ยวกับงานประเพณี และวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่น ในเขตเทศบาลตำบลเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย จำแนกตาม เพศ และวัย พบว่า โดยรวมมีส่วนร่วมแตกต่างกันทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

การมีส่วนร่วมของประชาชนเกี่ยวกับงานประเพณี และวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่น ในเขตเทศบาลตำบลเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย จำแนกตาม ระดับการศึกษา และอาชีพ พบว่า โดยรวมมีส่วนร่วมไม่แตกต่างกันทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕^{๑๑๙}

ณัฐวุฒิ สุวรรณช่าง และคณะ ได้ทำวิจัยเรื่อง “ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนวัดเกาะ” ผลการศึกษาพบว่า

^{๑๑๘} ษนิษฐา ปาทอง, “องค์การบริหารส่วนตำบลแก่งคั่งกับการส่งเสริมจารีตประเพณีท้องถิ่น : กรณีศึกษาการจัดงานประเพณีมัสการพระเจ้าใหญ่ชุมคำ ตำบลแก่งคั่ง อำเภอภูพาน จังหวัดอุบลราชธานี”, วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๔).

^{๑๑๙} จักษ์ตุพล ศรีถาวร, “การมีส่วนร่วมของประชาชนเกี่ยวกับงานประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่น ของเทศบาลตำบลเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย”, วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๕๕).

นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ที่เดินทางมาเที่ยวชุมชนวัดเกาะเป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชาย อยู่ในช่วงอายุระหว่าง ๒๑ – ๒๕ ปี เป็นนักเรียนนักศึกษา มีรายได้เฉลี่ยต่ำกว่า ๕,๐๐๐ บาท เหมือนกันทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ การเดินทางนักท่องเที่ยวชาวไทยส่วนใหญ่เดินทางมาโดยรถส่วนตัว ขณะที่นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติส่วนใหญ่เดินทางมาโดยรถโดยสารประจำทาง

ในด้านความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อการจัดการด้านการท่องเที่ยวของชุมชนวัดเกาะพบว่า นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติมีความพึงพอใจในองค์ประกอบต่างๆ อยู่ในระดับมากเกือบทุกองค์ประกอบ มีเพียงองค์ประกอบทางด้านความสวยงามและความน่าสนใจของชุมชนวัดเกาะในด้านภาพเขียนฝาผนังภายในอุโบสถวัดเกาะที่นักท่องเที่ยวชาวไทยมีความพึงพอใจในระดับมากที่สุด ขณะที่นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติมีความพึงพอใจในระดับมากและที่เห็นถึงความแตกต่างได้ชัดเจนในด้านความพึงพอใจในระดับมากที่สุด ขณะนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติมีความพึงพอใจในระดับมากและที่เห็นถึงความแตกต่างให้ชัดเจนในด้านความพึงพอใจระหว่างนักท่องเที่ยวชาวไทยและนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติคือองค์ประกอบด้านบริการ ด้านสาธารณูปโภค และสิ่งอำนวยความสะดวก ในด้านความพอเพียงและความสะดวกของแต่ละองค์ประกอบย่อยนั้น นักท่องเที่ยวชาวไทยมีความพึงพอใจในระดับปานกลางโดยที่นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติมีความพึงพอใจในระดับมาก^{๑๒๐}

พจนา เอกบุตร ได้ทำวิจัยเรื่อง “ชุมชนลำปางหลงกับการจัดการมรดกวัฒนธรรม : กรณีศึกษางานประเพณีเป็งไหว้สาพระธาตุเจ้า อำเภอเกาะคำ จังหวัดลำปาง” ผลการศึกษา พบว่า

ชุมชนลำปางหลงเป็นชุมชนโบราณที่มีประวัติศาสตร์ควบคู่กับวัดพระธาตุลำปางหลงมายาวนาน ทำให้ชาวบ้านชุมชนลำปางหลงมีภูมิปัญญา ความคิด ความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ท้องถิ่น อันก่อให้เกิดความภาคภูมิใจและความหวงแหนมรดกวัฒนธรรมของชุมชน ส่งผลให้ชุมชนมีศักยภาพและความเข้มแข็งในความร่วมมือดำเนินกิจกรรมทางสังคมและวัฒนธรรมต่างๆ เป็นอย่างดี จากการศึกษาเฉพาะกรณีงานประเพณีเป็งไหว้สาพระธาตุเจ้า วัดพระธาตุลำปางหลง พบว่า เป็นงานประเพณีของชุมชนที่ถือปฏิบัติสืบทอดกันมายาวนาน จัดขึ้นในช่วงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๒ ของทุกปี รูปแบบและวิธีการของการจัดงานจะมีการแบ่งแยกหน้าที่ความรับผิดชอบของฝ่ายต่างๆ ภายในชุมชนอย่างชัดเจนและเป็นระบบ ประกอบด้วย วัด ประชาชนในชุมชน และหน่วยงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ ทำให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างเข้มแข็งภายใต้ความสำนึกทางประวัติศาสตร์และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชนที่มีอยู่ร่วมกัน ซึ่งจะแสดงให้เป็นตัวแบบ (Model) ของการจัดการมรดกประเพณีวัฒนธรรมอย่างเข้มแข็งของชุมชนลำปางหลง ที่มีการจำแนกกิจกรรมและหน้าที่ของฝ่ายต่างๆ ในการจัดงานประเพณีเป็งไหว้สาพระธาตุเจ้า วัดพระธาตุลำปางหลง อย่างเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน^{๑๒๑}

^{๑๒๐} ฐัญญุติ สุวรรณช่าง และคณะ, “ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนวัดเกาะ”, **รายงานการวิจัย**, (สำนักงานส่งเสริมการวิจัยแห่งชาติ (สกว.) และมหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี, ๒๕๕๑).

^{๑๒๑} พจนา เอกบุตร, “ชุมชนลำปางหลงกับการจัดการมรดกวัฒนธรรม : กรณีศึกษางานประเพณีเป็งไหว้สาพระธาตุเจ้า อำเภอเกาะคำ จังหวัดลำปาง”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต** (การจัดการศิลปะและวัฒนธรรม), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๖).

มลธิชา แจ่มจันทร์ และคณะ ได้ทำวิจัยเรื่อง “การจัดระบบข้อมูลด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนวัดเกาะ” ผลการศึกษาพบว่า

การจัดระบบข้อมูลด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนวัดเกาะ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี ทำให้คนในชุมชนวัดเกาะเกิดความพึงพอใจที่มีผลงานและชาวชุมชนจะได้เป็นที่รู้จักมากขึ้น โดยเป็นการประชาสัมพันธ์ผ่านเว็บไซต์ของมหาวิทยาลัย และข้อมูลเหล่านี้ยังสามารถเก็บเป็นคลังข้อมูลเพื่อการศึกษาให้กับบุคคลที่สนใจได้อีกทางหนึ่ง นอกจากนี้ยังมีการจัดทำแผ่นพับทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษเพื่อใช้ในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์และรวมไปถึงการจัดนิทรรศการถาวรที่เป็นตัวส่งเสริมในการประชาสัมพันธ์และให้ความรู้เกี่ยวกับชุมชนวัดเกาะอีกช่องทางหนึ่ง^{๑๒๒}

ธวัชชัย กุลนรา ได้ทำวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น” ผลการศึกษาพบว่า

ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในตำบลแม่เหียะ ได้แก่ ปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจและปัจจัยทางการเมือง จากการศึกษาพบว่าปัจจัยส่วนบุคคลนั้น โดยมากเพศหญิงจะมีความสนใจและเข้าร่วมกิจกรรม ในการส่งเสริมและสนับสนุนการอนุรักษ์วัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่นมากกว่าเพศชาย อาทิเช่น กลุ่มสตรีแม่บ้าน อาสาสมัครที่เป็นสตรีและเป็นผู้ที่มีอายุในช่วงตั้งแต่ ๔๐ ปีขึ้นไป จะเข้ามา มีส่วนร่วมมากกว่า ชุมชนเกิดความเข้มแข็งมากขึ้นจากการเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผน การดำเนินกิจกรรม และการประเมินผล แต่มีข้อจำกัดคือ ไม่สามารถแสดงความคิดเห็นที่เป็นความต้องการของชุมชนได้อย่างแท้จริง เนื่องจากความต้องการที่เกี่ยวข้องกับงบประมาณ ในการดำเนินการทำให้สภาพความจริงของชาวบ้านที่จะเข้าร่วมกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง ทั้งในแง่การร่วมแรง การร่วมทรัพยากรโดยการมองเห็นว่าตนเองจะได้รับประโยชน์ตอบแทนในสิ่งที่ตนทำไป กล่าวคือผลประโยชน์ต่างตอบแทน เพราะว่าแนวความคิดของชาวชนบทส่วนมากจะเห็นประโยชน์จากการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาแต่ไม่อาจเข้าร่วมกิจกรรมได้ เนื่องจากไม่เห็นช่องทางของการมีส่วนร่วมโดยมองที่การพัฒนาท้องถิ่น แล้วแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นหลังจากการประเมินผลการดำเนินกิจกรรมต่างๆ แล้ว เนื่องจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทในการกำหนดกิจกรรมในรูปของการจัดสรรงบประมาณในการดำเนินการ การเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่นของเทศบาลตำบลแม่เหียะ ทำให้การดำรงคงอยู่ของประเพณีเป็นไปตามความต้องการของผู้กำหนดนโยบายของเทศบาล ทำให้วัฒนธรรมดั้งเดิมเกิดการเปลี่ยนแปลงไป การจัดสรรงบประมาณที่ใช้ในการดำเนินการทำให้รูปแบบของการจัดประเพณีเกิดการเปลี่ยนแปลงไป การวัดผลไม่สามารถวัดได้อย่างชัดเจน เนื่องจากความแตกต่างของกิจกรรมที่เปลี่ยนแปลงไป^{๑๒๓}

^{๑๒๒} มลธิชา แจ่มจันทร์ และคณะ, “การจัดระบบข้อมูลด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนวัดเกาะ”, *รายงานการวิจัย*, (สำนักงานส่งเสริมการวิจัยแห่งชาติ (สกว.) และมหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี, ๒๕๕๑).

^{๑๒๓} ธวัชชัย กุลนรา, “การมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น”, *วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต*, สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๕).

ยุทธพงษ์ เมษพันธุ์ ได้ทำวิจัยเรื่อง “ปัจจัยที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการเทศกาลงานประเพณีท้องถิ่นให้ยั่งยืน : กรณีศึกษาเทศกาลแข่งเรือยาวประเพณี ณ วัดศิริเจริญเนินหม้อ ตำบลโคกหม้อ อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี” ผลการศึกษาพบว่า

คนในชุมชนมีลักษณะทางประชากรศาสตร์ที่แตกต่างกันด้าน เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพและรายได้ โดยเพศชายจะมีส่วนร่วมมากกว่าเพศหญิง และอยู่ในช่วงอายุ ๓๑ – ๔๐ ปี ขึ้นไป โดยระดับความคิดเห็นปัจจัยที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วม คือ ปัจจัยด้านความร่วมมือและประโยชน์ที่จะได้รับ ถือเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมมากที่สุด ส่วนด้านกิจกรรมและกระบวนการ ด้านพื้นที่และด้านการจัดการ ถือเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมรองลงมาตามลำดับ ส่วนการวิเคราะห์ด้านการมีส่วนร่วมในการจัดแข่งเรือยาวประเพณี พบว่า อยู่ในระดับปานกลาง^{๑๒๔}

๒.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง แนวคิด คุณค่าและการสร้างพลังทางสังคม ของวัดพระปฐมเจดีย์ ราชวรมหาวิหาร ตำบลพระปฐมเจดีย์ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework) ประกอบด้วย ตัวแปรต้น (Independent variable) และตัวแปรตาม (Dependent Variable) ดังนี้

๒.๖.๑ ตัวแปรต้น (Independent Variables) คือ สภาพส่วนบุคคลของประชาชน ได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ ความรู้เรื่องงานวัด การปฏิบัติตามหลักพุทธธรรม

คณะกรรมการ ๑.กรรมการฝ่ายบรรพชิต ๒.กรรมการฝ่ายคฤหัสถ์

๒.๖.๒ ตัวแปรตาม (Dependent Variables) คือ กระบวนการบริหารจัดการงานเทศกาลนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ ของวัดพระปฐมเจดีย์ ราชวรมหาวิหาร ตำบลพระปฐมเจดีย์ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม ทั้ง ๖ ด้าน ประกอบด้วย ๑) ด้านการวางแผน ๒) ด้านการจัดองค์การ ๓) ด้านการบริหารงานบุคคล ๔) ด้านการอำนวยความสะดวก ๕) ด้านการสร้างองค์ความรู้ ๖) ด้านการสร้างเครือข่ายทางสังคม

^{๑๒๔}ยุทธพงษ์ เมษพันธุ์, “ปัจจัยที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการเทศกาลงานประเพณีท้องถิ่นให้ยั่งยืน กรณีศึกษา : เทศกาลแข่งเรือยาวประเพณี ณ วัดศิริเจริญเนินหม้อ ตำบลโคกหม้อ อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการจัดการโรงแรมและการท่องเที่ยว, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๑).

แสดงความสัมพันธ์ของตัวแปรทั้ง ๒ ตามรูป

